

URBAN AND RURAL REPORTS 2022:3

Landsbygdernas och de mindre orternas civilsamhällen

PAUL AGNIDAKIS, PATRIK CRAS, JOHAN VON ESSEN
DAVID HARNESK, MALIN LINDBERG, SUSANNE STENBACKA
SUSANNE WALLMAN LUNDÅSEN & PELLE ÅBERG

Swedish University of Agricultural Sciences
Department of Urban and Rural Development

URBAN AND RURAL REPORTS 2022:3

Landsbygdernas och de mindre orternas civilsamhällen

PAUL AGNIDAKIS, PATRIK CRAS, JOHAN VON ESSEN
DAVID HARNESK, MALIN LINDBERG, SUSANNE STENBACKA
SUSANNE WALLMAN LUNDÅSEN & PELLE ÅBERG

Swedish University of Agricultural Sciences
Department of Urban and Rural Development

URBAN AND RURAL REPORTS 2022:3

Within the series are published reports from the divisions at the department: Agrarian History, Environmental Communication, Landscape Architecture, Rural Development and the Swedish Centre for Nature Interpretation.

The aim of the report series Urban and Rural reports, issued by the Department of Urban and Rural Development, SLU Ultuna, is to present research, teaching and other interesting activities in progress at the department in a popular science way.

Members of the Board of editors: Andrew Butler, PhD, Landscape architecture
Annette Löf, PhD, Environmental Communication

Legally responsible publisher: Stina Powell
eISBN: 978-91-85735-62-4

Authors' affiliation and ORCID ID:

Paul Agnidakis, Institutionen för kultur- och medievetenskaper, Umeå universitet, 0000-0001-5484-7467
Patrik Cras, Institutionen för stad och land, Sveriges lantbruksuniversitet, 0000-0001-8929-3177
Johan von Essen, Centrum för Civilsamhällsforskning, Marie Cederschiöld högskola, 0000-0002-3399-9848
David Harnesk, Centre for Sustainability Studies (LUCSUS), Lunds universitet, 0000-0002-1932-3198
Malin Lindberg, Institutionen för ekonomi, teknik, konst och samhälle, Luleå tekniska universitet, 0000-0003-4501-2542
Susanne Stenbacka, Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet, 0000-0002-7211-9081
Susanne Wallman Lundåsen, Centrum för kommunstrategiska studier, Linköpings universitet, 0000-0001-9314-9071
Pelle Åberg, Centrum för civilsamhällsforskning, Marie Cederschiöld högskola, 0000-0003-0207-6255

© 2022 Author and Board of editors (CC BY-NC-ND)

Swedish University of Agricultural Sciences ▪ Department of Urban and Rural Development

Postal address: P.O. Box 7012, SE-750 07 Uppsala SWEDEN
Visiting address: Ulls väg 27
Delivery address: Ulls gränd 1
Phone: +46 18 67 10 00
Web address: www.slu.se/sol

Summary

This report introduces, with an empirical focus on Sweden, the field of research that emerges when rural research and civil society research intersects. The texts in the report was presented at a conference titled *Civil societies of rural areas and smaller towns* in 2021. The report is intended as an introduction to current research on this theme and we believe it can be interesting reading for both those active within civil society organisations and those active within authorities, regions and municipalities who relate to rural civil society in their work.

The report opens with a chapter that gives an overview of how civil society research and rural research has developed over time and discusses the need of research in the intersection of these two fields, research that focuses on the civil societies of rural areas. The other chapters present current research on rural civil societies, the research included covers a wide spectrum of different methods and different theoretical perspectives.

Following the introduction, the report presents research that describes differences and similarities in civil society engagement between urban and rural areas in Sweden, deals with how access to service also can affect trust in institutions and discusses the importance of emotions in relation to civil society engagement and community development. Furthermore, an overall picture of the state of knowledge about social innovation as a response to rural societal challenges is presented, with a particular focus on the role of civil society and its cooperation with other actors.

Based on a study of civil society projects financed with public funds one chapter discusses how these financial resources are transformed into intangible resources for the benefit of the local community. The report also contains chapters that discuss civil society's alternative educational paths that start from places' own conditions, social movements for sustainability in the Swedish-Sámi countryside, and a final chapter that discusses how citizenship is reshaped when residents in rural areas and smaller towns increasingly need to rely on civil society's solutions in order to have access to local everyday services and basic infrastructure.

Keywords: rural, civil society, societal change

Sammanfattning

Denna rapport introducerar det forskningsfält som uppstår när landsbygdsforskning och civilsamhällesforskning möts. Texterna i rapporten presenterades vid en konferens som genomfördes 2021 av en grupp forskare som är verksamma inom civilsamhällesforskning och landsbygdsforskning. Som framgår av konferensens titel, ”Landsbygdernas och de mindre orternas civilsamhällen”, skulle den ge möjlighet för dessa två forskningsområden att mötas och fördjupa varandra. Rapporten är tänkt som en ingång till aktuell forskning på detta tema och vi tror den kan vara intressant läsning för både aktiva inom civilsamhällets organisationer och verksamma inom myndigheter, regioner och kommuner som relaterar till landsbygdernas civilsamhälle i sitt arbete.

Rapporten inleds med ett kapitel som kortfattat och översiktligt beskriver hur civilsamhällesforskning och landsbygdsforskning växt fram och diskuterar behovet av forskning som sätter fokus på landsbygdernas och de mindre orternas civilsamhällen. De inkluderade kapitlen presenterar forskning där landsbygdernas civilsamhällen studerats med olika metoder och ur flera olika perspektiv.

I den första delen av rapporten presenteras forskning som beskriver skillnader och likheter i civilsamhällesengagemang mellan städer och landsbygd i Sverige, behandlar hur tillgång till service också kan påverka tillit till institutioner och diskuterar betydelsen av känslor i relation till civilsamhällesengagemang och samhällsutveckling. Vidare presenteras en övergripande bild av kunskapsläget om social innovation som svar på landsbygdens samhällsutmaningar, med särskilt fokus på civilsamhällets roll och samverkan med andra samhällsaktörer.

Utifrån en studie av civilsamhällesprojekt finansierade med offentliga medel diskuteras också hur de ekonomiska bidragsresurserna omvandlas till immateriella resurser till nytta för lokalsamhället. Rapporten innehåller också kapitel som diskuterar civilsamhällets alternativa bildningsvägar som utgår från platsers egna premisser, sociala rörelser för hållbarhet på den svensk-samiska landsbygden samt ett kapitel som diskuterar hur medborgarskapet omformas när boende i landsbygder och mindre orter i större utsträckning behöver förlita sig på civilsamhällets lösningar för att få tillgång till vardaglig service och grundläggande infrastruktur.

Keywords: landsbygd, civilsamhälle, samhällsutveckling

Förord

Vi som tog initiativ till och planerade konferensen ”Landsbygdernas och de mindre orternas civilsamhällen” som ligger till grund för denna rapport är Johan von Essen och Pelle Åberg vid Marie Cederschiöld högskola, Marie Nordfelt vid Karlstad Universitet samt Patrik Cras och Kjell Hansen vid SLU. Denna grupp har också stått för redaktörsarbetet och satt samman rapporten. Forskningsrådet Formas finansiering av det treåriga forskningsprojektet Lokala civilsamhällets roll för rurala samhällen ligger till grund för vårt gemensamma arbete. Konferensen finansierades av SLU inom ramen för regeringsuppdraget att stötta samverkan inom svensk landsbygdsvetenskap givet till SLU. Vi riktar ett tack till finansiärerna för att ha möjliggjort detta arbete.

Vi vill också rikta ett stort tack till alla femton forskare som deltog med presentationer och engagemang i de efterföljande panelsamtalen på konferensen. Vi riktar också ett stort tack till alla representanter för civilsamhällets organisationer och olika myndigheter som deltog på konferensen och bidrog till dialogen mellan forskare och praktiker verksamma inom fältet. Ett särskilt tack till de åtta forskare som tagit sig tiden att bearbeta sina konferensbidrag till kapitel i denna rapport.

Vi hoppas att denna konferens och konferensrapport ska följas av olika nya samarbeten mellan forskare, och mellan forskare och praktiker, när det gäller att fortsätta utveckla kunskapen om landsbygdens civilsamhällen.

Örbyhus, Söderbykarl, Hässelby, Molkom och Värmdö

Juni 2022

Patrik Cras, Johan von Essen, Kjell Hansen, Marie Nordfeldt och Pelle Åberg

Författare

PAUL AGNIDAKIS är fil. dr och universitetslektor i etnologi vid institutionen för kultur- och medievvetenskaper, Umeå universitet samt affilierad forskare inom forskningsprogrammet Engaging Vulnerability, Uppsala universitet. Han forskar om sentida utmaningar för landsbygdens skiftande samhällsbildningar och dess civilsamhälle. Fokus riktas på problematisering av så kallade "glesbygdsproblem" och på sociokulturella effekter av urbanisering, regionalisering och globalisering, olika typer av migration, (plats)identitetsskapande och kulturarv samt kunskapsvillkor.

PATRIK CRAS är doktor i landsbygdsutveckling och verksam vid avdelning för landsbygdsutveckling, institutionen för stad och land, Sveriges lantbruksuniversitet. Han forskar om landsbygdspolitik och landsbygdernas civilsamhälle med fokus på hur landsbygdernas särskilda förutsättning påverkar organisering inom ideell och offentlig verksamhet.

JOHAN VON ESSEN är professor i livsåskådningsforskning med inriktning mot civilsamhällesstudier och är verksam vid Centrum för Civilsamhällesforskning, Marie Cederschiöld högskola. Johans forskningsfält är främst medborgerligt engagemang, vilken betydelse det har för de människor som är engagerade och för det svenska samhället.

DAVID HARNESK är doktor i hållbarhetsvetenskap och verksam vid Centre for Sustainability Studies (LUCSUS), Lunds Universitet. Han forskar om interaktioner mellan natur och samhälle i relation till markanvändningsförändringar, klimatförändringar och mobilisering från sociala rörelser, samt utvecklar användarinspirerad hållbarhetsforskning.

MALIN LINDBERG är professor i genus och teknik och verksam vid Luleå tekniska universitet. Hon forskar om social innovation i betydelsen av nytänkande lösningar på aktuella samhällsutmaningar, med särskilt fokus på civilsamhällets roll och sektorsöverskridande samverkan. Hon är bland annat författare till rapporten *Social innovation i civilsamhällets organisationer* och redaktör för antologin *Social innovation för hållbar utveckling*.

SUSANNE STENBACKA är professor i kulturgeografi och verksam vid Kulturgeografiska institutionen, Uppsala Universitet. Hon forskar om lokala och regionala utvecklings- och förändringsprocesser, framför allt på svensk landsbygd. Exempel på teman är genusrelationer och genusidentiteter, internationell migration och tillgång till välfärd exemplifierat av studier av polisservice.

SUSANNE WALLMAN LUNDÅSEN är docent i statsvetenskap och verksam vid Centrum för kommunstrategiska studier, Linköpings universitet. Hon forskar om deltagande i civilsamhället, polarisering mellan stad och land och mellanmänsklig tillit.

PELLE ÅBERG är docent i statsvetenskap och verksam som lektor vid Centrum för civilsamhällesforskning, Marie Cederschiöld högskola i Stockholm. Han forskar om olika aspekter av det civila samhället, främst på en organisationsnivå, och både i Sverige, i olika andra nationella kontexter och på en transnationell nivå. Han är för närvarande projektledare för ett forskningsprojekt om lokala civilsamhällens roll för rurala samhällen i Sverige.

Innehåll

1	Ett möte mellan civilsamhällesforskning och landsbygdsforskning	15
	<i>Inledning</i>	15
	<i>Civilsamhällesforskning i Sverige</i>	16
	<i>Landsbygdsforskning i Sverige</i>	21
	<i>Rapportens innehåll</i>	28
2	Deltagande i civilsamhället: jämförelser mellan stad och land i Sverige	37
	<i>Inledning</i>	37
	<i>Civilsamhälle och sociala nätverk</i>	38
	<i>Stad och land: olika nivåer av civilsamhällesengagemang?</i>	40
	<i>Slutsatser</i>	47
3	Tillit, känslor och lokal utveckling	51
	<i>Inledning</i>	51
	<i>Två pågående forskningsprojekt</i>	51
	<i>Känslornas betydelse</i>	53
4	Social innovation i landsbygdens civilsamhällen – från lokala servicepunkter till världskända besöksmål	55
	<i>Inledning</i>	55
	<i>Innovation med sociala mål och medel</i>	56
	<i>Civilsamhällets roll i social innovation</i>	59
	<i>Avslutande reflektioner</i>	63
5	Landsbygdens civilsamhällen som bärare av resurser	67
	<i>Inledning</i>	67

<i>Vad står på spel?</i>	68
<i>Bakgrund</i>	69
<i>Teoretiskt ramverk</i>	69
<i>Metod och material</i>	72
<i>Lokala civilsamhällens roll(-er): en empirisk ansats</i>	72
<i>Några preliminära slutsatser</i>	76
6 Landsbygdens civilsamhälle som (folk)bildningsresurs – en fråga om perspektiv och tilltro	81
<i>Inledning.</i>	81
<i>Landsbygdens kunskapsvillkor som analytisk utgångspunkt</i>	82
<i>Slutsatser</i>	86
7 Sociala rörelser för hållbarhet på den svensk-samiska landsbygden – om vikten av ekologiska perspektiv för koalitionsbyggande inom civilsamhället	91
<i>Inledning.</i>	91
<i>Om betesproblematiken och det historiska sammanhanget</i>	92
<i>Om gångbara alternativ i transformativa riktningar</i>	98
8 Civilsamhället och landsbygdens medborgarskap	102
<i>Inledning.</i>	102
<i>Det faktiska medborgarskapet</i>	102
<i>Byfrågor, politisering och förhandling.</i>	105
<i>Pågående (åter-)kommunitarisering?</i>	108

1 Ett möte mellan civilsamhällesforskning och landsbygdsforskning

PATRIK CRAS, JOHAN VON ESSEN & PELLE ÅBERG

Inledning

Texterna i denna rapport presenterades vid en konferens som genomfördes 2021 av en grupp forskare som är verksamma inom civilsamhällesforskning och landsbygdsforskning. Som framgår av konferensens titel, "Landsbygdernas och de mindre orternas civilsamhällen", skulle den ge möjlighet för dessa två forskningsområden att mötas och fördjupa varandra. Denna rapport introducerar därför det forskningsfält som uppstår när landsbygdsforskning och civilsamhällesforskning möts.

För att sätta in vår ambition med konferensen och denna konferenspublikation i sitt rätta sammanhang skall vi i detta inledande kapitel ge en kortfattad och översiktlig beskrivning av hur civilsamhällesforskningen växt fram och studerat det svenska samhället ur många perspektiv men, med några undantag, ännu inte omfattat studier av landsbygdens lokala civilsamhällen. På liknande sätt beskriver vi hur landsbygdsforskningen växt fram och studerat flera av de samhällsfenomen som är centrala inom civilsamhällesforskningen utan att annat än i undantagsfall gjort direkta kopplingar till detta forskningsområde. Civilsamhällesforskningen och landsbygdsforskningen har alltså många gemensamma intressen och torde ha nytta av varandras perspektiv och bör komma i dialog med varandra. Både konferensen och denna konferenspublikation är ett bidrag till en sådan dialog. I denna översiktliga introduktion till landsbygdsforskning och civilsamhällesforskning har vi varit medvetet generösa med referenser så att den också skall fungera som en god litteraturlista för den som vill fördjupa sig i denna forskning.

Civilsamhällesforskning i Sverige

Den svenska civilsamhällesforskningen började formeras under 1990-talet som en följd av att civilsamhällesbegreppet introducerades i det politiska och akademiska samtalet i skiftet mellan 1980- och 90-tal.¹ Civilsamhällesforskningen är alltså ett forskningsområde som tillkommit relativt sent. Därför är det viktigt att slå fast att det föregås av och är beroende av, men också står i konflikt med, det som benämns ”folkrörelseforskning”. Den komplexa relationen mellan folkrörelseforskning och civilsamhällesforskning kommer sig av att civilsamhällesbegreppet inkluderar folkrörelser men går också utöver dessa eftersom det även inbegriper många andra typer av organisationer, sammanslutningar och medborgarliga initiativ samt deras ekonomiska, samhälleliga och politiska betydelser.²

Civilsamhällesforskningen formerades och bedrivs förstås främst inom akademien, men redan under 1990-talet bidrog även statliga utredningar till att etablera detta forskningsområde. År 1995 lade Erik Amnå på regeringens uppdrag fram ett förslag om ett tioårigt forskningsprogram om ideell verksamhet (DS 1995:30). Som huvudsekreterare för demokratiutredningen bidrog Amnå också till att fördjupa civilsamhällesforskningen genom att låta en del av utredningen handla om civilsamhället (SOU 1999:84). Vidare, som en följd av att den borgerliga regeringen under tidigt 90-tal breddade diskussionen om välfärd och social omsorg till att också omfatta medborgarnas insatser utanför välfärdsstaten gav Socialtjänstutredningen uppdrag till forskare vid dåvarande Sköndalsinstitutet att göra en kunskapsöversikt och kartläggning av frivilligt socialt arbete. Forskargruppen publicerade resultaten av sitt arbete i en offentlig utredning (SOU 1993:82).

Inom ramen för detta uppdrag genomfördes den första befolkningsundersökningen om frivilligt arbete och informella insatser (Jeppsson Grassman 1993). Undersökningen visade att medborgarnas insatser, både inom civilsamhällets organisationer och som uttryck för vardaglig medmänsklighet, var långt större än vad man tidigare kunnat ana. Medborgarnas engagemang i föreningslivet hade emellertid studerats redan innan befolkningsundersökningarna, t.ex. av SCB i 1992 års ULF-undersökning (Häll 1994). De tidigare studierna av medborgarnas engagemang tog sin utgångspunkt i organisationen eftersom medlemmar tillfrågades om de var ”aktiva medlemmar”. Men i och med befolkningsundersökningarna kom intresset att primärt riktas mot medborgarnas insatser då respondenterna först tillfrågades om de arbetade ideellt eller gjorde informella insatser, därefter tillfrågades de om de också var medlemmar. Därmed kom civilsamhällesforskningen att sätta individens handling i centrum istället för som tidigare organisationens behov.

1992 års befolkningsundersökning kom att följas av flera. Forskare vid Ersta Sköndal Bräcke högskola, från januari 2022 Marie Cederschiöld högskola, har genomfört ytterligare fem undersökningar, år 1998, 2005, 2009, 2014 och 2019. Med tiden har

1 Se Trägårdh 2021 för en utförlig historieskrivning av civilsamhällesbegreppets introduktion i det svenska samtalet.

2 För framväxten av civilsamhällesforskningen och förhållandet till folkrörelseforskningen se Jan Larssons genomgång i Vetenskapsrådet 2003.

befolkningsundersökningarna kommit att omfatta fler former av medborgerligt engagemang, nämligen givande och politiskt deltagande och de har publicerats i rapporter och bokkapitel (Jeppsson Grassman & Svedberg 1999; Olsson, Svedberg & Jeppsson Grassman 2005; Svedberg, von Essen & Jegermalm 2010; von Essen, Jegermalm & Svedberg 2015; von Essen & Svedberg 2020). Genom befolkningsundersökningarna har alltså civilsamhällesforskningen studerat det medborgerliga engagemangets omfattning och struktur i och utanför det svenska civilsamhället sedan tidigt 1990-tal.

Som ett uttryck för civilsamhällesbegreppets inträde i den svenska akademien och ett ökat forskningsintresse för andra typer av organisationer än företag och offentliga organisationer kom forskare vid Handelshögskolan i Stockholm att intressera sig för organisationer i civilsamhället, främst ideella föreningar och stiftelser. Detta forskningsintresse tog sig uttryck i att de bidrog med resultat från det svenska civilsamhället till The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project som var en internationellt jämförande studie av nationella civilsamhällen (Lundström & Wijkström 1997). Sedan denna första studie som genomfördes 1992 har forskargruppen genomfört ytterligare två organisationsstudier av det svenska civilsamhället, 2002 och 2014, och resultaten har publicerats i ett flertal böcker och artiklar (t.ex. Wijkström & Lundström 2002; Wijkström & Einarsson 2006; Wijkström et al. 2021).

Tillsammans ger organisationsstudierna och befolkningsundersökningarna om medborgerligt engagemang god kunskap om handlingar och organisering i det svenska civilsamhället från det tidiga 1990-talet till det sena 2010-talet. Undersökningsserierna ger empiriska data på sektors- respektive befolkningsnivå vilket gör att de bidrar med en bred översikt av det svenska civilsamhället och ett långt tidsperspektiv. De ger dock inte den detaljrikedom som gör det möjligt att urskilja vad som kännetecknar engagemang och organisering i specifika områden. Det är t.ex. svårt att urskilja människors engagemang och organisering på landsbygd från städer eller urbana områden.

De två undersökningsserierna bidrog till att forskningsmiljöer vid Ersta Sköndal Bräcke högskola och Handelshögskolan i Stockholm växte fram under 1990-talet. Dessa två miljöer är fortfarande viktiga inom den svenska civilsamhällesforskningen. Under de gångna trettio åren har forskare inom dessa två miljöer studerat det svenska civilsamhället ur många olika perspektiv. Så har t.ex. viktiga delar som folkbildningen, idrottsrörelsen och socialt arbete studerats (t.ex. von Essen & Sundgren 2012a; von Essen & Wallman Lundåsen 2016; von Essen & Åberg 2009; Karlsson & Vamstad 2020; Åberg & von Essen 2013; Åberg 2013; Åberg 2015a). Ett annat genomgående forskningsintresse har varit hur civilsamhället förändras och organiseras (t.ex. Hvenmark 2008; Wijkström 2012; Wijkström & Einarsson 2006; Wijkström, Reuter & Emami 2017; Åberg, Einarsson & Reuter 2020, 2021).

Men även andra forskare och forskargrupper har tillkommit och bidragit till den svenska civilsamhällesforskningen. En stark forskargrupp har vuxit fram inom Socialhögskolan vid Lunds universitet som förutom ett intresse för socialt arbete inom civilsamhället (Linde & Scaramuzzino 2017) bl.a. driver ett stort forskningsprogram om eliter inom civilsamhället (t.ex. Meeuwisse & Scaramuzzino 2019; Scaramuzzino 2020). Vidare har forskare verksamma inom Reinvent, som är ett forskningscentrum

om den dynamiska staden vid Södertörns högskola, bedrivit studier om civilsamhället i den urbana periferin (Kings 2011). Utöver dessa grupperingar har ett flertal enskilda forskare också gjort viktiga bidrag till civilsamhällesforskningen inom en rad områden med fokus på olika aspekter, kontexter, organisationer och grupper. Här finner vi inte minst ett fokus på den förment positiva kopplingen mellan civilsamhälle och demokrati men också ett närbesläktat intresse för relationen mellan stat och civilsamhälle och individers samhällsengagemang (t.ex. Amnå 2008; Lundberg 2014; Micheletti 1994). Vidare, studier av andra kontexter än det svenska civilsamhället som t.ex. svenska organisationers internationella arbete och civilsamhällen i andra länder och i transnationella kontexter (Karlberg & Jacobsson 2015; Meeuwisse & Scaramuzzino 2019; Segnestam Larsson 2011; Uhlin 2006; Uhlin & Kalm 2015; Åberg 2008).

Besläktat med civilsamhällesforskningen är också den forskning som sedan länge bedrivits kring sociala rörelser (t.ex. Ring 2007; Thörn 2006; Wennerhag 2008). I viss mån är detta ett separat forskningsfält och vi kommer därför inte att fördjupa oss i det här även om det finns många anläggningsytor mellan de tvåfälten, t.ex. intresse för social mobilisering.

Det finns förstås även många andra viktiga forskare vid andra lärosäten som varit med att formera den svenska civilsamhällesforskningen och de forskningsintressen som nämnts ovan förekommer även i andra länder. Men denna kortfattade och övergripande beskrivning av hur detta forskningsområde vuxit fram i just Sverige visar på ett intresse för långa undersökningsserier på befolknings- eller sektorsnivå, på studier av specifika rörelser och organisationer och förändringar av civilsamhället och dess funktioner för politik och social omsorg. Även om relativt få studier har tagit sin utgångspunkt i den kontext som civilsamhällets organisationer verkar i och jämfört olika lokala civilsamhällen finns det förstås sådana studier. Ett exempel är en jämförelse mellan lokala civilsamhällesregimer i Stockholm, Göteborg och Malmö (Arvidson et al. 2018). Även om denna studie intresserar sig för de lokala villkor som präglar civilsamhället rör den sig inom urbana miljöer.

Civilsamhället – ett omtvistat och mångtydigt begrepp

Med tanke på hur civilsamhällesforskningen utvecklats i den svenska akademien torde detta forskningsområde och region-/landsbygdsforskningen ha mycket att lära av varandra. Men vad är egentligen civilsamhället? Denna fråga kan tyckas vara överflödigt men har faktiskt inte något enkelt svar eftersom civilsamhällesbegreppet är abstrakt och till skillnad från folkrörelsebegreppet inskränker det sig inte till vissa empiriska organisationer. Istället inbegriper begreppet en viss typ av organisationer och handlingar, och det är inte givet på förhand vilka organisationer, handlingar och ideologier civilsamhället rymmer. Civilsamhällesbegreppet inbegriper förstås folkrörelser, men även andra organisationer än de som bidrog till att forma det moderna Sverige samt former av medborgerligt engagemang som inte passar in i folkrörelsetraditionen.

I den svenska, liksom i den internationella, forskningen används civilsamhällesbegreppet ofta så att det avser en samhällsfär som är avgränsad från den

privata sfären där familj, släkt och vänner ingår, från företagssfären där företag agerar på marknader och från den statliga sfären där statliga, regionala och kommunala organisationer verkar. Civilsamhället rymmer då ideella organisationer, människors medborgerliga engagemang och de ideologier som gör människors handlingar meningsfulla och organisationer legitima (Alexander 2006; Kocka 2006; Wijkström & Lundström 2002). Det medborgerliga engagemanget måste dock inte vara knutet till ideella organisationer. Även nätverk, oorganiserat engagemang och enskilda människors engagemang ingår i civilsamhället, dessutom arbetar människor ideellt även i den offentliga sektorns organisationer och i företag.

Ser man bortom begreppen och närmar sig den empiriska verkligheten är dock gränserna mellan civilsamhället och andra samhällssfärer allt annat än skarpa och entydiga. Samhällssfärerna påverkar ständigt varandra i olika former av beroenden och motsättningar (von Essen & Sundgren 2012b). Och, inte minst, har forskare ofta undersökt och diskuterat gränslanden mellan civilsamhälle och stat, civilsamhälle och marknad (Hvenemark 2013; Wijkström 2012) och, möjligen i något mindre utsträckning, civilsamhälle och familj (Jegermalm & Jeppsson Grassman 2009; Åberg 2015b; Åberg & Rodin 2017). Att gränslanden är intressant blir inte minst tydligt i frågan om medborgarnas och ideella organisationers engagemang i social omsorg och välfärd, vilket som sagt var ett av skälen till att man från statligt håll initierade studier av ideellt arbete och civilsamhälle i Sverige på tidigt 90-tal. I studier av dessa gränsländ mellan civilsamhället och de andra samhällssfärerna har en vanligt förekommande diskussion i den allmänna debatten rört civilsamhällets roll som å ena sidan röstbärare och, å andra sidan, utförare av olika former av välfärdsservice (Arvidson, Johansson & Scaramuzzino 2017; Johansson, Arvidson & Johansson 2015; Johansson et al. 2019; Lundström & Wijkström 2012). Spänningen mellan att vara röstbärare och utförare är förstås mycket relevant i studier av civilsamhället på Sveriges landsbygder där civilsamhällets organisationer och medborgerliga initiativ ofta motiveras av att hantera de brister i lokalsamhällets serviceutbud som uppstår när offentliga organisationer och företag försvinner. Samtidigt kan landsbygder ha stort behov av att företrädas av starka intresseorganisationer vilket innebär att såväl civilsamhällets röstbärande- som serviceproducerande roll blir viktig.

Studerar vi civilsamhället empiriskt är det alltså inte stabilt och väl avgränsat och det är inte heller nödvändigtvis gott eller moraliskt acceptabelt. Eftersom civilsamhällesbegreppet kommer att inbegripa många olika organisationer och ideologier – oavsett om de är fränstötande, religiösa, triviala, humanitära, våldsamma eller obegripliga – blir civilsamhället en mångtydig samhällssfär som präglas av en normativ pluralism. Att civilsamhället rymmer både accepterade och provocerande organisationer och ideologier har med dess funktion att göra. Studerar man civilsamhällesbegreppets idéhistoria är civilsamhället den samhällssfär som förväntas bidra med sådant det råder brist på i det vidare samhället, som till exempel frihet, delaktighet, ordning eller medborgerlighet. Upplysningsfilosoferna Locke och Montesquieu ger civilsamhället olika funktioner eftersom England respektive Frankrike präglades av olika politiska realiteter (Taylor 1990). Både Locke och Montesquieu såg civilsamhället som lösningen

på de problem som präglade deras respektive samhällen. Men eftersom dessa problem var tämligen olikartade kom de att beskriva civilsamhället på olika sätt.

Denna idéhistoriska bakgrund är viktig eftersom den visar att i den mån civilsamhället rymmer drömmar om det goda samhället, blir civilsamhällesbegreppet normativt och gott i sig. Och eftersom olika samhällen dras med olika problem, kommer civilsamhället att utformas på olika sätt vilket gör begreppet mångtydigt. Så var det också när det dök upp i Sverige under det tidiga 1990-talet. Personer inom den politiska högern, som ansåg att staten var alltför expansiv och att politiken inkräktade på människors privatliv, menade att civilsamhället skyddade människors varma organiska gemenskaper som familj, grannskap och vänner från den anonyma staten (t.ex. Linder 1988). Andra, inom den politiska vänstern, som var mer oroade över att samhället inte var jämlikt, menade att civilsamhällets folkliga organisationer gjorde det möjligt för människor att gå samman och påverka politiska beslut (Bengtsson 1999). Några av de forskare som studerat civilsamhället har menat att det just är dess mångtydighet som gör att det kan vara en slags frizon där människor kan pröva och kommunicera sina värderingar och ideologier (Amnå 1995; Wijkström 2001).

Att civilsamhällets gärna uppfattas som något självklart gott är viktigt att uppmärksamma i studier av landsbygdens lokala civilsamhällen. Civilsamhället antas gärna rymma människors förmåga att komma samman och lösa gemensamma problem, skapa innovationer, forma nya former av organisationer, formera politiskt motstånd och erbjuda lokala identiteter. Allt sådant är förstås viktiga bidrag till landsbygden och gör det viktigt att studera landsbygdens lokala civilsamhällen. Men inte heller landsbygdens civilsamhällen är nödvändigtvis goda eftersom de också rymmer sekter, konspiratoriska teorier och ibland våldsamma ideologier.

Landsbygden i civilsamhällesforskningen

Det finns studier som utgått från de lokala villkor som formar landsbygdens civilsamhällen. En sådan studie är Elisabet Lindbergs undersökning av hur medborgare går samman i landsbygdskommuner för att lösa gemensamma problem (Lindberg 2005) och Susanne Wallman Lundåsens forskning kring hur organisationer i lokala civilsamhällen påverkar den lokala kommunpolitiken (Wallman Lundåsen 2020). En utvärdering av projekt som bedrivs av ideella organisationer på landsbygden och som finansierats av Allmänna Arvsfonden kunde visa på de specifika villkor som präglar landsbygdens lokala civilsamhällen (von Essen & Ydremark 2020). Även Malin Lindberg och Marie Nordfeldt, som också är representerade i denna publikation, har i sin forskning studerat innovationer och lokala civilsamhällen utanför städer och urbana områden (t.ex. Berglund et al. 2005; Lindberg 2017;). Emellertid är studier av lokala landsbygdskontexter från ett civilsamhällesperspektiv fortfarande få och det utgör ett område som kan problematisera och vidareutveckla tänkandet kring civilsamhället samtidigt som ett civilsamhällesperspektiv kan berika förståelsen av dylika kontexter.

Landsbygdsforskning i Sverige

1986 argumenterar Lars Olof Persson och Cecilia Waldenström, i en artikel i tidskriften *Sociologisk Forskning*, för behovet av att utveckla en svensk landsbygdsociologi (Persson & Waldenström 1986). De skrev bland annat att debatten om glesbygden behövde utvecklas för att ge vägledning för samhällsplanering och politiska beslut. De tryckte på att kunskapen om landsbygdens egen dynamik och villkor var outvecklad. Denna artikel hade föregåtts av att Persson några år innan, tillsammans med Astrid Nyström, sammanställt befintlig forskning i rapporten *Glesbygdsforskning: en översikt av forskning och forskningsbehov* (Persson & Nyström 1983). Denna rapport diskuterar definitioner av glesbygd och aktuella problembilder för denna glesbygd och pekar sedan mot hur forskningsbidrag från olika discipliner bidrar med förståelse av denna tematik.

Några år därefter har glesbygdsfrågorna fått sin egen myndighet med Glesbygdsmyndigheten (sedermera Glesbygdsverket) och på uppdrag av denna myndighet skrev Persson tillsammans med Ann-Kristin Ekman 1995 en ny kunskapsöversikt över glesbygdsforskningen i Sverige (Ekman & Persson 1995). Denna rapport listar vad rapportförfattarna uppfattar som ett 10-tal forskningsmiljöer i Sverige som forskar om glesbygd. När Persson medverkade i en tredje forskningsöversikt 2000, tillsammans med Vania Ceccato och Erik Westholm breddades rubriksättningen till att också inkludera landsbygd, *Forskning om och för landsbygds- och glesbygdsutveckling* (Ceccato, Persson & Westholm 2000). Därefter tog Westholm över stafettpippen att sammanfatta forskningen då han tillsammans med Cecilia Waldenström 2008 författade *Kunskap för landsbygden*. Därmed blev landsbygd det samlande begreppet som även inbegrep forskning om "glesbygdsproblematik" (Westholm & Waldenström 2008). Detta är den sista hittills publicerade forskningsöversikten med den uttryckliga ambitionen att synliggöra ett helt fält.³ Samma år gav också forskningsrådet Formas ut en landsbygdsforskningsantologi med titeln *Ska hela Sverige leva?* som samlade nästan 40 forskare som medförfattare och på ett tydligt sätt synliggjorde att landsbygdsforskning är ett forskningsfält (Johansson 2008).

Varför dessa återkommande försök att syntetisera ett fält som går tvärs igenom forskningsdiscipliner och samhällsfärer? Som Westholm och Waldenström (2008) skriver så finns det goda argument för uppfattningen att livet i staden och på landsbygden med tiden blivit allt mer lika varandra. De skriver att vardagligt utbyte genom media, migration och daglig rörlighet "väver samman stad och land". Samtidigt är landsbygden i vissa avseenden en annorlunda miljö än staden. Landsbygdsforskningens utgångspunkt är att det finns sådant som särskiljer landsbygden. De argument som lyfts fram är dels den fysiska miljön med det brukade landskapet och dels att glesheten är en förutsättning. Täthet och gleshet kan vara en betydande förutsättning som påverkar mänsklig aktivitet, och i gles

3 Sedan dess har också Anna Elmquist publicerat en översikt *Landsbygdsforskning i Sverige – En kunskapsöversikt* som belyser delar av fältet ur ett relativt brett perspektiv: landsbygdsutvecklingspolitik, vardagsliv och livsvillkor, och lokal identitet (Elmqvist 2014). Men eftersom den är utgiven av Nationella institutet för forskning om äldre och åldrande (NISAL) så har skriften också fokus på äldre på landsbygden.

befolkade miljöer kan kostnader för att organisera olika aktiviteter många gånger vara större än att göra det i mer tätbefolkade miljöer. Landsbygdsforskningens förespråkare påpekar också att kunskaper utvecklade utifrån tätbefolkade miljöer generellt tenderar att bli normerande i samhället och att det därför är viktigt att parallellt även studera landsbygden utifrån dess förutsättningar (Westholm & Waldenström 2008; Rönnblom 2014; Vallström & Svensson 2022).

De statliga utredningar som tagit ett större grepp kring landsbygdsfrågor har också argumenterat för behovet av att stödja utvecklingen av landsbygden som forskningsfält. Utredarna påpekar att det är problematiskt med avsaknaden av sådan forskning. I SOU 2003:29 *Mot en ny landsbygdspolitik* argumenterar utredaren Erik Westholm för att "Sverige i internationell jämförelse är 'dåligt rustat'" då "Landsbygdsforskningen är idag [...] tunn och splittrad och det finns egentligen inga starka miljöer för landsbygdsforskning" (SOU 2003:29, s. 17). I SOU 2006:101 *Se landsbygden!* hävdas på likartat sätt att "Landsbygden uppfattas inte som ett vetenskapligt fält i svensk forskning" och att det beror på att det "saknas sammanhang och arenor för sådant utbyte" (SOU 2006:101, s. 210). Utredningen efterlyser ett nav för svensk landsbygdsforskning, men avråder från inrättandet av ett specifikt institut.

Parallellt med arbetet med utredningar och forskningsöversikter pågår utveckling av forskningsämnet institutionalisering vid Sveriges lantbruksuniversitet (SLU). Redan 1996 hade institutionen för landsbygdsutveckling skapats vid SLU (Bruno 2016). Inriktningen var då landsbygdsutveckling i det globala syd och verksamheten hade växt fram ur SLU:s medverkan i internationellt utvecklingssamarbete. Kjell Havnevi som rekryterats som professor till institutionen tog dock även ansvar för att det vid institutionen också skulle bedrivas forskning om svensk landsbygd. Institutionen rekryterade bland annat forskarstuderande vars avhandlingsprojekt helt eller delvis kom att fokusera på den svenska kontexten. Tidiga avhandlingar som kom ut från denna forskning var Seema Arora-Jonssons *Unsettling the order: gendered subjects and grassroot activism in two forest communities* från 2005 och Emils Sandströms *Reinventing the commons* från 2008. Båda dessa avhandlingar satte på olika sätt fokus på lokal organisering och lokal förvaltning av naturresurser. Efter påtryckningar från studenter på universitet och i dialog med myndigheter och intresseorganisationer som efterfrågade kompetens kring landsbygdsfrågor beslutade SLU 2008 att börja utbilda studenter med inriktning mot landsbygdsutveckling. Kristin Ekman rekryterades som professor i landsbygdsutveckling med inriktning mot det globala nord och fick uppgiften att fortsätta uppbyggnaden av landsbygdsutveckling som akademiskt ämne med forskning och utbildning. Ämnet finns idag organiserat som en egen avdelning vid institutionen för stad och land.

Mycket av den forskning som bedrivits vid avdelningen genom åren har handlat om att utveckla kunskap om samhällsutvecklingen i relation till landsbygden som fysisk miljö med lantbruk, skogsbruk och andra naturresurser samt landsbygdens betydelse i relation till miljöfrågor i bredare perspektiv (exempelvis Alarcón Ferrari 2020; Arora-Jonsson 2005, 2012; Eriksson 2013; Marquardt et al. 2022; Sandström 2008; Sandström et al. 2017; Stiernström & Arora-Jonsson 2022; Waldenström 2018)

Med landsbygdsutveckling som akademiskt ämne på SLU finns ett embryo till det institutionella nav som efterfrågats i utredningar och forskningsöversikter. Avdelningen för landsbygdsutveckling blir initiativtagare till forskarkonferensen *Nordic ruralities* som arrangeras i Sverige 2010 och som sedan dess etablerats som en biennial konferens som alternerar mellan de nordiska länderna. Genom denna konferens börjar utbytet mellan forskare med särskilt intresse för landsbygden, och verksamma vid många olika svenska lärosäten, ta form.

Det tas ett omtag om den nationella landsbygdspolitiken och en parlamentarisk landsbygdskommitté tillsätts 2017 (SOU 2017:1). Kommittén kom med förslag på en bred palett av åtgärder för att bredda landsbygdspolitiken i Sverige. Bland förslagen återkom behovet av ett forskningscentrum för att policyutformning och policytillämpning ska kunna utgå från kunskap om glesa områden. Utredningen förordade ett centrum för regional- och landsbygdspolitisk forskning som också bidrar med kunskapsspridning. I den efterföljande propositionen *En sammanhållen politik för Sveriges landsbygder* lade regeringen fram förslaget att inrätta ett nationellt kunskapscentrum för landsbygdsutveckling (Regeringskansliet 2017). Uppdraget gavs till SLU och detta forskningsnav är under uppbyggnad vid avdelningen för landsbygdsutveckling. Ett exempel på detta är att den konferens som föregått denna rapport har finansierats inom ramen för detta uppdrag.

Idag kan landsbygdsforskning sägas vara ett relativt väletablerat forskningsfält i Sverige. När den första nationella landsbygdsforskningskonferensen arrangerades av SLU och Nordregio inom ramen för SLU:s regeringsuppdrag 2021 samlades 80 forskare från en mängd lärosäten. Arbetet vid avdelningen för landsbygdsutveckling vid SLU fortgår. Men tack vare arbete inom institutioner och av enskilda personer sker mycket mer än ämnesetableringen på SLU. Det finns flera exempel på forskningsmiljöer som utgör viktiga bidrag till utvecklingen av landsbygdsperspektiv inom forskningen.

Persson & Waldenström (1986) skrev i sin artikel att det framförallt var kultur-geograferna som intresserat sig för landsbygden. Detta är nog fortfarande ett riktigt konstaterande och mycket av den forskning som publicerats om svensk landsbygd kommer från kulturgeografiämnet. Här utvecklas både kvalitativ och kvantitativ forskning som ger kunskap om landsbygden och dess invånare och därmed om landsbygdens särskilda planeringsförutsättningar (se exempelvis Amcoff 2000; Amcoff & Westlund 2007; Amcoff, Möller & Westholm 2011; Forsberg 2019; Forsberg & Stenbacka 2016; Stenbacka 2001, 2013). Det finns även en pågående vetenskaplig diskussion inom den svenska entreprenörskapsforskningen där flera forskare intresserat sig för landsbygden som en kontext som har betydelse för entreprenörskapets olika former (se exempelvis Bonow & Rytönen 2012; Gaddefors & Andersson 2019; Korsgaard, Ferguson & Gaddefors 2015; Naldi et al. 2015; Westlund & Kobayashi 2013). En tredje forskningsmiljö kan identifieras inom kommunforskningen där Centrum för kommunstrategiska studier vid Linköpings universitet fokuserat på kunskapsutvecklingen kring kommunen som aktör i landsbygdspolitiken och landsbygdskommunernas särskilda förutsättningar (Erlingsson, Oscarsson & Öhrvall 2020; Erlingsson et al. 2021; Syssner 2018, 2020). Studier av landsbygden ur individperspektiv, företagsperspektiv och politiskt perspektiv, samt det miljöperspektiv vi presenterat ovan vid beskrivningen av forskningen vid SLU,

är alltså idag genom dessa och andra insatser relativt välutvecklade delområden inom landsbygdsforskningen. Som redan har nämnts utgör dock landsbygds civilsamhällen mer utav en kunskapslucka. Denna kunskapslucka återkommer i avslutningen på detta kapitel, men först ett nedslag i begreppsdefinitionerna även av landsbygden.

Landsbygden – ett omtvistat och mångtydigt begrepp

Vad menas då med landsbygd? Det finns inte en allmänt vedertagen definition att luta sig mot. Inom den internationella forskningen råder konsensus om att det inte är fruktbart att försöka enas om en gemensam definition, landsbygdsdefinitionen behöver sättas utifrån vad som är relevant utifrån ens syfte och frågeställning (Schucksmith & L. Brown 2016). Att definitionerna av landsbygd skiljer sig åt blir uppenbart när man ser till den svenska befolkningsstatistiken som anger att den andel av befolkningen som bor på landsbygden varierar mellan 13 och 76 procent beroende på val av definition (Hela Sverige ska leva 2018). När svenskar i en Novus-undersökning, beställd av organisationen Hela Sverige ska leva, själva fått ange om de bor på landsbygden uppger 35 procent att de är landsbygdsbor (ibid.). Enligt SOM-institutet uppger 14 procent att de bor i en ”ren landsbygd” och 19 procent att de bor i en mindre tätort. Läger vi samman dessa kategorier för att fånga hur många svenskar som själva anser att de bor på landsbygden så landar siffran på 33 procent (Oskarson 2016).

Den mesta av den geografiskt uppdelade offentliga statistiken i Sverige utgår från data som har kommuner som grundenhet. Ett tämligen väletablerat sätt att definiera landsbygd utgår från det arbete som gjordes i Tillväxtanalys rapport 2014:04 och som sedan använts för en kategorisering av Sveriges kommuner i termer av huruvida de är land eller stad (Tillväxtanalys 2014). Denna kategorisering används av Tillväxtverket och Jordbruksverket (och en snarlik klassificering används av Sveriges kommuner och regioner (SKR). Jordbruksverket har parenterat en illustration från hur sex kommuntyper också kan slås samman till tre eller två kommuntyper (se Figur 1)

Dessa kategoriseringar gör det möjligt att ta fram statistik som ger en approximation av vad som särskiljer rurala från urbana miljöer i ett nationellt och regionalt perspektiv. I föreliggande rapport finns exempel på forskare som arbetar med denna typ av landsbygdsdefinition.

Denna definition skiljer sig dock från människors vardagsdefinitioner av landsbygd. Landsbygd är något som de flesta människor uppfattar utgör delar av kommuner, även de stora storstadsdefinierade kommunerna kan ha en betydande andel landsbygdsområden liksom landsbygdskommuner kan innehålla orter som i en lokal kontext inte uppfattas som landsbygd.

SCB:s uttalanden om graden av urbanisering bygger inte på kommunklassificering som analytisk enhet. SCB definierar tätort och det som faller utanför denna definition utgör landsbygd. Landsbygd är enligt denna definition de områden som ligger utanför en sammanhängande bebyggelse med minst 200 invånare (SCB 2016). Jordbruksverket har en liknande definition av landsbygd när de definierar områden berättigade till landsbygdspolitiska insatser. I deras definition räknas dock allt utanför tätorter med minst 3 000 invånare som landsbygd (Regeringskansliet 2021).

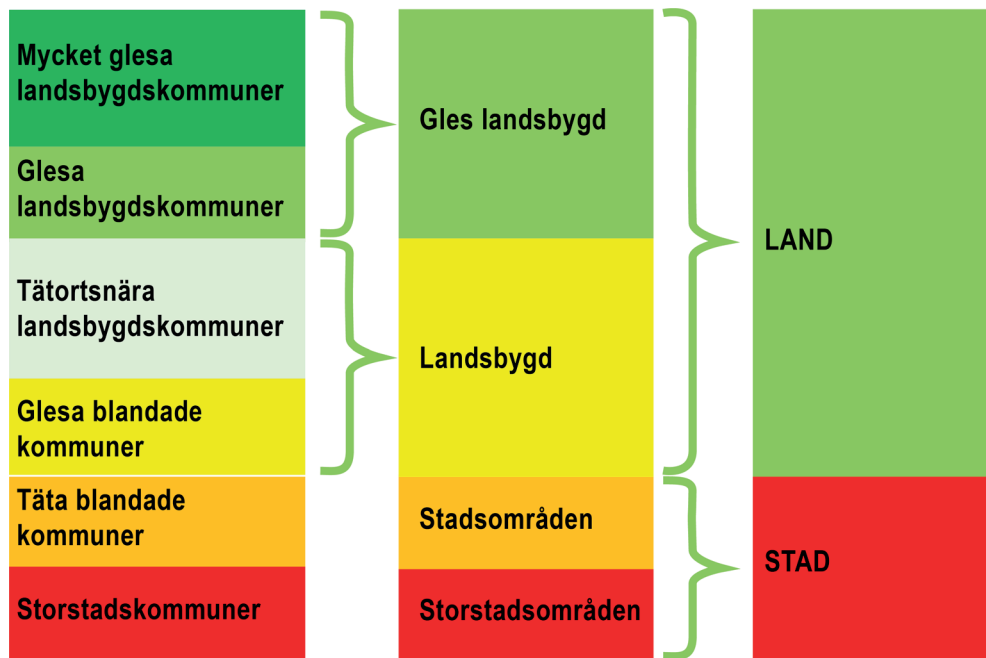

Fig. 1. Kommuntyper.
Källa: Jordbruksverket 2022.

Var går den relevanta gränsen mellan områdestyper som är definierade som stad och land? Även om det spretar avsevärt hur man definierar landsbygd i forskningen tenderar man att vara överens om att undvika att se det rurala jämfört med det urbana som en endimensionell dikotomi. Istället ses det rurala som en variabel på en flytande skala som sträcker sig från det mest rurala till det mest urbana och som innehåller en stor gråzon (Persson & Nyström 1983; Champion, Hugo & Lattes 2003; Schucksmith & L. Brown 2016).

När det gäller att karaktärisera vad som kännetecknar landsbygden har också landsbygdsvetenskapen under lång tid argumenterat för att det egentligen inte är relevant att tala om landsbygd utan att man istället bör använda sig av landsbygder. Detta då förutsättningarna mellan olika landsbygdsområden skiljer sig så mycket åt mellan olika delar av landet (Westholm & Waldenström 2008). Exempelvis är inte endast platsens karaktär utan också platsens avstånd till en tätare befolkningsskoncentration med större utbud av service och arbeten viktigt för karaktären på landsbygdsområdet.

Utgångspunkten för att det ska vara relevant att tala om landsbygdsvetenskap är att det på den rurala sidan av skalan ruralt–urbant formas förutsättningar som gör att villkoren för människors vardagsliv skiljer sig från villkoren på den urbana änden. Som vi har varit inne på finns forskningsinriktningar inom landsbygdsvetenskapen som fokuserat på det offentliga och andra som fokuserat på näringslivet, det finns också forskningsinriktningar som fokuserat på privatlivet och livsvillkoren för individen på landsbygden. Det vi har fokus på i denna rapport är ett fjärde tema – Landsbygdernas

civilsamhällen. Detta perspektiv på landsbygden har hittills inte varit lika synligt, även om det i viss mån har bedrivits sådan forskning.

Civilsamhället i landsbygdsforskningen

I de forskningsöversikter som nämnts ovan definieras lokalsamhällesforskning, bygdeforskning eller forskning om lokal utveckling som centrala och återkommande teman. Uttrycket civilsamhällesforskning lyser emellertid med sin frånvaro. Den forskning som finns inom ovan nämnda områden bedrivs av forskare från många olika discipliner (t.ex. antropologi, etnologi, kulturgeografi, historia, företagsekonomi och statsvetenskap) och belyser hur befolkningstätheten och den demografiska utvecklingen påverkar lokal organisering samt formar lokalsamhällets normer, organisationer, resurser, osv.

Ett återkommande tema inom lokal utveckling är att studera vilka samhällsförändringar som ger upphov till nya former av lokal mobilisering och konsekvenserna av denna mobilisering. Strukturuomvandlingarna gäller inte enbart nedläggningar av industrier eller lantbruk som tidigare dominerat arbetsmarknaden, utan också hur lokalsamhället är organiserat i stort. Det är vanligt med mobilisering på grund av ett uppfattat hot om nedläggning av verksamhet (Cedering 2016; Enlund 2020; Forsberg 2010; Gunnarsdotter 2005; Höckertin & Westholm 2002; Larsson Taghizadeh 2016; Wänström 2013) men det finns också exempel på att människor mobiliserar för att få helt nya verksamheter till bygden (Cras 2017; Forsberg 2010; Herlitz 1999).

Landsbygdsforskare konstaterar också att lokalsamhället och dess tänkta avgränsningar är en konstruktion som förändras långsamt. Den enhet som ofta lever kvar, trots att de administrativa gränserna ritas om, är socknen. ”Sockentänkandet” har därför präglat ideell organisering liksom politiskt agerande och människor agerar kollektivt för att värna socken som en fortsatt relevant samhällsindelning (Gunnarsdotter 2005; Berry 2013).

Vilka uttryck tar sig landsbygdsrörelsernas agerande? Lokal mobilisering i landsbygdsamhället sker dels i form av politiskt påverkansarbete, ofta gentemot kommunen eller regionen (Gidlund 1978; Herlitz 1999, 2000; Lundgren & Nilsson 2018; Lundgren & Sjöstedt 2020; Nilsson & Lundgren 2021; Westerlund 2005) och genom praktiskt ideellt arbete för att i egen regi tillhandahålla lokal service, infrastruktur och kulturella och sociala aktiviteter organiserade i civilsamhällets ideella föreningar, kooperativ och i mer löst formaliserade projekt (Brandesten 2005; Cras 2017; Forsberg 2010; von Rosen 2002; Vamstad 2012).

Det har beskrivits som att det är ”en handfull människor som ligger bakom det mesta av det som skett i offentlighetens ljus” (Skoglund 2005, s. 176). Alltså att när något organiseras i en bygd drivs det av ganska få personer. Läggs genus eller ålder som ett analytiskt raster på de som är engagerade så identifierar forskningen ofta att en viss grupp av människor dominerar; exempelvis äldre generationer, företagare eller de som flyttat till platsen i vuxen ålder är kategorier som lyfts fram i tidigare forskning (Gunnarsdotter 2005; Skoglund 2005). Vilka grupper som dominerar skiljer sig dock åt mellan olika platser. Forskningen noterar också att vissa grupper, som exempelvis

kvinnor, har utdefinierats från vissa forum samtidigt som de tagit egna initiativ i andra former (Arora-Jonsson 2013).

Studier åskådliggör hur förutsättningarna för att arbeta utifrån lokala resurser skiljer sig åt mellan olika platser. Det finns inom landsbygdsforskningen en genre som teoretiskt och empiriskt diskuterar betydelsen av att olika typer av resurser inte är jämnt fördelade mellan olika bygder eller orter (Forsberg, Höckertin & Westholm 2002; von Friedrichs & Wahlberg 2016; Westerlund 2005; Westlund & Kobayashi 2013). Skillnader i tillgång till resurser kan gälla alla former av resurser, definierade som exempelvis kulturellt kapital, humankapital, socialt kapital, finansiellt kapital etc.

Regionalpolitiken och landsbygdspolitiken har makt över resurser som kan bli betydelsefulla för den lokala utvecklingen. Båda dessa politikområden byggs upp av idéer om den aktiva medborgaren (Arora-Jonsson 2017, Cras 2017 2018; Larsson 2002; Westholm 2000). Den lokalsamhällesinriktade landsbygdsforskningen påminner dock om att olika lokalsamhällen har olika förutsättningar att tillgodogöra sig landsbygds- och regionalpolitikens insatser. Waldenström (2008) beskriver hur grupper som inte har relevanta strategiska kontakter eller potential att skapa sådana riskerar att missgynnas. Detta blir särskilt relevant eftersom mycket av den reella landsbygdspolitiken utformas genom nätverksstyrning med många aktörer involverade, bland annat studerat av landsbygdsforskare inom integrationsområdet (Arora-Jonsson & Larsson 2021; Hansen 2017).

De senaste årens landsbygdsinriktade forskning som intresserat sig för lokal mobilisering har framförallt fortsatt att utveckla perspektiv kring förståelsen av ageranden i olika former som protest (exempelvis Cras 2017; Enlund 2020; Lundgren & Nilsson 2018; Lundgren & Sjöstedt 2020; Nilsson & Lundgren 2021) och flera texter kring detta tema finns samlade i antologin *Makt, moral, motstånd: Engagemang för Norrländska landsbygder* med empiriskt fokus på den norrländska kontexten men med slutsatser som troligtvis är giltiga för liknande lokalt engagemang som förekommer i andra delar av landet (Lundgren 2020).

Den som är bekant med civilsamhälleslitteraturen, som vi beskrivit ovan, känner igen flera av de teman som diskuteras inom landsbygdsforskningen. Centrala teman såsom drivkrafter för ideellt engagemang, civilsamhällets roll som röstbärare eller serviceproducent, civilsamhällets ledarskap och former för organiseringen, liksom frågor om civilsamhällets resursmobilisering är framträdande. Med några få undantag saknar landsbygdsforskningen dock en diskussion av dessa aspekter i relation till den kunskap om civilsamhället generellt i Sverige som produceras inom civilsamhällsforskningen. Denna rapport och den konferens som föregick den hoppas vi kan fungera som katalysator för en utökad dialog mellan civilsamhällesforskning och landsbygdsforskning i Sverige.

Rapportens innehåll

Vid konferensen presenterade 15 forskare resultat från pågående eller genomförda forskningsprojekt, åtta av dessa har valt att medverka med sina texter i denna konferenspublikation. En grupp av dessa forskare (Wallman Lundåsen, von Essen, Åberg och Lindberg) representerar civilsamhällsforskning och en andra grupp (Agnidakis, Cras och Stenbacka) representerar landsbygdsforskning. I tillägg till detta innehåller rapporten även ett kapitel av Harnesk som kan ses representera forskare som varken har sin grund i civilsamhällsforskning eller landsbygdsforskning men också bidrar till kunskapsutveckling i skärningspunkten mellan dessa två forskningsfält.

Wallman Lundåsen arbetar med tillitsbarometern som leds av prof. Lars Trägårdh vid Marie Cederschiöld högskola. Hennes kapitel syftar till att beskriva skillnader och likheter i civilsamhällesengagemang mellan städer och landsbygd i Sverige samt att undersöka samband på kommunnivå mellan civilsamhällesengagemang och olika former av tillit. Det tema som präglar Stenbackas efterföljande kapitel anknyter till tillit. Kapitlet handlar om hur planering av och tillgång till service också kan påverka tillit till institutioner. Stenbacka diskuterar vidare betydelsen av känslor i relation till civilsamhällesengagemang och samhällsutveckling.

Som vi konstaterat i detta inledande kapitel tar sig landsbygdens civilsamhälle ofta an att bidra till lösningen av allehanda samhällsutmaningar. Dessa initiativ kan ses som former av sociala innovationer. Lindbergs kapitel ger en övergripande bild av kunskapsläget om social innovation som svar på landsbygdens samhällsutmaningar, med särskilt fokus på civilsamhällets roll och samverkan med andra samhällsaktörer. Det lokala civilsamhället nyttjar externa resurser i olika former. En finansiär av civilsamhällets projekt är Allmänna arvsfonden. Utifrån en studie av projekt finansierade av Allmänna arvsfonden diskuterar von Essen & Åberg i sitt kapitel hur de ekonomiska bidragsresurserna omvandlas till immateriella resurser till nytta för lokalsamhället.

I de två kapitel som följer därefter lämnar vi de generaliserande resonemangen om civilsamhället och ger exempel på forskning kring mer avgränsade delar av civilsamhället. I kapitlet "Landsbygdens civilsamhälle som (folk)bildningsresurs" diskuterar Agnidakis civilsamhällets alternativa bildningsvägar som utgår från lokal självförståelse och platsens egna premisser. I kapitlet "Sociala rörelser för hållbarhet på den svensk-samiska landsbygden" diskuterar Harnesk vikten av ekologiska perspektiv för koalitionsbyggande inom civilsamhället.

Rapporten avslutas med ett kapitel av Cras där han utifrån ett sammandrag av doktorsavhandlingen *Landsbygdssamhällets medborgarskap* diskuterar hur medborgarskapet omformas av behoven av att driva allehanda verksamheter inom lokala civilsamhällen på landsbygden och de mindre orterna.

Referenser

- Alarcón Ferrari, C. (2020). Contemporary land questions in Sweden, far-right populist strategies and challenges for inclusionary rural development. *Sociologia Ruralis*, 60(4), 833–856.
- Alexander, J. C. (2006). *The Civil Sphere*. Oxford: Oxford University Press.
- Amcoff, J. (2000). *Samtida bosättning på svensk landsbygd*. Avh. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Amcoff, J. & Westholm, E. (2007). Understanding rural change—demography as a key to the future. *Futures*, 39(4), 363–379.
- Amcoff, J., Möller, P. & Westholm, E. (2011). The (un)importance of the closure of village shops to rural migration patterns. *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, 21(2), 129–143.
- Amná, E. (1995). Handlingsprogram för forskning. Ideell verksamhet. Förutsättningar, organisering och betydelse, DS 1995:30, Regeringskansliet. Stockholm: Fritzes.
- Amná, E. (2008). *Jourhavande medborgare. Samhällsengagemang i en folkrörelsestat*. Lund: Studentlitteratur.
- Arora-Jonsson, S. (2005). *Unsettling the order*. Avh. Uppsala: Sveriges lantbruksuniversitet.
- Arora-Jonsson, S. (2012). *Gender, development and environmental governance: theorizing connections*. London: Routledge.
- Arora-Jonsson, S. (2017). The realm of freedom in new rural governance: Micro-politics of democracy in Sweden. *Geoforum*, 79, 58–69.
- Arora-Jonsson, S. & Larsson, O. (2021). Lives in limbo: Migrant integration and rural governance in Sweden. *Journal of Rural Studies*, 82, 19–28.
- Arvidson, M., Johansson, H. & Scaramuzzino, R. (2017). Advocacy Compromised: How Financial, Organizational and Institutional Factors Shape Advocacy Strategies of Civil Society Organizations. *Voluntas*, 29, 844–856.
- Arvidson, M., Johansson, H., Johansson, S. & Nordfeldt, M. (2018). Local civil society regimes: Liberal, corporatist and social democratic civil society regimes in Swedish metropolitan cities. *Voluntary Sector Review*, 9(1), 3–20.
- Bengtsson, H. A. (1999). Demokratins ideal och det civila samhället. I SOU 1999:112 *Civilsamhället som demokratins arena*. Stockholm: Fakta Info Direkt.
- Berglund, A-K., Nordfeldt, M., Stenbacka, S. & Stien, K. (2005). Civilsamhällets lokala genuskontrakt. I: Berglund, A-K., Johansson, S. & Molina, (red.) *Med periferien i centrum. En studie av lokal velferd, arbetsmarknad og kjønnsrelasjoner i den nordiske periferien*. Alta: Norut NIBR Finnmark.
- Berry, M. (2013). *Sockentänk: En studie av två deltagardemokratiska experiment i Ydre kommun*. Lic.-avh. Linköping: Linköpings universitet.
- Bonow, M. & Rytönen, P. (2012). Gastronomy and tourism as a regional development tool—the case of Jämtland. *Advances in Food, Hospitality and Tourism*, 2(1), 2–10.

- Brandesten, O. (2005). *Lantbrukarnas organisationer: agrart och kooperativt 1830–1930*. Stockholm: Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien.
- Bruno, K. (2016). *Exporting agrarian expertise: Development aid at the Swedish University of Agricultural Sciences and its predecessors, 1950–2009*. Avh. Uppsala: Sveriges lantbruksuniversitet.
- Ceccato, V., Persson, L. O. & Westholm, E. (2000). Forskning om och för landsbygds- och glesbygdsutveckling. *Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens Tidskrift*, 139(11).
- Cedering, M. (2016). *Konsekvenser av skolnedläggningar: En studie av barns och barnfamiljers vardagsliv i samband med skolnedläggningar i Ydre kommun*. Avh. Uppsala: Uppsala universitet.
- Champion, A., Hugo, G. & Lattes, A. (2003). Towards a new conceptualization of settlement for demography: Beyond the urban/rural dichotomy. *Popul. Dev. Rev*, 29, 277–297.
- Cras, P. (2017). *Landsbygdssamhällets medborgarskap: en studie av organisering av service och infrastruktur i gränlandet mellan det ideella, kommersiella och politiska*. Avh. Uppsala: Sveriges lantbruksuniversitet.
- Cras, P. (2018). Service i framtidens landsbygdssamhällen. I: Syssner, J. (red.) *Nya visioner för landsbygden*. Boxholm: Linnefors förlag.
- DS 1995:30. *Handlingsprogram för forskning: ideell verksamhet: förutsättningar, organisering och betydelse*. Stockholm: Fritze.
- Ekman, A-K. & Persson L-O. (1995). *Glesbygdsvorsningen i Sverige – en kunskapsöversikt och bibliografi 1980–1993*. Glesbygdsvirket. Östersund.
- Elmqvist, Anna (2014). *Landsbygdsvorsning i Sverige med exempel från övriga Norden: en kunskapsöversikt*. Norrköping: Nationella institutet för forskning om äldre och åldrande (NISAL), Linköpings universitet.
- Enlund, D. (2020). *Contentious countrysides: Social movements reworking and resisting public healthcare restructuring in rural Sweden*. Avh. Umeå: Umeå University.
- Erlingsson, G. Ó., Oscarsson, H. & Öhrvall, R. (2020). Landsbygden slår tillbaka? I: Andersson, U., Carlander, A. & Öhberg, P (red.) *Regntunga skyar, SOM-rapport nr 76*.
- Erlingsson, G. Ó., Öhrvall, R., Wallman Lundåsen, S. & Zerne, A. (2021). *Centrum mot periferi? Om missnöje och framtidstro i Sveriges olika landsdelar*. Linköping: Linköping University Electronic Press.
- Eriksson, C. (2013). *Fäboden som politiskt rum*. Avh. Uppsala: Sveriges lantbruksuniversitet.
- von Essen, J., Jegermalm, M. & Svedberg L. (2015). *Folk i rörelse – medborgerligt engagemang 1992–2014*. Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
- von Essen, J. & Sundgren, G. (red.) (2012a). *En mosaik av mening – Studieförbund och civilsamhälle*. Göteborg: Daidalos.
- von Essen, J. & Sundgren, G. (2012b). Vilse i civilsamhället. I: von Essen, J. & Sundgren, G. (red.) *En mosaik av mening – Studieförbund och civilsamhälle*. Göteborg: Daidalos.

- von Essen, J. & Svedberg, L. (red.) (2020). Medborgerligt engagemang i Sverige 1992–2019. *Ersta Sköndal Bräcke Högskola Arbetsrapportserie*, 98. Stockholm: Ersta Sköndal Bräcke högskola.
- von Essen, J. & Wallman Lundåsen, S. (2016). *Ideellt arbete inom idrottsrörelsen. FOU rapport 2016:3*. Stockholm: Riksidrottsförbundet.
- von Essen, J. & Ydremark, T. (2020). *Det lokala civilsamhällets roll på landsbygden. Utvärderingsrapport*. Stockholm: Allmänna Arvsfonden.
- von Essen, J. & Åberg, P. (2009). Folkrörelseanknytningar och marknadsrelationer – Studieförbunden och deras grundarorganisationer, medlemsorganisationer och samverkansorganisationer. *Folkbildningsrådet utvärderar No 3 2009*. Stockholm: Folkbildningsrådet.
- von Friedrichs, Y. & Wahlberg, O. (2016). Social entrepreneurship in rural areas: A sports club's mobilisation of people, money and social capital. *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 29(2), 199–216.
- Forsberg, G. & Stenbacka, S. (2016). New Ruralities: The influence of International Migration on Swedish Rural Areas. I: Kobayashi, K., Westlund, H., Matshushima, H. & Ohno, S. (red.) *Social Capital and Development Trends in Rural Areas. Vol II*. Kyoto: Kyoto University.
- Forsberg, A., Höckertin, C. & Westlund, H. (2002). *Socialt kapital i lokalt utvecklingsarbete*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Forsberg, A. (2010). *Kamp för bygden: en etnologisk studie av lokalt utvecklingsarbete*. Avh. Umeå: Umeå universitet.
- Forsberg, G. (red.) (2019). *Samhällsplaneringens teori och praktik*. Första upplagan Stockholm: Liber.
- Gaddefors, J. & Anderson, A. R. (2019). Romancing the rural: Reconceptualizing rural entrepreneurship as engagement with context(s). *The International Journal of Entrepreneurship and Innovation*, 20(3), 159–169.
- Gidlund, J. (1978). *Aktionsgrupper och lokala partier: temporära politiska organisationer i Sverige 1965–1975*. Avh. Umeå: Umeå Universitet.
- Gunnarsdotter, Y. (2005). *Från arbetsgemenskap till fritidsgemenskap: den svenska landsbygdens omvandling ur Locknevis perspektiv*. Avh. Uppsala: Sveriges Lantbruksuniversitet.
- Hela Sverige ska leva (2018). *Folkning i hela landet. Balansrapport #3*. Stockholm: Hela Sverige ska leva.
- Herlitz, U. (1999). Bygdens organisering. I: Amnå, E. (red.) *Civilsamhället, Demokratiutredningens forskarvolym VIII, SOU (1999: 84)*. Stockholm: Kulturdepartementet.
- Herlitz, U. (2000). *Platsideologi: bygderörelsen och demokratiska perspektiv i det postindustriella samhället*. (Rapport 1401–2944, 119). Östersund: Institutet för regionalforskning.
- Hvenmark, J. (2008). *Reconsidering membership: A study of individual members' formal affiliation with democratically governed federations*. Stockholm: Stockholm School of Economics, Economic Research Institute (EFI).

- Hvenmark, J. (2013). Business as usual? On managerialization and the adoption of the balanced scorecard in a democratically governed civil society organization. *Administrative Theory & Praxis*, 35(2), 223–247.
- Häll, L. (1994). *Föreningslivet i Sverige – en statistisk belysning. Rapport 86*. SCB.
- Jegermalm, M. & Jeppsson Grassman, E. (2009). Caregiving and Volunteering among Older People in Sweden – Prevalence and Profiles. *Journal of Aging & Social Policy*, 21, 352–373.
- Jeppsson Grassman, E. & Svedberg, L. (1999). Medborgarskapets gestaltningar – insatser i och utanför föreningslivet. I: E. Amnå (red.) *SOU 1999:84, Civilsamhället*.
- Jeppsson Grassman, E. (1993). Frivilliga insatser i Sverige – en befolkningsstudie. I: *SOU 1993:82 Frivilligt socialt arbete. Kartläggning och kunskapsöversikt*.
- Johansson, B. (2008). *Ska hela Sverige leva?* Stockholm: Formas.
- Johansson, H., Arvidson, M., Johansson, S. & Nordfeldt, M. (2019). *Mellan röst och service. Ideella organisationer i lokala välfärdssamhällen*. Lund: Studentlitteratur.
- Johansson, H., Arvidson, M. & Johansson, S. (2015). Welfare Mix as a Contested Terrain: Political Positions on Government – Non-profit Relations at National and Local Levels in a Social Democratic Welfare State. *Voluntas*, 26(5), 1601–1619.
- Jordbruksverket 2022. *Vår definition av landsbygd*. Hämtat från: <https://jordbruksverket.se/stod/programmen-som-finansierar-stoden/var-definition-av-landsbygd>.
- Karlberg, E. & Jacobsson, K. A. (2015). A Meta-Organizational Perspective on the Europeanization of Civil Society: The Case of the Swedish Women’s Lobby. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 26(4), 1438–1459.
- Karlsson, M. & Vamstad, J. (2020). New deeds for new needs: Civil society action against poverty in Sweden. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 31, 1025–1036.
- Kings, L. (2011). *Till det lokals försvar: civilsamhället i den urbana periferin* Avh. Stockholm: Stockholms universitet.
- Kocka, J. (2006). Civil Society in Historical Perspective. I: Keane, J. (red.) *Civil Society. Berlin Perspectives*. New York: Berghahn Books.
- Korsgaard, S., Ferguson, R. & Gaddefors, J. (2015). The best of both worlds: how rural entrepreneurs use placial embeddedness and strategic networks to create opportunities. *Entrepreneurship & regional development*, 27(9–10), 574–598.
- Larsson, L. (2002). *När EU kom till byn: Leader II – ett sätt att styra landsbygdens utveckling*. Avh. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Larsson Taghizadeh, J. (2016). *Power from Below? The Impact of Protests and Lobbying on School Closures in Sweden*. Avh. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Lindberg, E. (2005) *Vad kan medborgarna göra? Fyra fallstudier av samarbetsformer för frivilliga insatser i äldreomsorg och våghållning*. Avh. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

- Lindberg, M. (2017). Promoting and sustaining rural social innovations. *European Public & Social Innovation Review*, 2(2), 30–41.
- Linde S. & Scaramuzzino R. (red.) (2017). *Socialt arbete i civilsamhället – aktörer, former och funktioner*. Lund: Studentlitteratur.
- Linder, P. J. A. (1988). *Demokratins små plattformar*. Stockholm: Timbro.
- Lundberg, E. (2014). *A Pluralist State? Civil Society Organizations' Access to the Swedish Policy Process 1964-2009*. Örebro: Örebro universitet.
- Lundgren, A. S. (red.) (2020). *Makt, moral, motstånd: Engagemang för Norrländska landsbygder*. Umeå: Umeå Universitet.
- Lundgren, A. S. & Nilsson, B. (2018). Civil outrage: Emotion, space and identity in legitimisations of rural protest. *Emotion, space and society*, 26, 16–22.
- Lundgren, A.S. & Sjöstedt, A. (2020). Frivilligengagemang och motståndspraktiker : Landsbygder, genus och protester i Norrlands inland. *Tidskrift för Genusvetenskap*, 41(4), 37–59.
- Lundström, T. & Wijkström, F. (1997). *The nonprofit sector in Sweden*. Manchester: Manchester University Press.
- Lundström, T. & Wijkström, F. (2012). Från röst till service: vad hände sedan? I: Wijkström, F. (red.) *Civilsamhället i samhällskontraktet. En antologi om vad som står på spel*. Stockholm: European Civil Society Press.
- Marquardt, K., Eriksson, C. & Kuns, B. (2022). Towards a Deeper Understanding of Agricultural Production Systems in Sweden—Linking Farmer’s Logics with Environmental Consequences and the Landscape. *Rural Landscapes: Society, Environment, History*, 9(1).
- Meeuwisse, A. & Scaramuzzino, R. (red.) (2019). *Europeanization in Sweden: Opportunities and challenges for civil society organizations*. New York: Berghahn Books.
- Micheletti, M. (1994). *Det civila samhället och staten: Medborgarsammanslutningarnas roll i svensk politik*. Stockholm: Fritze.
- Naldi, L., Nilsson, P., Westlund, H. & Wixe, S. (2015). What is smart rural development? *Journal of rural studies*, 40, 90–101.
- Nilsson, B. & Lundgren, A. S. (2021). Between party politics and local identification: political responses to a rural protest. *Space and Polity*, 25(1), 97–111.
- Olsson, L-E., Svedberg, L. & Jeppsson Grassman, E. (2005). *Medborgarnas insatser och engagemang i civilsamhället – Några grundläggande uppgifter från en ny befolkningsstudie*. Rapport till Justitiedepartementet.
- Oskarsson, M. (2016). *En politisk skiljelinje mellan stad och land?* Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs Universitet.
- Persson, L.O. & Nyström, A. (1983). *Glesbygdsvforskning – en översikt av forskning och forskningsbehov*. Byggnadsforskningsrådet.
- Persson, L.O. & Waldenström, C. (1986). Landsbygdssociologi – till vad nytt? *Sociologisk forskning*. 23(3), 65–74.
- Regeringskansliet (2017). *En sammanhållen politik för Sveriges landsbygder – för ett Sverige som håller ihop*. Prop. 2017/18:179. Stockholm: Näringsdepartementet.

- Regeringskansliet (2021). *Sweden – Rural Development Programme (National)*. Stockholm: Regeringskansliet.
- Ring, M. (2007). *Social rörelse: Begreppsbildningen kring ett mångtydigt fenomen*. Lund: Lunds universitet.
- von Rosen, C. (2002). *När-demokrati: jämlikhet och ledarskap i en gotländsk strandbygd*. Avh. Uppsala: Uppsala universitet.
- Rönblom, M. (2014). *Ett urbant tolkningsföretade? En studie av hur landsbygd skapas i nationell policy*. Umeå: Umeå centrum för genusstudier, Umeå universitet.
- Sandström, E. (2008). *Reinventing the commons*. Avh. Uppsala: Sveriges lantbruksuniversitet.
- Sandström, E., Ekman, A. K. & Lindholm, K. J. (2017). Commoning in the periphery–The role of the commons for understanding rural continuities ++++++ change. *International Journal of the Commons*, 11(1).
- Scaramuzzino, R. (2020). Perception of societal influence among civil society leaders – an elite perspective. *Journal of Civil Society*, 16(2), 174–190.
- SCB (2016). *Översyn av metod och definition för: SCBs avgränsningar av koncentrerad bebyggelse*. Stockholm: SCB
- Shucksmith, M. & Brown, D. L. (red.) (2016). *Routledge international handbook of rural studies*. London: Routledge.
- Segnestam Larsson, O. (2011). *Standardizing Civil Society: Interpreting Organizational Development in the Tension between Instrumentalism and Expressivism*. Stockholm: Santérus.
- Skoglund, W. (2005). *Lokala samhällsutvecklingsprocesser och entreprenörskap*. Avh. Stockholm: Stockholms universitet.
- SOU 1993:82 *Frivilligt socialt arbete – Kartläggning och kunskapsöversikt*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 1999:84 *Civilsamhället – Demokratiutredningens forskarvolym VIII*. Stockholm.
- SOU 2003:29 *Mot en ny landsbygdspolitik*. Stockholm: Fritzes
- SOU 2006:101 *Se landsbygden! Myter, sanningar och framtidsstrategier*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2017:1 *För Sveriges landsbygder – en sammanhållen politik för arbete, hållbar tillväxt och välfärd*. Stockholm: Wolters Kluwers.
- Stenbacka, S. (2001). *Landsbygdsboende i inflyttarnas perspektiv: intention och handling i lokalsamhället*. Avh. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Stenbacka, S. (2013). International migration and resilience: Rural introductory spaces and refugee immigration as a resource. *Regional resilience, economy and society: Globalising rural places*, 75–94.
- Stiernström, A. & Arora-Jonsson, S. (2022). Territorial narratives: Talking claims in open moments. *Geoforum*, 129, 74–84.
- Svedberg, L., von Essen, J. & Jegermalm, M. (2010). *Svenskarnas engagemang är större än någonsin – insatser i och utanför föreningslivet*. Rapport till Regeringskansliet.
- Syssner, J. (2018). *Mindre många: om anpassning och utveckling i krympande kommuner*. Stockholm: Dokument Press.

- Syssner, J. (2020). *Pathways to demographic adaptation: Perspectives on policy and planning in depopulating areas in Northern Europe*. Cham: Springer Nature.
- Taylor, C. (1990). *Invoking Civil Society*. Working paper. Chicago: Centre for Psychological Studies.
- Thörn, H. (2006). *Anti-apartheid and the emergence of a global civil society*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Tillväxtanalys (2014). *Bättre statistik för bättre regional- och landsbygdsolitik. Rapport 2014:04*. Östersund: Tillväxtanalys.
- Trägårdh, L. (2021). Från folkrörelser till civilsamhälle: Staten och samhället i det moderna Sverige. I: von Essen, J. (red.) *Det svenska civilsamhället – en introduktion*. Stockholm: Idealistas förlag.
- Uhlin, A. (2006). *Post-Soviet Civil Society: Democratization in Russia and the Baltic States*. London: Routledge.
- Uhlin, A. & Kalm, S. (2015). *Civil Society and the Governance of Development: Opposing Global Institutions*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Vallström, M. & Svensson, L. (2022). Introduktion – den urbana normen. *Kulturella Perspektiv – Svensk etnologisk tidskrift*, 30: 1–5.
- Vamstad, J. (2012). *Kooperativt företagande i Sverige: en kunskapsöversikt om det kooperativa företagandets betydelse för demokrati, välfärd och tillväxt*. Stockholm: Sektor3.
- Vetenskapsrådet (2003). *Svensk forskning om demokrati, offentlig förvaltning och folkrörelser: En kartläggning av forskningen under perioden 1990–2003 utförd av Vetenskapsrådet på regeringens uppdrag*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Waldenström, C. (2008). Byarörelsen: på väg mot en ny professionalitet. I: Johansson, B. & Salonen, P. (red.) *Ska hela Sverige leva?* Stockholm: Formas.
- Waldenström, C. (2018). Lantbrukets roll i framtidens landsbygder. I: Syssner (red) *Nya visioner för landsbygden*. Boxholm: Linnefors förlag
- Wallman Lundåsen, S. (2020). Patterns of civil society organisations' attempts to influence local politicians and local civil servants. *Local Government Studies*, 46(6), 911–933.
- Wennerhag, M. (2008). *Global rörelse: Den globala rättviserörelsen och modernitetens omvandlingar*. Stockholm: Atlas.
- Westerlund, H. (2005). Socialt kapital och tillväxt i kunskapsekonomin: Ett regionalekonomiskt perspektiv på civilsamhälle. I: Amnå, E. (red.) *Civilsamhället: några forskningsfrågor*. Stockholm: Riksbankens jubileumsfond.
- Westholm, E. (2000). *Partnerskap: ett modeord eller ett nytt samhälle?* Falun: Dalarnas forskningsråd.
- Westholm, E. & Waldenström, C. (2008). *Kunskap om landsbygden: dags för en ny agenda!*. Stockholm: Institutet för framtidsstudier/ Riksbankens jubileumsfond i samarbete med Gidlund.
- Westlund, H. & Kobayashi, K. (red.) (2013). *Social capital and rural development in the knowledge society*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Wijkström, F. (2001) Socialt kapital och civilt samhälle i Norden. I: Skov Henriksen, L. & Ibsen, B. (red.) *Frivillighedens udfordringer – nordisk forskning om frivilligt arbejde og frivillige organisationer*. Odense: Odense Universitetsforlag.

- Wijkström, F. & Einarsson, T. (2006). *Från nationalstat till näringsliv. Det civila samhällets organisationsliv i förändring*. Stockholm: Handelshögskolan, EFI.
- Wijkström, F. & Lundström, T. (2002). *Den ideella sektorn: Organisationerna i det civila samhället*. Stockholm: Sober förlag.
- Wijkström, F. (red.) (2012). *Civilsamhället i samhällskontraktet. En antologi om vad som står på spel*. Stockholm: European Civil Society Press.
- Wijkström, F., Einarsson, T., Falk, D., Friberg, K., Sjöstrand, E. & Reuter, M. (2021). *Den ideella sektorn i omförhandlingen av samhällskontraktet*. Stockholm: European Civil Society Press.
- Wijkström, F., Reuter, M. & Emami, A. (red.) (2017). *Civilsamhället i det transnationella rummet*. Stockholm: European Civil Society Press.
- Wänström, J. (2013). Demokratisk förankring i skolnedläggningsprocesser: Förutsättningar för medborgardialog i en känsloladdad fråga. *Nationella kommunforskningsprogrammets rapportserie, 15*. Göteborg: Kommunforskning i Västsverige.
- Åberg, P. & von Essen, J. (2013). Tradition, resurs eller nödvändighet? Om relationerna mellan folkhögskolor och deras huvudmän. *Folkbildningsrådet utvärderar No. 2 2012*. Stockholm: Folkbildningsrådet.
- Åberg, P. (2008). *Translating Popular Education: Civil Society Cooperation between Sweden and Estonia*. Avh. Stockholm: Stockholms universitet.
- Åberg, P. (2013). Managing Expectations, Demands and Myths: Swedish Study Associations Caught Between Civil Society, the State and the Market. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations, 24(3)*, 537–558.
- Åberg, P. (2015a). Myths and Traditions as Constraints or Resources? Path Dependency and Decoupling Strategies among Civil Society Organizations. *Journal of Civil Society, 11(1)*, 19–38.
- Åberg, P. (2015b). Civil Society and Biopolitics in Contemporary Russia: The Case of Russian “Daddy-Schools”. *Foucault Studies, 20*, 76–95.
- Åberg, P. & Rodin, J. (2017). Civil Society and Fatherhood in Russia: The Case of Daddy-Schools in Saint Petersburg. I: Fábíán, K. & Korolczuk, E. (red.) *Rebellious Parents: Parental Movements in Central-Eastern Europe and Russia*. Bloomington: Indiana University Press.
- Åberg, P., Einarsson, S. & Reuter, M. (2021). Think Tanks: New Organizational Actors in a Changing Swedish Civil Society. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations, 32(3)*, 634–648.
- Åberg, P., Einarsson, S. & Reuter, M. (2020). Organizational Identity of Think Tank(er)s: A Growing Elite Group in Swedish Civil Society. *Politics and Governance, 8(3)*, 142–151.

2 Deltagande i civilsamhället: jämförelser mellan stad och land i Sverige

SUSANNE WALLMAN LUNDÅSEN

Inledning

Förekomsten av ett rikt föreningsliv och medborgarnas delaktighet i föreningar i Sverige har ofta betraktats som en central del av en livaktig demokrati och som en del av ett samhällsmedborgarskap (Jeppsson Grassman & Svedberg 1999). Det har sedan länge funnits ett intresse i forskningen och även i den politiska debatten att koppla samman föreningsdeltagande och demokrati samt prosociala värderingar. Det är dock omdebatterat i vilken utsträckning som engagemang eller avsaknad av engagemang i civilsamhället faktiskt bidrar till att forma värderingar som tillit eller inte (Wollebæk & Selle 2002; Rydgren 2009; Lundberg & Abdelzadeh 2021). Dock kan civilsamhällets organisationer också betraktas som en kollektiv resurs. Föreningslivet är en kollektiv resurs när individer kopplas samman i föreningar och tanken om vad som utgör det gemensamma expanderar från den lilla världen (familjen, egna gruppen) till den större världen (medborgarsamhället). Civilsamhällets organisationer och nätverk antas även kunna användas som en kollektiv resurs för att lösa gemensamma problem och samla människor med liknande intressen. Studier har också pekat på att de nordiska länderna har en tämligen unik kombination av individualistiska värderingar, högt deltagande i civilsamhällets organisationer och höga nivåer av generell tillit (Qvist m.fl. 2019; Trägårdh m.fl. 2013;). Det har även argumenterats för att lokalsamhällen kan dra nytta av de nätverk som kopplas till civilsamhället och att nätverken kan bidra till sådant som en starkare ekonomisk utveckling på platsen (Putnam 1993) fastän det är omdebatterat i vilken utsträckning sådana samband mellan civilsamhällesengagemang och ekonomisk utveckling faktiskt finns på lokal nivå i Sverige (Lundåsen 2005a).

På det hela taget har dock färre studier undersökt variationen inom Sverige

vad gäller engagemang i civilsamhället och främst stannat vid att ställa landet som helhet i kontrast till andra länder. Det är därmed av betydelse att vidare undersöka om det även finns skillnader inom landet i graden av engagemang i civilsamhället. Syftet med detta kapitel är därför att beskriva skillnader och likheter i civilsamhällesengagemang mellan städer och landsbygder i Sverige.

Civilsamhälle och sociala nätverk

Från politiskt håll knyts ofta förhoppningar till att det civila samhället ska kunna fungera som en betydelsefull arena för tillitsskapande möten och möjliggöra fruktbara kontakter som kan bidra till andra önskvärda konsekvenser som leda till integration och främjande av tolerans mellan olika grupper i samhället. Eller att bidra till att individer kan få tillgång till meningsfulla och produktiva sociala nätverk som har betydelse för exempelvis möjligheten att lyckas byta jobb (Granovetter 1973) eller för de engagerades självskattade hälsa (Lundåsen 2005b).

Skiljer sig människors sätt att umgås och att ägna sig åt aktiviteter i civilsamhällesorganisationer åt mellan stad och land? Begrepp som *Gemeinschaft* och *Gesellschaft* användes av Tönnies för att beskriva vad som skulle beteckna den mer tät gemenskap (*Gemeinschaft*) som skulle känneteckna de mindre samhällena och medan begreppet *Gesellschaft* skulle spegla de mer distanserade relationerna som kännetecknade de boende i de mer moderna städerna. De stora städerna antogs kunna både erbjuda frihet och mindre social kontroll för invånarna men på bekostnad av känslan av omsorg och gemenskap invånarna emellan. Många mer samtida amerikanska forskare har betonat betydelsen av de små gemenskaperna (*communities*) för den sociala sammanhållningen (Bellah m.fl. 1985; Trägårdh m.fl. 2013; Wuthnow 2013). Folkrorelsernas utbredning bidrog också till att även de svenska landsbygderna hade ett jämförelsevis omfattande organisationsliv (Lundkvist 1974). Baksidan av de små gemenskaperna på mindre orter kan vara en mer omfattande social kontroll. Den sociala kontrollen kan komma att särskilt riktas mot dem som anses bryta mot de gängse lokala normerna och därmed riskera att inskränka individernas frihet att ge uttryck för avvikande åsikter (Trägårdh m.fl. 2013). Samtidigt har flera studier från en rad länder visat på att skillnaderna i attityder mellan invånare i städer och på landsbygder har vuxit och att framför allt städernas invånare har blivit mer kosmopolitiska och toleranta medan landsbygderna förblivit något mer konservativa (Huijsmans m.fl. 2021; Inglehart & Norris 2019; Jennings & Stoker 2016).

I viss forskning har den moderna urbana livsstilen därför ansetts hota den samhällsgemenskap som ansågs prägla de mindre samhällena och författare som Robert Putnam (2000) har argumenterat för att den urbana livsstilen har bidragit till att minska medborgarnas engagemang i civilsamhällets organisationer. Motsvarande studier i Norge har dock funnit att även större städer har relativt livaktiga civilsamhällen (Wollebæk 2010). Utifrån studier av norska civilsamhällesorganisationer pekar data på att minskningen snarare skett på landsbygden där befolkningen

också minskar (Wollebæk 2010). Att befolkningen minskar i vissa landsbygds- och glesbygdskommuner (Erlingsson m.fl. 2021) skulle därför kunna bidra till att minska aktiviteten i civilsamhällesorganisationerna på dessa platser. Någon nedgång i aktiviteten i civilsamhället har dock inte kunnat fångas i nationella undersökningar (von Essen & Svedberg 2020). Sådana undersökningar som bygger på nationella urval visar att andelen som utför ideellt arbete i Sverige legat relativt stabilt under de senaste decennierna (Qvist m.fl. 2019). En möjlig förklaring till detta skulle kunna vara att civilsamhällesorganisationer (som ideella föreningar) ofta är mer långlivade än andra typer av organisationer som företag vilket kan bidra till att förklara stabiliteten i nivåerna på engagemanget trots att det skett demografiska förändringar (Wollebæk 2009). Den ideella föreningen finns oftare kvar efter att affärer och offentlig service har stängt. En annan förklaring till stabiliteten kan vara att en mindre närvaro av offentliga och privata aktörer på landsbygd och mindre orter medför att civilsamhällets organisationer får ett mer omfattande ansvar för sådant som privata eller offentliga aktörer oftare utför i städer såsom fritidsaktiviteter och infrastruktur (exempelvis vägbelysning).

Inriktningen på den typ av engagemang som finns inom civilsamhället, det vill säga i vilken typ av civilsamhällesorganisationer invånarna är medlemmar i och var det ideella arbetet utförs är kan höra samman med att bo i storstad, stad eller landsbygd (Qvist, m.fl. 2019). Därför är det relevant att empiriskt vidare undersöka om och hur engagemanget i civilsamhället varierar inom Sverige.

Data

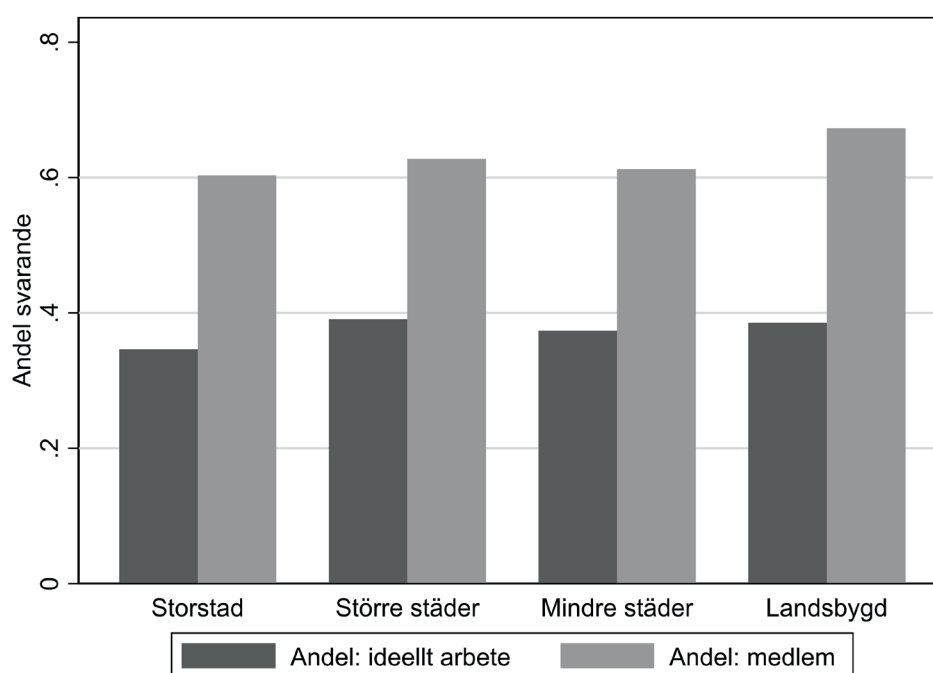
Med hjälp av data från Tillitsbarometern kan det urbana och rurala civilsamhällets karaktär beskrivas utifrån invånarnas delaktighet i ideellt arbete och medlemskap i föreningslivet. Tillitsbarometern är en enkätstudie finansierad av Länsförsäkrings forskningsfond och är en omfattande surveyundersökning som år 2020/21 riktades till ett slumpmässigt urval av invånare i 49 kommuner från Malmö i söder till Kiruna i norr. Enkätundersökningens datainsamling genomfördes av Statistiska Centralbyrån (SCB) på uppdrag av Marie Cederschiöld högskola⁴. Totalt besvarade 13 667 personer enkäten. I Malmö och Stockholm drogs även förtätade urval av svarande på stadsdelsnivå vilket möjliggör att vissa skillnader mellan olika stadsdelar inom de två kommunerna kan redovisas. SCB har beräknat kommunrepresentativa vikter som har använts vid skattningarna av deltagande i civilsamhället. Vikterna tar hänsyn till ålder, kön, utbildningsnivå, civilstånd och födelse-land hos de svarande. I surveyundersökningen

4 Denna studie har möjliggjorts genom generös tillgång till data från Tillitsbarometern som är en omfattande surveyundersökning och riktar sig till ett antal slumpmässiga urval av invånare i stort antal kommuner och stadsdelar i Sverige. Undersökningen genomförs av SCB på uppdrag av Marie Cederschiöld högskola (tidigare Ersta Sköndal Bräcke högskola) och finansieras av Länsförsäkrings forskningsfond. Tillitsprogrammet leds av professor Lars Trägårdh vid Centrum för civilsamhällesforskning. Mer information om Tillitsbarometern nås via programmets hemsida: Tillitsbarometern – Marie Cederschiöld högskola (<https://www.mchs.se/arkiv/projekt/ccf/tillitsbarometern.html>)

ställdes frågor om medlemskap och ideellt arbete för totalt tio olika kategorier av organisationer och även frågor om olika former mellanmänsklig tillit⁵.

Stad och land: olika nivåer av civilsamhällesengagemang?

Har engagemanget i civilsamhället liknande karaktär i städer och i landsbygder i Sverige eller skiljer de sig åt? Vi delar in de 49 kommuner som ingår i undersökningen Tillitsbarometern utifrån de kategorier som Sveriges kommuner och regioner (SKR) använder. Därefter skapas fyra underkategorier: storstadsregionerna (Göteborg, Malmö och Stockholm och omgivande kommuner), större städer (minst 50 000 invånare) och deras omgivande kommuner, mindre städer/tätorter (15–40 000 invånare) och omgivande pendlingskommuner samt landsbygdskommuner.

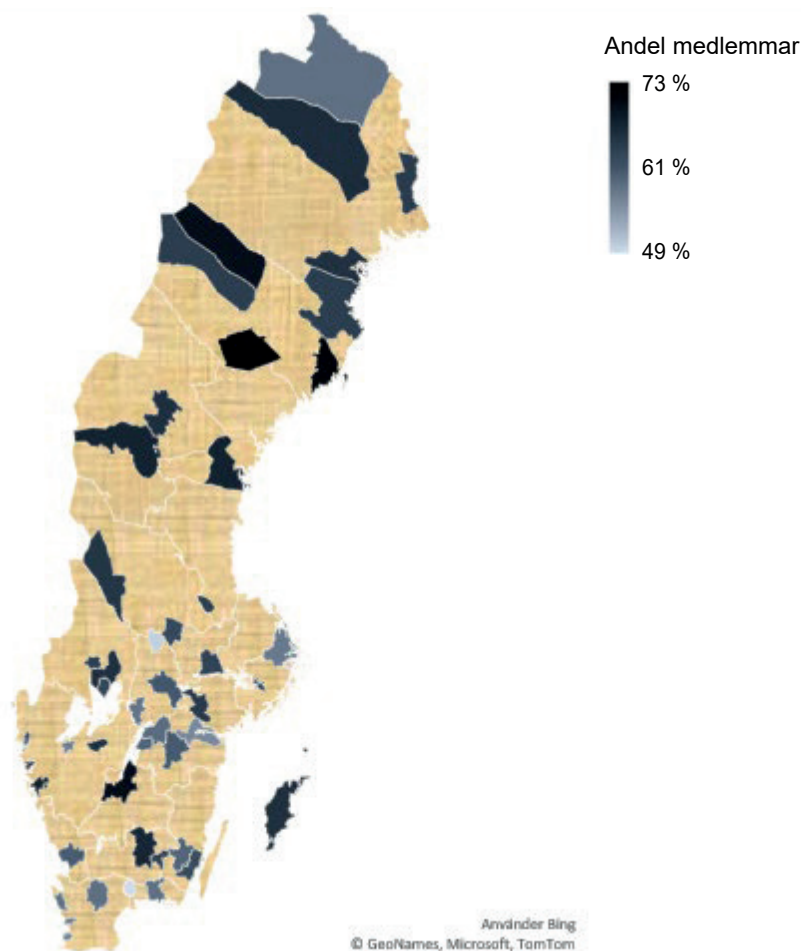

Figur 1. Andel medlemmar i minst en organisationskategori och andelen som utför ideellt arbete för åtminstone en organisationskategori, genomsnitt per kommuntyp. Källa: Tillitsbarometern 2020. Kommunrepresentativa vikter har använts.

5 Kategorierna är: idrottsorganisationer, fritidsorganisationer, organisationer för boende, fackförening och intresseorganisation, organisationer med social inriktning, sociala rörelser och politiska organisationer, religiösa organisationer, kulturorganisationer, kooperativ, annan organisation. Frågor om mellanmänsklig tillit inkluderar: Generell tillit: Allmänt sett, kan man lita på de flesta eller kan man inte vara nog försiktig i umgänget med andra? Lokalsamhälletillit: I vilken utsträckning kan man lita på grannar? I vilken utsträckning kan man lita på dem som bor i området där du bor? Tillit till andra grupper: I vilken utsträckning kan man lita på människor med annan nationalitet? I vilken utsträckning kan man lita på människor med annan religion?

Figur 1 visar att det framför allt är andelen i befolkningen som uppger att de är medlemmar i åtminstone en typ av civilsamhällesorganisation som är större bland de svarande i landsbygdskommuner jämfört med övriga kategorier av kommuner. Särskilt gäller det i jämförelse med kommuner i storstadsområdena kring Göteborg, Malmö och Stockholm. I genomsnitt uppger 67 % av de svarande i landsbygdskommunerna att de är medlemmar i åtminstone en civilsamhällesorganisation jämfört med 60 % i storstadsområdena. Även andelen av befolkningen som uppger att de utför ideellt arbete är något högre bland de svarande i landsbygdskommunerna än i storstadsområdena (39 % jämfört med 35 %), dock är skillnaderna härvidlag inte lika stora.

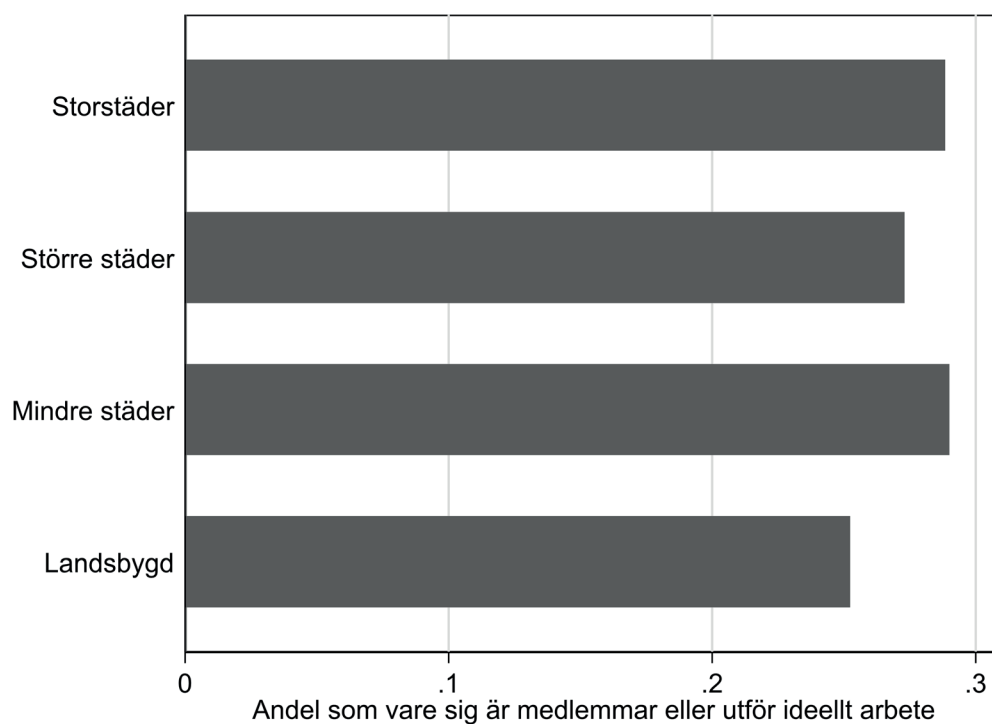
När kommunerna delas in i dessa fyra övergripande kategorier kvarstår dock en hel del regionala skillnader inom kategorierna. Figur 2 illustrerar variationen i andelen som uppgett att de är medlemmar i åtminstone en typ av civilsamhällesorganisation. Generellt sett är andelen som är medlemmar något högre bland de svarande i kommunerna i norra Sverige och något lägre i mellersta och södra Sverige. Dock är inte mönstret enhetligt utan visar på att det kan finnas stora variationer även mellan angränsande kommuner som exempelvis Smedjebacken och Ljusnarsberg i Bergslagen. I Smedjebacken uppger omkring 62 % av de svarande att de är medlemmar medan motsvarande andel för Ljusnarsberg är 50 %, med andra ord en skillnad på 12 procentenheter.

Figur 2. Andelen medlemmar i föreningar, kommungenomsnitt.
Källa: Tillitsbarometern 2020. Kommunrepresentativa vikter har använts.

Om vi återvänder till indelningen i fyra olika kommunkategorier visar data (Figur 3) att det generellt sett är en lägre andel av befolkningen i landsbygdskommuner som helt står utanför deltagande i civilsamhället.

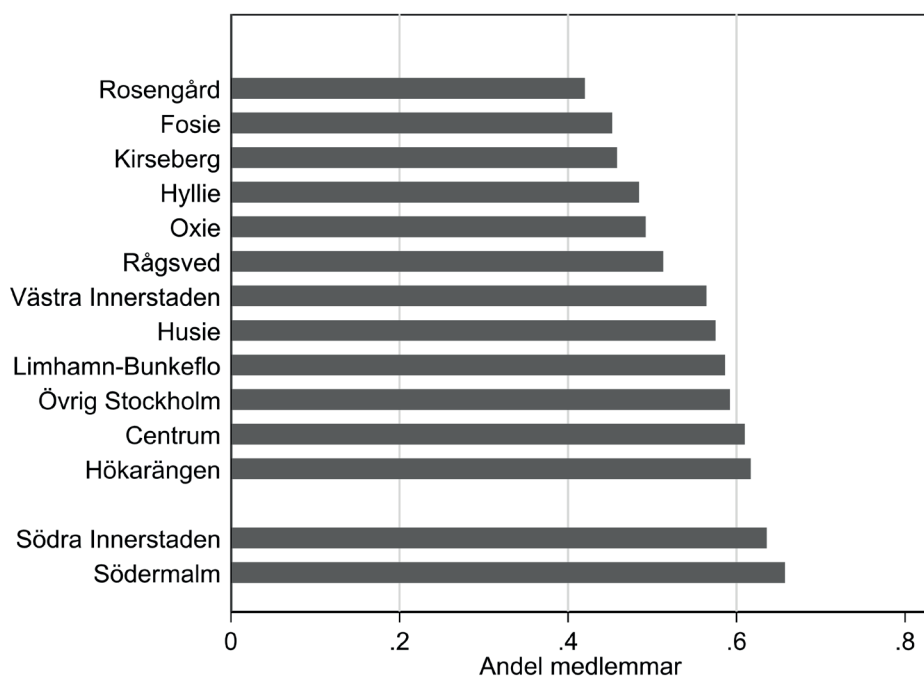
Figur 3 visar att i genomsnitt saknar 25 % av de svarande i landsbygdskommunerna engagemang i civilsamhället medan motsvarande andel i storstäderna är 32 %. Data pekar således på att civilsamhället omfattar en större andel av befolkningen på landsbygden än i storstäderna, dock är skillnaderna inte dramatiska. Data befäster bilden från tidigare forskning att en klar majoritet av befolkningen har någon form av koppling, antingen som medlemmar eller som ideellt arbetande, till civilsamhället (Qvist m.fl. 2019; von Essen & Svedberg 2020).

Figur 3. Andelen som vare sig är medlemmar eller utför ideellt arbete fördelat på kommunkategori.
Källa: Tillitsbarometern 2020. Kommunrepresentativa vikter har använts.

Skillnader inom storstadsområden

Redan Figur 1 visar på skillnader mellan olika kommuntyper i Sverige vad gäller andelen i befolkningen som är medlemmar i föreningar eller som gör ideellt arbete för en civilsamhällsorganisation. Tidigare forskning har dock pekat på att storstadsområden i sig utgör en bred kategori som innefattar en stor variation i typen av livsmiljöer, från välmående områden till socialt utsatta områden, och att denna variation i sin tur kan inverka på graden av deltagande i civilsamhället (Fladmoe & Steen-Johnsen 2018). I Tillitsbarometern ingår ett förtäat urval av bostadsområden i Malmö och Stockholm. Datamaterialet möjliggör därför även vissa skattningar av skillnader inom storstadsområdena.

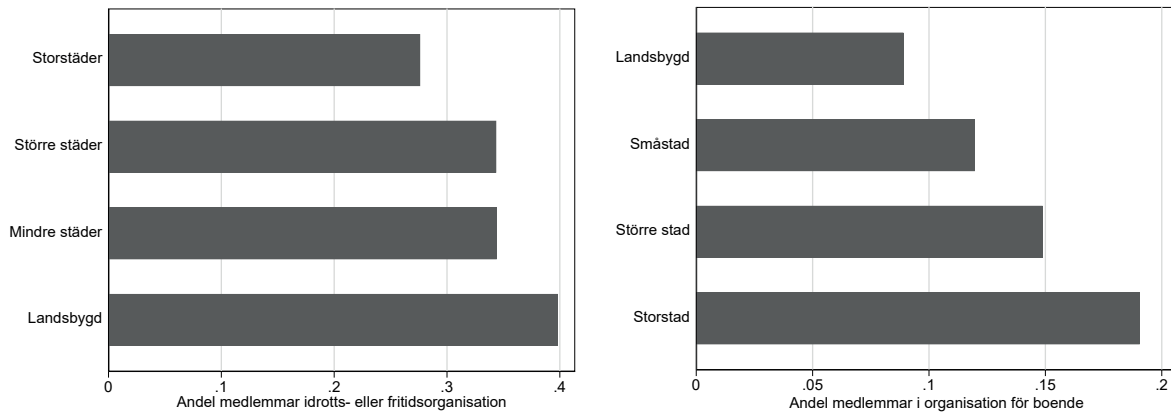
Figur 4. Andel medlemmar inom stadsdelar i Malmö och Stockholm.
Källa: Tillitsbarometern 2020. Kommunrepresentativa vikter har använts.

Figur 4 visar att variationen i andelen av de svarande som är medlemmar i åtminstone en civilsamhällsorganisation är större mellan det område (Södermalm) med störst andel och det område med lägst andel (Rosengård) än variationen mellan olika kommungrupper. Skillnaden mellan Rosengård och Södermalm motsvarar 23 procentenheter. Utifrån tidigare forskning kan dessa skillnader sannolikt hänföras till socioekonomiska faktorer (såsom utbildningsnivå och inkomst) men också till demografiska faktorer som andelen utrikes födda. Tidigare studier har visat att födda utanför Norden tenderar att i lägre utsträckning vara medlemmar i civilsamhällsorganisationer jämfört med gruppen födda i Sverige och övriga Norden (Fladmoe & Steen-Johnsen 2018; Wallman Lundåsen 2018). Däremot är skillnaderna inte lika stora mellan storstadsområdena vad gäller andelen som utfört ideellt arbete för en organisation.

Skillnader i inriktning på engagemang i civilsamhällsorganisationer mellan städer och landsbygd

Förutom att konstatera att det finns variation i graden av engagemang i civilsamhället på kommunnivå inom Sverige är det även av intresse att undersöka i vilken mån landsbygdens och städernas civilsamhällen har olika karaktär utifrån i vilken typ av civilsamhällsorganisationer som invånarna deltar i. Detta skulle kunna ha betydelse utifrån i vilken utsträckning som det lokala civilsamhället främst upprätthåller (eller

skapar) en typ av överbyggande eller sammanbindande socialt kapital (Putnam 2000). Analyserna av data i Figur 5 visar att det även förekommer skillnader mellan städer och landsbygdskommuner utifrån vilken typ av civilsamhällesorganisationer som de boende tillhör.

Figur 5. Typ av civilsamhällesorganisation de svarande är medlemmar i utifrån kommunkategori. Källa: Tillitsbarometern 2020. Kommunrepresentativa vikter har använts.

I landsbygdskommuner är andelen som är medlemmar (och även ideellt arbetande) i idrotts- och fritidsföreningar väsentligen större än i storstadsområdena. Det omvända gäller för medlemskap (och även ideellt arbete) i organisationer för boende (hit räknas även bostadsrättsföreningar), i denna kategori är andelen som bor i storstäder och som är medlemmar betydligt större. Skillnaderna mellan kommunkategorierna är statistiskt signifikanta (chi2-test, $p < 0,00$). En möjlig tolkning är att dessa skillnader framför allt speglar skillnader i livsmiljöer mellan stad och land. I landsbygdskommuner kan utbudet av kommersiella fritids- och idrottsaktiviteter (som t.ex. gym) vara lägre och behovet av att upprätthålla denna typ av verksamheter inom ramen för civilsamhället kan vara större. Tidigare studier av ideellt arbete inom idrotten har visat att det i stor utsträckning är föräldrar med idrottsaktiva barn som utför ideellt arbete inom idrottsrörelsen (von Essen & Wallman Lundåsen 2016). Idrottsföreningar är också ofta i stor utsträckning platsanknutna och kan särskilt på små orter fylla en viktig funktion i att upprätthålla en gemensam identitet. Det engagemang som i större utsträckning präglar städerna är knutet till organisationer för boende, vilket också i sig speglar att en större andel av befolkningen bor i bostadsrätter och hyresrätter. Den typ av medlemskap som det innebär att vara medlem i en bostadsrättsförening går inte att direkt jämföra med andra former av medlemskap eftersom medlemskap i en bostadsrättsförening är i stor omfattning också omgärdat av villkor och krav på ekonomisk förmåga såsom att kunna få banklån, betala räkningar i tid och inte ha betalningsanmärkningar. Inom ramen för dessa organisationer utförs dock ofta olika

former av ideellt arbete men det rör i stor utsträckning sådant som att förvalta och förbättra de gemensamma fastigheterna (Svedberg m.fl. 2016). Studier av ideellt arbete inom ramen för bostadsrättsföreningar har visat på att dessa likväl kan bidra till att skapa en gemenskap som är bunden till platsen (Svedberg m.fl. 2016).

Ett annat sätt att försöka fånga olika kombinationer av engagemang i civilsamhället mellan kommuner är att använda hierarkisk klusteranalys. När aggregerade data på kommunnivå användas kan i huvudsak tre olika kategorier av kommuner identifieras; en landsbygds och småstadsgrupp, en i utpräglad urban grupp bestående av främst av storstäder och större städer, och en mer blandad grupp som främst är urban men som även innehåller några småstäder och landsbygdskommuner. Utmärkande för engagemanget i civilsamhället i landsbygds/småstadsgruppen är ett något mer omfattande engagemang i befolkning genom både en större andel som är medlemmar i åtminstone en organisation och en större andel som utför ideellt arbete för en eller fler civilsamhällesorganisationer. Därmed är en mindre andel av befolkningen som är helt utan engagemang i civilsamhället jämfört med de andra två grupperna. Utmärkande för denna grupp är att en större andel utför ideellt arbete (och är medlemmar) i särskilt idrotts- och fritidsorganisationer. En större andel utför ideellt arbete även för andra typer av traditionella folkrörelseorganisationer som fackföreningar och intresseorganisationer samt sociala rörelser och politiska partier än genomsnittet. I denna grupp är invånarna i genomsnitt medlemmar i 1,5 olika civilsamhällesorganisationer och utför ideellt arbete för i genomsnitt en civilsamhällesorganisation. Det är även en högre andel i denna grupp än i övriga grupper som uppger att det går att lita på de flesta och att det går att lita på grannar och de som bor i området där de bor. Däremot är tilliten till personer som har annan religion och annan nationalitet inte högre än genomsnittet.

I den urbana gruppen är en något större andel av invånarna som engagerade i organisationer för boende medan en lägre andel är engagerade i idrottsorganisationer. Det ideella engagemanget är genomsnittligt eller något högre än genomsnittet i fackföreningar och intresseorganisationer, i organisationer med social inriktning, politiska organisationer och sociala rörelser samt kulturorganisationer. I genomsnitt är invånarna medlemmar i 1,3 olika civilsamhällesorganisationer och utför ideellt arbete för 0,9 civilsamhällesorganisationer. Det är marginellt under genomsnittet som uppger att det går att lita på de flesta samt att lita på grannar och de som bor i området. Tilliten till personer med annan nationalitet är dock något över genomsnittet i denna grupp och marginellt högre än genomsnittet uppger att de kan lita på personer med annan religion.

I gruppen av kommuner som främst är urban men även innehåller småstäder och landsbygdskommuner är andelen som utför ideellt arbete i civilsamhället något lägre än i de övriga två grupperna. Andelen som utför ideellt arbete inom idrottsorganisationer i denna grupp är något större än i den urbana gruppen men mindre än i landsbygds och småstadsgruppen. I övriga kategorier av organisationer är deltagandet lägre. I genomsnitt utför invånarna ideellt arbete för ett något lägre antal organisationer (0,7) och är i genomsnitt medlemmar i ungefär lika många organisationer som i den urbana gruppen (1,3). Jämfört med den urbana gruppen och landsbygds/småstadsgruppen är

tilliten till personer med annan religion och annan nationalitet något lägre.

Resultaten från klusteranalysen visar att även om landsbygdens och småstädernas civilsamhällesengagemang är något mer omfattande visar även analysen på att vissa landsbygds- eller småstadskommuner har en typ av civilsamhällesengagemang som liknar städernas. Även om variationerna mellan kategorierna är tämligen små pekar de likt Figur 2 visat på att enbart indelningen i landsbygd och städer inte fullt ut fångar den variation som finns mellan kommuner. Kommuner med invånare som har hög generell tillit och hög tillit till andra i lokalsamhället har oftare en större andel som är engagerade i civilsamhället. Dock framstår kopplingen mellan tillit till grupper med annan religion och annan nationalitet och engagemang i civilsamhället som svagare.

Slutsatser

Analyserna visar att engagemanget i civilsamhället hos Sveriges befolkning på det hela taget är omfattande. De enkla deskriptiva analyserna i kapitlet har visat på att det finns vissa skillnader i omfattningen och formerna för deltagandet i civilsamhället mellan dem som bor i städer och dem som bor på landsbygd. Där de som bor i landsbygdskommuner något oftare deltar i civilsamhällesorganisationer. Vad resultaten också visar är att kategorierna stad och land inte är homogena grupper utan att det finns variation inom kategorierna och analyserna visade också på en tämligen omfattande variation i andelen medlemmar i civilsamhället inom storstadsområdena. Liknande gällde även landsbygdskommuner och data visade att två näraliggande småstads/landsbygdskommuner kunde skilja sig avsevärt åt i befolkningens grad av deltagande i civilsamhället. Det är möjligt att vissa av dessa skillnader kan reflektera skillnader i deltagande som funnits över en längre tid och höra samman med sådant som exempelvis i vilken mån som gamla brukssamhällets patroner uppmuntrat deltagande i civilsamhällets fritidsorganisationer eller inte, samt att dessa skillnader har traderats och bestått över tid (Trägårdh m.fl. 2013). I forskningen betonas ofta det faktum att civilsamhällesorganisationer länkar samman individer i nätverk. Att länka samman individer i en urban respektive en landsbygdscontext kan ha dock olika innebörder. I små och krympande kommuner kan det innebära att färre och färre individer dyker upp på olika arrangemang som föreningar anordnar. Att vara med i flera olika föreningar i en liten och krympande kommun kan sannolikt oftare innebära att träffa på samma personer i olika föreningar. Detta kan ställas mot att i en större stad röra sig mellan många olika föreningar, vilket sannolikt (men inte nödvändigtvis) innebär att stöta på olika personer i olika föreningar.

Vidare pekade analyserna på att det också fanns skillnader i inriktningen på deltagandet där deltagandet i städerna delvis utgörs av ett större engagemang i organisationer för boende där bostadsrättsföreningar ingår. Engagemang i en bostadsrättsförening är till sin natur en annorlunda form av engagemang jämfört med engagemang i andra typer av civilsamhällesorganisationer. Att tillhöra och vara ideellt arbetande i en bostadsrättsförening kan särskilt i storstadsområdena

vara mycket starkt stratifierat utifrån ekonomiska resurser. Det är i viss mån omdebatterat huruvida engagemang i föreningar som bostadsrättsföreningar kan anses utgöra en form av civilsamhällesengagemang eftersom delaktighet i en bostadsrättsförening som bygger på förvaltning av en gemensam fastighet. Likväl samlar denna typ av organisationer en betydande andel av de boende i städerna. har påpekat kan förändringar i små samhällen som att tillgång till affärer och service

Referenser

- Erlingsson, G. Ó., Öhrvall, R., Wallman Lundåsen, S. & Zerne, A. (2021). *Centrum mot periferi? Om missnöje och framtidstro i Sveriges olika landsdelar*. Linköping: Linköping University Electronic Press.
- von Essen, J. & Svedberg, L. (red.) (2020). *Medborgerligt engagemang i Sverige 1992–2019*. Ersta Sköndal Bräcke Högskola Arbetsrapportserie 98. Stockholm: Ersta Sköndal Bräcke högskola.
- von Essen, J. & Wallman Lundåsen, S. (2016). Ideellt arbete inom idrottsrörelsen.
- Fladmoe, A. & Steen-Johnsen, K. (2018). Is Ethnic Diversity Bad for Any Dimension of Social Capital? Trust, Networks and Voluntarism in Norwegian Communities. *Scandinavian Political Studies*, 41(3), 336–366.
- Granovetter, M. S. (1973). The strength of weak ties. *American journal of sociology*, 78(6), 1360–1380.
- Huijsmans, T., Harteveld, E., van der Brug, W. & Lancee, B. (2021). Are cities ever more cosmopolitan? Studying trends in urban-rural divergence of cultural attitudes. *Political Geography*, 86, 102353.
- Jennings, W. & Stoker, G. (2016). The bifurcation of politics: Two Englands. *The Political Quarterly*, 87(3), 372–382.
- Lundkvist, S. (1974). Politik, nykterhet och reformer. *Studia Historica Upsaliensa*, 53.
- Lundåsen, S. (2005a). Frivilliga insatser och hälsa. Statens folkhälsoinstitut.
- Lundåsen, S. (2005b). Socioeconomic Development and Voluntary Associations in Swedish Municipalities. *Intl. Journal of Public Administration*, 28(9–10), 787–795.
- Norris, P. & Inglehart, R. (2019). *Cultural backlash: Trump, Brexit, and authoritarian populism*. Cambridge University Press.
- Qvist, H. P. Y., Folkestad, B., Fridberg, T. & Lundåsen, S. W. (2019). Trends in volunteering in Scandinavia. I: *Civic Engagement in Scandinavia*. Springer, Cham, 67–94.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon and Schuster.
- Putnam, R. D. (1993). *Making Democracy Work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton University Press.
- Rydgren, J. (2009). Social isolation? Social capital and radical right-wing voting in

- Western Europe. *Journal of Civil Society*, 5(2), 129–150.
- Svedberg, L., Wallman Lundåsen, S., von Essen, J. & Andersen, R. (2016). *Rum för engagemang: Om Riksbyggen i historia och samtid*. Riksbyggen.
- Tillitsbarometern (2020). <https://www.mchs.se/arkiv/projekt/ccf/tillitsbarometern.html>
- Trägårdh, L., Wallman Lundåsen, S., Wollebæk, D. & Svedberg, L. (2013). *Den svala svenska tilliten. Förutsättningar och utmaningar*. SNS förlag.
- Wollebaek, D. (2009). Survival in local voluntary associations. *Nonprofit Management and Leadership*, 19(3), 267–284.
- Wollebæk, D. (2010). Volatility and growth in populations of rural associations. *Rural Sociology*, 75(1), 144–166.
- Wollebaek, D. & Selle, P. (2002). Does participation in voluntary associations contribute to social capital? The impact of intensity, scope, and type. *Nonprofit and voluntary sector quarterly*, 31(1), 32–61.
- Wuthnow, R. (2013). *Small-town America*. Princeton University Press.

3 Tillit, känslor och lokal utveckling

SUSANNE STENBACKA

Inledning

Sverige som nation åtar sig att uppfylla vissa internationella utvecklingsmål. Det kan handla om att minska koldioxidutsläpp, öka användningen av fossilfri energi eller ta emot flyktingar. För att kunna uppfylla de nationella målen måste åtgärder genomföras på lokal nivå, åtgärder som kan påverka individers omedelbara livsmiljö, socialt ekonomiskt och materiellt. Om åtgärderna uppfattas som hotfulla väcker de känslor och vårt känslotillstånd påverkar vår syn på framtiden (Davidson 2003, Woods m. fl. 2012). Hur överföringen av policy och åtgärder från nationell till lokal nivå går till kan påverka tilliten till institutioner och upplevd delaktighet. En upplevelse av bristfällig kommunikation och avsaknad av dialog kan innebära en negativ påverkan på tilliten.

Med denna text vill jag synliggöra två inriktningar inom fältet landsbygdernas civilsamhällen. Det ena temat handlar om hur genomförande av planering och tillgång till service kan påverka tillit till institutioner. Det andra är betydelsen av känslor, i relation till civilsamhällesengagemang och samhällsutveckling. Min utgångspunkt finns i två pågående forskningsprojekt; det ena fokuserar internationell migration till rurala områden och det andra handlar om polismyndighetens närvaro och frånvaro samt hur individers uppfattningar, upplevelser och praktik påverkas av detta.

Två pågående forskningsprojekt

Internationell migration

Inom ramen för projektet MATILDE (Migration impAct assessment To enhance Integration and Local Development in European rural and mountain regions) studerar jag tillsammans med flera kollegor internationell migrations påverkan på lokalsamhällen.

Ett genomgående tema är migrationens påverkan på den lokala utvecklingen genom att den bidrar till en förbättrad demografi och ett utökat underlag för service. Inflödet av människor kan också påverka arbetsmarknaden positivt, personalbehovet ökar framför allt inom den offentliga sektorn. I förlängningen utgör migranterna själva ett viktigt tillskott till arbetsmarknaden, till exempel inom vård och omsorg (se också Stenbacka 2013). Parallellt med detta finns det också en matchningsproblematik på arbetsmarknaden och flera kommuner ser ett ökat ekonomiskt åtagande för individers försörjning när etableringsperioden om två år har passerat. Från ett kommunperspektiv kan det uppfattas som att kommunen i fråga tar sitt ansvar och bidrar till att uppfylla de nationella målen, men när det handlar om att klara lokala mål saknas stöd från statliga institutioner. En annan aspekt handlar om kunskapen om de lokala förutsättningarna. När myndigheter inte representeras lokalt och ”skylten tas ned”, symboliserar det också att länken till det lokala försvagas. Genom att inte vara lokaliserad på platsen kan kunskap om det lokala gå förlorad, alternativt leda till minskat förtroende för att sådan kunskap finns.

Polismyndighetens närvaro

I Projektet ”Blått ljus i gröna omgivningar – Utmaningar och möjligheter för polis och räddningstjänst på landsbygden” undersöker jag hur medborgare upplever närvaron och frånvaron av polisservice och hur denna upplevelse relaterar till lokalsamhällets position – geografiskt och politiskt. Intervjustudien, som bland annat innefattar polis, räddningstjänst, skola och socialtjänst, visar att det utvecklas lokala samarbetsformer som bygger på delat lokalt ansvar. De situationer som uppstår när väntetiden på en polispatrull är lång kräver insatser av andra aktörer, det blir nödvändigt att frångå etablerade rutiner och arbetssätt. Det kan tolkas som att man tar ansvar för situationen och för individers välbefinnande, och att ansvaret för polismyndighetens uppdrag har förflyttats utan att det uttryckts som en organisatorisk förändring. I undersökningen identifieras tre förhållningssätt till den begränsade polisnärvaron: förflyttning av ansvar, uppgivenhet och en ifrågasatt tilltro till statens förmåga att skapa sammanhållning. Dessa förhållningssätt berör såväl platsens nationella som regionala position – den perifera positionen kan förstås dels genom den nationella organiseringen av polismyndigheten och dels genom hur arbetet organiseras på regional nivå. Olika yrkesgrupper tar ansvar för att lösa situationer som uppstår lokalt, men upplever ett bristande statligt ansvar för att tillhandahålla nödvändiga resurser (Stenbacka 2020). Känslan av uppgivenhet handlar om polisens begränsade möjligheter att bekämpa brott och främja säkerhet eller om allmänhetens förväntningar när de ringer efter hjälp. För få poliser i tjänst i kombination med långa avstånd kan sägas vara en underförstådd förutsättning. Uppgivenheten kan också relateras till organisationen och rumsliga relationer, som bristen på lokalkännedom hos andra aktörer. Inom internationell landsbygdsforskning har en oförmåga identifierats, bland makthavare på nationell nivå, att hantera de problematiker som förknippas med rurala områden. Detta har lett till att många rurala platser och dess invånare kännetecknas av desillusion, etablerade grupper/institutioners möjligheter att representera rurala perspektiv och intressen upplevs vara begränsade (Woods 2016, s. 627).

Känslornas betydelse

Att engagemang bidrar till att producera positiva känslor har visat sig i många studier (Aknin & Whillans 2021). Inom projektet MATILDE berörs detta genom hur civilsamhället agerat för att möta de akuta behov som väcktes i samband med flyktingkrisen 2015–2016. Föreningar eller enskilda arrangerade insamlingar av möbler och kläder, anordnade språkcaféer och startade integrationsprojekt med utgångspunkt i till exempel det lokala idrottslivet. Känslor som ilska, frustration och desperation kan också utgöra en drivkraft för agerande, att omvandla missnöjet till protest (Woods m. fl. 2012). Det kan gälla protester mot internationell migration men det kan också innebära protester mot främlingsfientlighet. I samband med kommunal planering och strävan efter att klara sina uppdrag kan det handla om en känsla av att vara övergiven eller utelämnad, att inte vara förstådd och att ”kommunen inte räknas”. Vissa forskare betonar hur svårigheterna för makthavare att hantera rurala problematiker leder till desillusion och att även etablerade grupper/institutioner ser få möjligheter att rurala perspektiv och intressen representeras och beaktas (Woods 2016, s. 627).

Lokalt engagemang och mobilisering kan uppstå när ett sätt att leva, en miljö man är beroende av, eller känslomässigt engagerad i, upplevs som hotad. Ilska, frustration eller desperation är exempel på känslor som kan komma till uttryck. Andra känslor, som också har betydelse för engagemang eller frånvaron av engagemang är uppgivenhet och resignation. Det betyder inte att ”känslor” är det enda svaret på frågan om varför grupper mobiliserar sig, dock är känslor en väsentlig del i en större politisk kontext (Woods m. fl. 2012, s. 582). Känslan för vem och vad vi är omformas kontinuerligt beroende på hur vi känner oss (Davison & Milligan 2004). Genom att betydelsegöra känslor kan vi förstå såväl det materiella som det politiska, inklusive inkluderings- och exkluderingsprocesser. Sammantaget menar Wright, har känslor stor betydelse för hur samhällsutveckling och incitament att påverka skapas (Wright 2012).

Hope, despair, fear, hate, joy, desire and anger; the social sciences have increasingly recognised the role of emotions in shaping society, and in defining and transforming people and place. Such concerns have clear implications for the study of development. (Wright 2012)

Känslor som synliggörs i utåtagerande tenderar att bli mer uppmärksammade och leda till mer dialog, debatt eller åtgärder. Känslor som inte kommer till uttryck på samma sätt, är mer lågintensiva, kan exemplifieras av till exempel uppgivenhet och resignation. För unga kan det handla om att valmöjligheterna upplevs som få, och att brist på kommunikationer och annan offentlig service riskerar leda till känslor av isolering och alienation (Matthews et al. 2000; Barton et al. 2010). Möjligheter att påverka, deltagande i lokalsamhället och upplevelser av att det man gör ”räknas” kan motverka sådana känslor, det är känt att engagemang kan leda till positiva känslor men det kan vara motiverat att på ett djupare plan undersöka vad det betyder att ”det känns bra” eller inte. Genom att fördjupa kunskapen om det som ”görs” och vilka möten

det ger upphov till, kan vi identifiera ett bredare register av känslor. Det kan handla om frivilligt arbete men också om andra former av deltagande eller aktivism (Lorimer 2007).

Det är berikande att forskningen av landsbygdernas civilsamhällen innefattar varierande metoder och ansatser, som på olika sätt bidrar till att förklara pågående processer och tillstånd. Därmed kan vi få en såväl bredare som djupare kunskapsbas som bidrar till att skapa förutsättningar för utveckling.

Referenser

- Aknin, L. B. & Whillans, A. B. (2021). Helping and Happiness: A Review and Guide for Public Policy. *Social Issues and Policy Review*, 15 (1), 3–34
- Barton, A., Storey, D. & Palmer, C. (2011). A trip in the country? Policing drug use in rural settings. I: R. Mawby & R. Yarwood (red.) *Rural policing and policing the rural: A constable countryside?* Farnham: Ashgate, 147–167.
- Davidson, J. (2003). *Phobic Geographies: The Phenomenology and Spatiality of Identity*. Aldershot: Ashgate Press.
- Lorimer, H. (2007). Cultural geography: Worldly shapes, differently arranged. *Progress in Human Geography*, 31(1), 89–100.
- Matthews, H., Taylor, M., Sherwood, K., Tucker, F. & Limb, M. (2000). Growing-up in the countryside: children and the rural idyll. *Journal of Rural Studies*, 16 (2), 141–153.
- Stenbacka, S. (2013). International Migration and Resilience - Rural Introductory Spaces and Refugee Immigration as a Resource. I: Tamasy, C. & Revilla Diez, J. (red.) *Regional Resilience, Economy and Society - Globalising Rural Places*. Ashgate, 75–93.
- Stenbacka, S. (2020). Polisfrånvaro och periferialisering. I: Stenbacka, S. & Heldt Cassel, S. *Periferi som process*. Ymer 2020, Årgång 140. Stockholm: Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografi, 109–130.
- Woods, M., Anderson, J., Guilbert, S. & Watkin, S. (2012). 'The country(side) is angry': emotion and explanation in protest mobilization, *Social & Cultural Geography*, 13:6, 567–585.
- Woods, M. (2016). Confronting Globalisation? Rural protest, Resistance and Social Movements. I: Schucksmith, M. & Brown, D. L. (red.) *Routledge International Handbook of Rural studies*, New York: Routledge, 626–637.
- Wright, S. (2012). Emotional Geographies of Development. *Third World Quarterly* 33(6), 1113–1127.

4 Social innovation i landsbygdens civilsamhällen – från lokala servicepunkter till världskända besöksmål

MALIN LINDBERG

Inledning

Många landsbygdssamhällen i Sverige och internationellt tampas med samhällsutmaningar i form av gles infrastruktur, minskad samhällsservice, åldrande befolkning, utflyttning, immigration, bostadsbrist, klimatförändringar, med mera. Dessa utmaningar är ofta så pass omfattande och komplexa att samhällets befintliga insatser och verksamheter inte räcker till. Det har lett till att nya sorters lösningar efterfrågas både från lokalbefolkning, politiker och andra intressenter, vilket följaktligen också utvecklats på många håll (Bock 2016; Copus et al. 2017; Lindberg 2017; Martinell, 2013). Ett exempel är lokala servicepunkter⁶ som skapats i flera svenska landsbygdssamhällen för att möta utmaningen med minskat serviceutbud.⁷ Där samlokaliseras kommersiella, offentliga och ideella verksamheter på ett resurseffektivt sätt, vilket beskrivs på följande sätt av företrädare för den ideella riksföreningen Hela Sverige ska leva:

Vi menar att samarbete är grunden för framtida lokala servicelösningar. Så kallade servicepunkter sprids nu i hög takt runt om på landsbygden. Syftet med dessa är att återföra en del av den offentliga servicen som har försvunnit från landsbygden och utveckla den i nya former. Servicepunkter kan innehålla allt från utrymmen för möten med handläggare, rehabilitering och blankettservice till utkörning av varor och medborgarkontor. (Blombäck & Nilsson, 2014)

⁶ https://helasverige.se/fileadmin/user_upload/HSSL_Kansli/nyheter/Valroerelsen/val_servicepunkter.pdf

⁷ Liknande lösningar har även utvecklats i andra länder, se till exempel Bock (2016).

Exemplet visar hur en ideell förening kan driva på utvecklingen av nya lösningar på landsbygdens samhällsutmaningar. Det ger även uttryck för ett behov av samverkan mellan olika samhällssektorer för att åstadkomma detta. I detta kapitel diskuteras denna sorts nytänkande initiativ i termer av social innovation, som avser utveckling och förverkligande av nya idéer och lösningar med sociala mål och medel (Mulgan & Pulford 2010). Kapitlets syfte är att ge en övergripande bild av kunskapsläget om social innovation som svar på landsbygdens samhällsutmaningar, med särskilt fokus på civilsamhällets roll och sektorsöverskridande samverkan. Innehållet baseras på svensk och internationell forskning, samt praktiska exempel från svenska landsbygdssamhällen. Kapitlet avslutas med några sammanfattande reflektioner om förutsättningarna för social innovation i landsbygdens civilsamhällen.

Innovation med sociala mål och medel

Social innovation handlar om att utveckla och förverkliga nya verksamheter, tjänster, metoder, mötesplatser eller andra lösningar, med sociala mål och medel (Mulgan & Pulford 2010). Med sociala mål menas att det främsta syftet med social innovation är att förbättra människors livsvillkor, med avseende på välmående, inkludering och egenmakt. I fallet med lokala servicepunkter är till exempel det främsta syftet att säkerställa lokal service på landsbygden. Med sociala medel menas att det vanligen sker genom kollektiva processer, där det skapas nya sociala praktiker, relationer och strukturer. I lokala servicepunkter skapas till exempel nya relationer mellan kommersiella, offentliga och ideella aktörer. Ambitionen i social innovation är ofta att öka människors egenmakt/empowerment, det vill säga deras förmåga att påverka samhället och sina egna liv. Det gäller särskilt för människor som befinner sig i en socialt eller ekonomiskt utsatt livssituation, på grund av ohälsa, funktionsnedsättning, fattigdom, migration, ålder, kön, plats eller annat. Deras aktiva deltagande i innovationsprocessen ses som en förutsättning för att kunna uppnå detta (Anheier et al. 2019; Davies & Simon 2012). Där kan de bidra med sina erfarenheter för att förstå orsakssambanden i den adresserade samhällsutmaningen och för att utveckla lösningar som är användbara och accepterade inom målgruppen.

Samtidigt förekommer olika definitioner av social innovation, som varierar i sin tonvikt av olika sorters mål och medel (Grimm et al. 2013; Ionescu 2015; van der Have & Rubalcaba 2016). Social innovation ses även som ett kvasi-begrepp, på så sätt att det är tillräckligt specifikt för att fungera som en sammanhållande benämning på denna sorts initiativ, men samtidigt tillräckligt ospecifikt för att ge plats för mångfalden av initiativ (Anheier et al. 2019; Nicholls et al. 2015). Begreppet social innovation kan dessutom fylla skilda funktioner inom akademien och övriga samhället, vilket Moulaert et al. (2013, s. 3) beskriver på följande sätt:

[...] the concept has not only emerged ‘spontaneously’ from the social field per se or from the practices of certain actors, but also from the need for researchers investigating the phenomena [...] to capture analytically the essence of innovative initiatives, experiences and processes that have been historically or more recently engaged for facing structural problems of social exclusion and inequality.

Tilltron till social innovation

Det sätts allt större tilltro till innovation i allmänhet, och social innovation i synnerhet, i Sverige och internationellt, som ett sätt att vidareutveckla samhällen, organisationer och människors vardagsliv (Anheier et al. 2019; Bonnedahl et al. 2022). Denna tilltro avspeglas inte minst i de omfattande insatser som görs från samhällets sida för att stötta innovationsutveckling genom rådgivning, verktyg, kompetenser, kontakter, finansiering, lokaler, med mera. Dessa insatser drivs ofta av inkubatorer, hubbar, innovationskontor eller liknande, med hjälp av offentlig finansiering från myndigheter, regioner eller kommuner. På nationell nivå driver den nationella innovationsmyndigheten Vinnova en mängd olika program med projektfinansiering till både social, teknisk och annan innovation.⁸ Det finns även en nationell kunskapsnod i Sverige som särskilt fokuserar på social innovation, vid namn Mötesplats Social Innovation.⁹ Sveriges regering har dessutom lanserat en nationell strategi för att främja social innovation (Regeringskansliet 2018) och inom EU finns flera olika policyprogram och stödformer för social innovation (Lindberg et al. 2018).

Tilltron till innovation i samhället bygger på att det förväntas kunna bidra med något ”nytt” som kan förbättra samhället och människors livsvillkor på något sätt. Forskning visar att detta nya kan handla om (Lindberg 2021):

- *Vad som förnyas* – det vill säga vilken form som det nya tar sig. Det kan till exempel vara en ny verksamhet för grön rehabilitering, som i exemplet Grön Kraft¹⁰ där en församling i Svenska kyrkan kombinerar rehabilitering i skogen med arbetsträning i församlingens verksamhet.
- *Var det förnyas* – det vill säga att det är nytt för ett visst verksamhetsområde, en viss målgrupp eller en viss plats. I Fritidsbanken¹¹ överförs till exempel folkbibliotekens etablerade modell med kostnadsfri utlåning av böcker till ett helt nytt sammanhang – sport- och friluftsutrustning – för att möjliggöra en aktiv fritid för alla.
- *Hur det förnyas* – till exempel genom nytänkande involvering av målgruppen eller nytänkande samverkan mellan olika samhällsaktörer. Det sistnämnda är fallet i lokala servicepunkter, där kommersiella, offentliga och ideella aktörer samlokaliserar sin service på nya sätt.

8 <https://www.vinnova.se/e/social-innovation-utveckla-och-testa/>

9 <https://socialinnovation.se/>

10 <https://www.esf.se/resultat/projektbanken/projekt/?dnr=2015/00444>

11 <https://www.fritidsbanken.se/>

- *Varför det förnyas* – det vill säga själva drivkraften och visionen för att förbättra samhället och människors livsvillkor. I DigiBy¹² utvecklas och testas till exempel nya digitala lösningar med drivkraften att förbättra människors möjligheter att leva och verka på den norrbottniska landsbygden.

Samtidigt riskerar strävan efter det ”nya” att övergå till innovation frenzy, där en ständig ström av nya lösningar utvecklas utan att de hinner konsolideras eller skapa verklig nytta för människor och samhälle (Sveiby et al. 2012). En annan risk är pro-innovation bias, där innovation automatiskt ses som det bästa sättet att möta utvecklingsbehov, vilket kan leda till att redan beprövade lösningar förbises eller till att konventionella politiska reformer nedprioriteras (Godin 2019; Martinelli 2013). Båda dessa fallgropar kan innebära att riskerna med innovation nedtonas, i form av misslyckanden eller negativa konsekvenser (Nicholls et al. 2015; Sveiby et al. 2012). I fallet med social innovation kan detta särskilt drabba människor som redan befinner sig i en utsatt livssituation. Det kan även finnas intressekonflikter kring innovation, där berörda aktörer kan ha skilda uppfattningar om vilka behov som är viktigast att möta, på vilket sätt de ska mötas och vilken förändring som ska eftersträvas (Gawell et al. 2020; Segnestam Larsson & Brandsen 2016).

Social innovation på landsbygden

Empiriska studier av sociala innovationer visar att de utvecklas i såväl urbana som rurala områden i Sverige och internationellt (Anheier et al. 2019; Bonnedahl et al. 2022; Copus et al. 2017). De omfattar en mångfald av verksamhetsområden, såsom integration, arbetslivsinkludering, hälsopromotion, fattigdomsbekämpning, grön omställning, landsbygdsutveckling och stadsutveckling. Det handlar dels om gräsrotsbaserade sociala innovationer, som möter individuella behov av förbättrade livsvillkor bland människor i utsatta livssituationer (Haxeltine et al. 2013), som i exemplet Grön Kraft som beskrevs ovan. Det handlar även om lokalsamhällesbaserade sociala innovationer, där lokala samhällsaktörer gemensamt tar sig an en samhällsutmaning som påverkar en viss bygd eller stadsdel (Rehfeld et al. 2018), som i exemplet med lokala servicepunkter. I vissa fall handlar det om systemförändrande sociala innovationer, som transformerar tjänster, processer, strukturer, policys och värderingar i hela samhället (Westley et al. 2017). Ett exempel när nationalparker introducerades som en ny form för att skydda värdefulla naturområden, vilket Antadze (2017, s. 18) beskriver på följande sätt:

Regarded as “America’s best idea” (Keiter, 2013, p. 261; Duncan, 2009), national parks evoke images of vast scenic beauty – the place where man can meet wild nature [...] At the end of the 19th century and start of the 20th, with increased urbanization, industrialization and population expansion, the idea of preserving nature gained momentum [...] National parks (or the areas that would later become national parks) turned into social phenomena as soon as they, as naturalistic phenomena, were acknowledged and appreciated.

12 <http://www.digiby.se/>

Social innovation på landsbygden motiveras ofta av platsrelaterade utmaningar och behov (Bock 2016; Copus et al. 2017; Lindberg 2017; Martinelli 2013). Det kan handla om nytänkande lösningar för att kompensera för minskad samhällsservice på en viss ort, såsom i fallet med lokala servicepunkter. Det kan även handla om att motverka konsekvenserna av minskade arbetstillfällen på orten, såsom i fallet med Edeforsbygden¹³ i Norrbotten där lokalinvånare skapat världskända besöksmål i form av Treehotel¹⁴ och Arctic Bath¹⁵ som lett till lokala arbetstillfällen och affärsmöjligheter. Likt andra omtalade besöksmål i Norrbotten – såsom Icehotel¹⁶, Aurora Sky Station¹⁷ och Jokkmokks marknad¹⁸ – tillvaratar Edeforsbygdens besöksmål platsens identitet på ett nytänkande sätt. Det tar sig uttryck i att bygdens natur- och kulturhistoria med skogsbruk och timmerflotning präglar arkitekturen, placeringen och innehållet. I de andra nämnda besöksmålen tillvaratas på motsvarande sätt den snö, is och kyla, samt den samiska kultur, som kännetecknar den arktiska regionen. I tidigare forskning har detta studerats i termer av platsinnovation, i betydelsen av nytänkande utveckling av en plats fysiska gestaltning, immateriella innehåll med tjänster och aktiviteter, samt interna och externa marknadsföring, baserat på dess identitet av historia, kultur, natur, arkitektur, med mera (Lindberg et al. 2017, 2019, 2020).

Civilsamhällets roll i social innovation

Som flera av de nämnda exemplen visar är lokalbefolkningen ofta drivande i landsbygdens sociala innovationer (Bock 2016; Copus et al. 2017; Lindberg 2017; Martinelli 2013). De lever och verkar i konsekvenserna av de samhällsutmaningar som många landsbygdsområden tampas med, såsom minskad samhällsservice, åldrande befolkning, gles infrastruktur, klimatförändringar, med mera. För att förbättra sina egna livsvillkor går invånarna samman i mer eller mindre formella initiativ, vilket von Essen och Ydreemark (2020, s. 13) beskriver på följande sätt:

Människor organiserar sig i landsbygdens lokalsamhällen, både för att lösa vardagliga behov som fotbollsträningar och för att åtgärda akuta situationer som när en skola stängs eller när en flyktinförläggning behöver stöd. Teoretiskt innebär det att projekt, sociala innovationer och verksamheter som ideella organisationer bedriver kan vara uttryck för lokala stats- och marknadsmisslyckanden eftersom medborgerliga initiativ försöker möta de behov som offentlig och kommersiell service inte förmår tillfredsställa...

13 <https://edeforsbygden.se/>

14 <https://www.treehotel.se>

15 <https://arcticbath.se/>

16 <https://www.icehotel.com>

17 <https://auroraskystation.se/>

18 <https://jokkmokksmarknad.se/>

Citatet belyser den kompletterande och kompenserande roll som lokalbefolkningens initiativ kan ha i förhållande till staten och marknaden. I flera forskningsstudier konstateras att frivilliginsatser förväntas kunna kompensera för den offentliga sektorns svårigheter att på egen hand säkerställa en allmän välfärd utifrån människors varierande behov, vilket kallats för statsmisslyckande eller government failure (Steinberg 2006; Weisbrod 1975). På motsvarande sätt förväntas de kunna kompensera för det privata näringslivets svårigheter att uppfattas som tillförlitliga utförare av välfärdstjänster på grund av deras vinstintresse, vilket kallats för marknadsmisslyckande eller market failure (ibid). Frivilliginsatser görs inom ramen för det som kan kallas för civilsamhället, det vill säga de initiativ, nätverk, föreningar, kooperativ, stiftelser och trossamfund som bedriver en mångfald av frivilliga verksamheter inom kultur, idrott, folkbildning, integration, social omsorg och många andra områden (von Essen, 2021). Civilsamhällets individer och organisationer anses vara friare att uppmärksamma och ta sig an sociala behov på nytänkande sätt genom sin – principiellt sett – fristående position från andra samhällssektorer (Anheier et al. 2019; Lindberg 2021). De har till och med påstått vara “best placed to produce social innovation, outperforming business firms and state agencies in this regard” (Anheier et al. 2019, s. 2).

I Sverige har detta bland annat manifesterat sig i den mängd välfärdslösningar som utvecklats inom civilsamhället under historiens gång, såsom barnomsorg, hemtjänst, härbärgen, hjälptelefonlinjer och kvinnojourer (Lindberg 2021; Linde & Scaramuzzino 2017). Vissa av dessa lösningar har senare inlemmats i den offentliga sektorn, medan andra har fortsatt att drivas i civilsamhällets regi eller i samverkan mellan aktörer från olika samhällssektorer. Civilsamhällets goda förmåga till social innovation härleds bland annat till deras fokus på att upptäcka, artikulera och adressera ouppfyllda sociala behov, inte minst bland människor som befinner sig i en utsatt livssituation (Krlev et al. 2019; Lindberg 2021; Lindberg & Nahnfeldt 2017). Den härleds även till många organisationers lokala förankring, medborgerliga engagemang och sociala gemenskap. Civilsamhällets roller som röstbärare och opinionsbildare för olika intressegrupper och samhällsintressen, och som utförare av fritidsverksamheter och välfärdstjänster, anses också bidra. Landsbygdens lokala förutsättningar ses också som en drivkraft för civilsamhällets innovativitet, vilket von Essen & Ydre mark (2020, s. 13) beskriver på följande sätt:

Eftersom sociala terrängar som karaktäriseras av mindre differentierad eller otillräcklig infrastruktur kräver att ideella organisationer har en bredare repertoar av kompetens och verksamheter som stimulerar till sociala innovationer och samverkan med offentliga organisationer och företag är det på landsbygden som vi finner otraditionella och innovativa former av hur ideella organisationer verkar.

Begränsningar i civilsamhällets innovativitet

Forskning visar samtidigt att innovativiteten kan variera mellan olika organisationer i civilsamhället, på grund av interna och externa faktorer (Anheier et al. 2019; Lindberg 2021; Lindberg & Nahnfeldt 2017). Internt kan det till exempel påverkas av det stöd och utrymme som ges för att utveckla nya lösningar vid sidan av organisationernas befintliga

verksamheter, i form av prioritet, mandat, arbetstid, finansiering, kompetenser, med mera. Externt kan det bland annat påverkas av villkoren för offentliga bidrag och ersättningar till civilsamhällets organisationer, i form av tidsramar, administrationskrav och öronmärkning för vissa ändamål. Även om offentliga projektmedel gör det möjligt att utveckla och testa nya lösningar vid sidan av organisationernas befintliga verksamheter ryms där sällan efterföljande implementering, uppskalning och spridning för att uppnå reell och långsiktig samhällsförändring. Civilsamhällets svårigheter att organisera och finansiera långsiktig drift och spridning av nya lösningar har kallats för frivilligmisslyckande eller *voluntary failure* (Salamon 1987; Steinberg 2006). Det gör att de sociala innovationer som utvecklas i civilsamhället kan vara bräckliga och kortlivade, vilket Martinelli (2013, s. 357) beskriver på följande sätt:

Although it is true that bottom-up, community-based, third sector initiatives in the domain of social services are potentially more innovative than top-down, hierarchical and more institutional attempts at reform [...] evidence from innumerable case studies also shows that they are much more vulnerable. In deprived areas and where marginalized groups are concerned, civil society and third sector initiatives are particularly difficult to mobilize and sustain.

Det har även påpekats att civilsamhällets sociala innovationer kan fungera som en sorts dimridå, som döljer behovet av politiska reformer och omfördelning av offentliga skattemedel för att upprätthålla den allmänna välfärden, inte minst på landsbygden (Bock 2016; Copus et al. 2017; Martinelli 2013). Dels genom att dessa initiativ kan mildra konsekvenserna av nedskärningar och strukturella problem i det offentliga välfärdssystemet. Dels genom att initiativen kan innebära att statens ansvar för den allmänna välfärden skjuts över till enskilda medborgare, vilket Bock (2016, ss. 561–562) beskriver på följande sätt:

Social innovation may, hence, also be interpreted as a result of the dismantling of the welfare state, and return to traditional models of mutual help, be it in a more formalised way, that is, less dependent on private networks but realised in functional networks, established for this particular purpose.

Samverkan i social innovation

Som beskrivits ovan verkar enskilda samhällssektorer ha svårt att på egen hand tackla komplexa samhällsutmaningar, bland annat på grund av ovan beskrivna stats-, marknads- och frivilligmisslyckanden. Av denna anledning ses sektorsöverskridande samverkan som en förutsättning för social innovation (Gawell et al. 2020). Sådan samverkan anses göra det lättare att förstå orsakssambanden bakom de adresserade samhällsutmaningarna, utveckla lösningar som överbygger organisatoriska och sektoriella stuprör, samt säkerställa lösningarnas fortlevnad inom samhällets etablerade strukturer. I flera studier dras slutsatsen att samverkan är särskilt viktigt och vanligt för att möta landsbygdens samhällsutmaningar på nytänkande sätt, för att tillvarata de

aktörer och resurser som finns tillgängliga i lokalsamhället (Copus et al. 2017; Lindberg 2017; von Essen och Ydremark 2020). Ett praktiskt exempel är Solanderleden¹⁹ som är en vandringsled på den norrbottniska landsbygden som skapats i samarbete mellan lokala föreningar, företag, kommuner, akademi, med flera. Syftet är att ge invånare och besökare tillgång till natur- och kulturupplevelser, och samtidigt skapa nya inkomstkällor för landsbygdsföretagare inom bland annat turism, hantverk och lokal matproduktion. I en studie av social innovation i de nordiska ländernas landsbygder beskriver Copus et al. (2017, s. 40) förekomsten och betydelsen av lokal samverkan på följande sätt:

Social innovations are typically developed through a collaborative process that involves a variety of local actors. Through this process, valuable skills and networks are developed that further strengthen the community as a whole [...] Coming together to address local challenges also contributes to an increased sense of belonging to the local area – a factor that has the potential to address the problem of outmigration.

Sektorsöverskridande samverkan i social innovation kan ske genom gemensamma aktiviteter, projekt, nätverk, plattformar, innovationslabb, partnerskap, kontrakt, överenskommelser, med mera (Lindberg 2021). Med innovationslabb menas experimentella arenor där aktörer från olika samhällssektorer gemensamt utforskar och utvecklar nya lösningar på samhällsutmaningar med hjälp av kreativa metoder och processer (Gawell et al. 2020). Med överenskommelser menas skriftliga dokument som fastställer visioner, principer och strukturer för samverkan mellan ideella och offentliga aktörer på lokal, regional eller nationell nivå (Lindberg & Hill 2020). Med partnerskap menas till exempel idéburet offentligt partnerskap (IOP) där ideella och offentliga aktörer ingår ett formellt avtal om långsiktigt samarbete kring utförandet av nytänkande välfärdstjänster (Narbutaite-Aflaki 2019). Med kontrakt menas till exempel sociala utfallskontrakt där aktörer i den privata, offentliga och ideella sektorn gemensamt investerar i en långsiktig lösning på en samhällsutmaning (RISE 2021).

Samtidigt finns flera svårigheter med sektorsöverskridande samverkan i social innovation. Det kan bland annat uppstå krockar mellan olika institutionella former och logiker, såsom civilsamhällets röstbärrroll och sociala behovsorientering, de offentliga aktörernas byråkrati och politiska processer, samt näringslivets ekonomiska vinstintressen och ägarstyrning (Gawell et al. 2020). Dessutom kan maktrelationen mellan aktörerna vara ojämn, utifrån deras sektorstillhörighet, organisationsstorlek, resurstillgång eller annat (Lindberg 2021). För civilsamhällets del anses det finnas risk för ”mission drift” och kooptering – det vill säga att organisationerna fjärras från sina egna syften och värderingar och anpassar sig efter andra samhällsaktörers krav och förväntningar, i utbyte mot stöd eller inflytande (Ebrahim et al. 2014; Meeuwisse & Sunesson 1998).

¹⁹ <https://www.solanderleden.se/>

Avslutande reflektioner

Enligt den forskning och de praktiska exempel som presenterats ovan har Sveriges civilsamhälle visat prov på stor uppfinningsrikedom när det gäller att tackla de samhällsutmaningar som många landsbygdssamhällen tampas med, i form av allt från lokala servicepunkter till världskända besöksmål. Detta matchar den efterfrågan som finns på nya lösningar på landsbygden från såväl lokalbefolkning, politiker och andra intressenter, när samhällets befintliga insatser och verksamheter inte räcker till. Civilsamhällets förmåga att utveckla sociala innovationer som kompenserar för stats- och marknadsmisslyckanden på landsbygden härleds till deras roller som röstbärare, opinionsbildare och utförare, som gör att de kan upptäcka, artikulera och adressera platsrelaterade utmaningar och behov. Samtidigt visar även civilsamhället prov på det som kallats för frivilligmisslyckande, i och med att deras innovativitet kan begränsas av interna och externa faktorer. Till exempel kan civilsamhällets nytänkande lösningar på landsbygdens samhällsutmaningar vara bräckliga och kortlivade på grund av att de offentliga projektmedel som ofta används för att utveckla dem sällan omfattar implementering, uppskalning eller spridning.

För att kunna utveckla mer hållbara lösningar på landsbygdens samhällsutmaningar anses det krävas sektorsöverskridande samverkan, där lokalsamhällets olika aktörer och resurser tillvaratas i innovationsprocessen. Samverkan kring social innovation kan emellertid försvåras av ojämna maktrelationer och krockar mellan olika institutionella former och logiker. För civilsamhällets del kan detta innebära en risk för så kallad kooptering och ”mission drift”, där deras egna syften och värderingar nedprioriteras till förmån för andra samhällsaktörers intressen. Det finns även risk för så kallad ”innovation frenzy” och ”pro-innovation bias”, där en konstant utveckling av nya lösningar kan skapa en dimridå som döljer behovet av att konsolidera befintliga lösningar eller konventionella politiska reformer för att säkerställa en allmän välfärd även på landsbygden. Den utbredda tilltron till att innovation i allmänhet, och social innovation i synnerhet, kan förbättra samhället och människors livsvillkor på landsbygden kan därmed leda till misslyckanden och intressekonflikter som särskilt kan drabba den lokalbefolkning som redan befinner sig i en utsatt livssituation på grund av de samhällsutmaningar som drabbat deras hembygd.

Referenser

- Anheier, H. K., Krlev, G. & Mildemberger, G. (red.) (2019). *Social innovation – comparative perspectives*. New York: Routledge.
- Antadze, N. (2017). National parks in the United States. I: Westley, F., McGowan, K. & Tjörnbo, O. (red.) *The evolution of social innovation – building resilience through transitions*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 18–39.

- Blombäck, Å. & Nilsson, S. (2014). En levande landsbygd kräver levande service. Debattartikel i *Dagens Samhälle* [2014-08-14].
- Bock, B. (2016). Rural marginalisation and the role of social innovation – a turn towards nexogenous development and rural reconnection. *Sociologia Ruralis*, 56(4), 552–573.
- Bonnedahl, K. J., Egan Sjölander, A. & Lindberg, M. (red.) (2022). *Social innovation för hållbar utveckling*. Lund: Studentlitteratur.
- Copus, A., Perjo, L., Berlina, A., Jungsberg, L. Randall, L. & Sigurjónsdóttir, H. (2017). *Social innovation in local development – lessons from the Nordic countries and Scotland*. Stockholm: Nordregio.
- Davies, A. & Simon, J. (2012). *The value and role of citizen engagement in social innovation*. A deliverable of the project “The theoretical, empirical and policy foundations for building social innovation in Europe” (TEPSIE). Brussels: European Commission, DG Research.
- Ebrahim, A., Battilana, J. & Mair, J. (2014). The governance of social enterprises – mission drift and accountability challenges in hybrid organizations. *Research in Organizational Behavior*, 34, 81–100.
- Gawell, M., Lindberg, M. & Neubeck, T. (2020). *Innovationslab för social inkludering – erfarenheter från Vinnova-finansierade projekt*. Stockholm: Idealistas.
- Godin, B. (2019). From Innovation to X-innovation to Critical Innovation. I: Howaldt, J., Kaletka, C., Schröder, A. & Zirngiebl, M. (red.) *Atlas of Social Innovation – 2nd Volume: A World of New Practices*. München: Oekom, 12–15.
- Grimm, R., Fox, C., Baines, S. & Albertson, K. (2013). Social innovation, an answer to contemporary societal challenges? Locating the concept in theory and practice. *Innovation: The European Journal of Social Sciences*, 26(4), 436–455.
- Haxeltine, A., Avelino, F., Wittmayer, J., Kemp, R., Weaver, P., Backhaus, J. & O’Riordan, T. (2013). *Transformative Social Innovation – A Sustainability Transitions Perspective on Social Innovation*. Paper presented at the conference Social Frontiers: The next edge of social innovation research, GCU’s London Campus, 14–15 Nov 2013.
- Ionescu, C. (2015). About the conceptualization of social innovation. *Theoretical & Applied Economics*, 22(3), 53–62.
- Krlev, G. Anheier, H. K. & Mildemberger, G. (2019). Results – The Comparative Analysis. I: Anheier, H. K., Krlev, G. & Mildemberger, G. (red.) *Social innovation – comparative perspectives*. New York: Routledge, 257–279.
- Lindberg, M. (2017). Promoting and sustaining rural social innovation. *European Public & Social Innovation Review*, 2(2), 48–60.
- Lindberg, M. (2021). *Social innovation i civilsamhällets organisationer – kunskapsöversikt och policyrekommendationer*. Örebro: Entreprenörskapsforum.
- Lindberg, M., Gelter, J. & Karlberg, H. (2017). Tourism networking for regional place innovation in Swedish Lapland. *International Journal of Innovation and Regional Development*, 7(4), 257–272.
- Lindberg, M. & Hill, N. (2020). *Årsrapport i NOD:s följeforskning 2020*. Luleå: Luleå tekniska universitet.

- Lindberg, M., Johansson, K., Karlberg, H. & Balogh, J. (2019). Place Innovative Synergies for City Center Attractiveness: A Matter of Experiencing Retail and Retailing Experiences. *Urban Planning*, 4(1), 91–105.
- Lindberg, M. & Nahmfeldt, C. (2017). *Idéburen innovation – nyskapande lösningar på organisatoriska och samhälleliga behov*. Stockholm: Idealistas.
- Lindberg, M., Tengqvist, A. & Sevedag, V. (2018). *Social innovation i Europeiska socialfonden*. Stockholm: Forte and Svenska ESF-rådet.
- Lindberg, M., Wikberg Nilsson, Å., Segerstedt, E., Hidman, E., Nilsson, K. L., Karlberg, H. & Balogh, J. (2020). Co-Creative Place Innovation in an Arctic Town. *Journal of Place Management and Development*, 13(4), 447–463.
- Linde, S. & Scaramuzzino, R. (red.) (2017). *Socialt arbete i civilsamhället – aktörer, former och funktioner*. Lund: Studentlitteratur.
- Martinelli, F. (2013). Learning from Case Studies of Social Innovation in the Field of Social Services. I: Moolaert, F., MacCallum, D., Mehmood, A. & Hamdouch, A. (red.) *The international handbook on social innovation*. Cheltenham: Edward Elgar, 346–360.
- Meeuwisse, A. & Sunesson, S. (1998). Frivilliga organisationer, socialt arbete och expertis. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 5(2–3), 172–193.
- Mulgan, G. & Pulford, L. (2010). *Study on Social Innovation*. London: The Young Foundation.
- Narbutaite-Aflaki, I. (2019). Idéburet-offentligt partnerskap som alternativ till upphandling. I: Segnestam Larsson, O. (red.) *Upphandlad – forskarperspektiv på offentlig upphandling inom vård och omsorg*. Stockholm: Idealistas, 183–208.
- Nicholls, A., Simon, J. & Gabriel, M. (red.) (2015). *New Frontiers in Social Innovation Research*. New York: Palgrave Macmillan.
- Regeringskansliet (2018). *Regeringens strategi för sociala företag – ett hållbart samhälle genom socialt företagande och social innovation*. Stockholm: Näringsdepartementet.
- Rehfeld, D., Schartinger, D., Weber, M. & Rhomberg, W. (2018). Ready for Take-off? Processes of Social Innovation. I: Howaldt, J., Kaletka, C., Schröder, A. & Zirngiebl, M. (red.) *Atlas of Social Innovation – New Practices for a Better Future*. Dortmund: TU Dortmund University, 82–84.
- RISE (2021). *En unik social investering – slutrapport om det sociala utfallskontraktet i Norrköping*. Stockholm: RISE Social & Health Impact Center.
- Salamon, L. M. (1987). Of market failure, voluntary failure, and third-party government – toward a theory of government-nonprofit relations in the modern welfare state. *Journal of Voluntary Action Research*, 16(1–2), 29–49.
- Segnestam Larsson, O. & Brandsen, T. (2016). The Implicit Normative Assumptions of Social Innovation Research: Embracing the Dark Side. I: Brandsen, T., Cattacin, S., Evers, A. & Zimmer, A. (red.) *Social innovations in the urban context*. New York: Springer, 293–302.
- Steinberg, R. (2006). Economic theories of nonprofit organizations. I: W. W. Powell & Steinberg, R. (red.) *The nonprofit sector: A research handbook*. New Haven: Yale University Press, 117–139.

- Sveiby, K-E., Gripenberg, P. & Segercrantz, B. (red.) (2012). *Challenging the Innovation Paradigm*. New York: Taylor and Francis.
- van der Have, R. P. & Rubalcaba, L. (2016). Social innovation research – an emerging area of innovation studies? *Research Policy*, 45, 1923–1935.
- von Essen, J. (red.) (2021). *Det svenska civilsamhället – en introduktion*. Andra upplagan. Stockholm: Idealistas.
- von Essen, J. & Ydremark, T. (2020). *Det lokala civilsamhällets roll på landsbygden*. Stockholm: Allmänna arvsfonden.
- Weisbrod, B. A. (1975). Toward a Theory of the Voluntary Nonprofit Sector in a Three-Sector Economy. I: Phelps, E. (red.) *Altruism, Morality and Economic Theory*. New York: Russell Sage, 171–195.
- Westley, F., McGowan, K. & Tjörnbo, O. (red.) (2017). *The evolution of social innovation – building resilience through transitions*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

5 Landsbygdens civilsamhällen som bärare av resurser

JOHAN VON ESSEN & PELLE ÅBERG

Inledning

I många länder runtom i världen diskuteras framtiden för rurala samhällen och i sådana diskussioner är lokala civilsamhällens förmåga att bistå med olika typer av service och hjälpa till att bygga hållbara lokalsamhällen vanligt förekommande (Cras 2018). I detta bidrag närmar vi oss frågor som kretsar kring civilsamhällets roll för landsbygdens lokalsamhällen genom att studera ett antal projekt som finansierats av Allmänna Arvsfonden.²⁰ Detta kapitel bygger på en utvärdering av arvsfondsfinansierade projekt som bedrivits på landsbygden (von Essen & Ydremark 2020).

Att resonera om de projekt som presenteras i den utvärderingen är ett första steg i en vidare ambition att studera mindre samhällen på landsbygden där lokala civilsamhällen stödjer eller rentav ersätter service som tidigare hanterats av kommersiella eller offentliga aktörer. Dessa frågor är förstås komplexa och kommer närmare att studeras i ett nu pågående forskningsprojekt med fokus på hur civilsamhället går tillväga för att tillhandahålla service och infrastruktur i lokala kontexter. Projektet kommer särskilt intressera sig för vilka lokala förutsättningar som underlättar respektive försvårar civilsamhällets funktion som serviceproducent och hur lokalsamhället som helhet påverkas av att civilsamhället åtar sig ett allt större serviceansvar.²¹

Vi kommer dock i detta kapitel koncentrera oss på de resurser ideella organisationer behöver för att bedriva verksamhet och de resurser de bidrar med till lokalsamhället. Dessutom skall vi diskutera vad som karaktäriserar de lokala civilsamhällena i dessa glesbefolkade områden.

²⁰ Allmänna Arvsfonden stöder med lokal- eller projektstöd verksamheter som initierats och oftast drivs av ideella organisationer och som har barn, unga och personer med funktionsnedsättning som målgrupp.

²¹ Forskningsprojektet är finansierat av Formas och beräknas pågå mellan 2020 och 2023.

Vad står på spel?

En tilltagande urbanisering i kombination med att den demografiska sammansättningen i många områden på landsbygden förändras så att andelen äldre ökar belastar många landsbygdskommuners ekonomi och gör det svårare att upprätthålla samma servicenivå som tidigare (Syssner 2014). Dessa överlappande trender har många gånger inneburit att såväl offentlig som kommersiell service har dragits undan från glesbefolkade områden, vilket har lämnat efter sig ett otillräckligt serviceutbud på vissa orter. De tomrum som en otillräcklig infrastruktur lämnar efter sig fylls ofta av medborgerliga initiativ och lokala civilsamhällesorganisationer, såväl etablerade sådana såsom hembygdsföreningar och studieförbund som nya organisationsformer och organisationer som lokala utvecklingsbolag eller fiberföreningar (Cras 2017). Dessa processer gör det viktigt att undersöka vilka roller civilsamhället spelar för att bidra till eller ersätta infrastruktur i lokalsamhällen på landsbygden.

De empiriska trender som påverkar landsbygdens lokalsamhällen ställer också angelägna och intressanta frågor till etablerade teorier inom civilsamhällesforskningen. Teoretiska modeller av civilsamhället och idealtyper av civilsamhällesorganisationer är ofta sprungna ur en urban kontext och är därför formade av en fungerande infrastruktur. Resultat från tidigare forskning tyder på att rurala och urbana civilsamhällen är uppbyggda på olika sätt och att civilsamhällesorganisationer som är verksamma på landsbygden ofta har flera syften och en bredare verksamhet (MUCF 2017). Ideella organisationer som är verksamma i städer eller tätorter har oftare mer specifika mål och smalare verksamhet eftersom de verkar i en kontext med många andra, både offentliga och ideella, organisationer (se också Evers 2020). Det gör att det finns skäl att anta att ideella organisationer på landsbygden har andra mål och handlingsrepertoarer än organisationer i urbana civilsamhällen. Därför uppfattas rurala civilsamhällesvariationer ibland som avvikande, eller förblir okända då de bedöms i relation till urbana normer. Från ett civilsamhällesforskningsperspektiv är rurala civilsamhällen otillräckligt studerade och har teoretiskt inte utmanat etablerade definitioner av civilsamhället. En vidare ambition är därför att ta oss an också denna typ av frågor genom att använda oss av, och ifrågasätta, existerande civilsamhällest teori och, med hjälp av bland annat organisationsteori, utmana urbant orienterade civilsamhällesdefinitioner med hjälp av insikter från studiet av rurala villkor och logiker.

I detta kapitel kommer vi emellertid bara att kunna röra vid några av de aspekter som nämnts ovan. Kapitlet kommer därmed vara ett första steg i en längre forskningsprocess. Därmed kommer kapitlet mer precist pröva en möjlig väg att närma sig de frågor vi nämnt inledningsvis. Kapitlet är också ett försök att dra nytta av både civilsamhällesforskning och landsbygdsvetenskap. Därmed försöker vi föra samman två akademiska samtal som hittills påverkat varandra förvånansvärt lite för att öka den empiriska kunskapen om lokala civilsamhällen i rurala områden, ett forskningsfält som ännu så länge inte är särdeles utforskat.

Bakgrund

Det finns tidigare forskning som har undersökt hur service- och välfärdstillgång har förändrats i rurala områden. Det gäller studier av lokala affärer (Amcoff et al. 2009), skolor (Cedering 2016) och hur sociala innovationer främjas i rurala områden (Lindberg kommande). I dylik forskning framstår rurala civilsamhällesorganisationer som viktiga för att göra det möjligt för lokalsamhällen att hantera en sämre infrastruktur och ett minskat utbud av service (Syssner 2014).

Det finns också studier av såväl villkoren för samverkan mellan den kommunala administrationen och lokala initiativ som av lokala utvecklingsgrupper på landsbygden och platsens betydelse (Berglund 1998; Lindberg 2005). Denna forskning knyter an till frågor om regional utveckling och förändring från ett lokalsamhälles- och civilsamhällesperspektiv i en vidare mening. Sådana studier har ofta fokuserat på hur institutioner och lokala sociala nätverk främjar samhällsutveckling (se t.ex. Forsberg 2010; Frykman & Hansen 2008; Tillberg Mattsson & Stenbacka 2003). När lokalsamhälle och sociala relationer står i fokus och hanteringen av lokal utveckling diskuteras har ofta betydelsen av socialt kapital betonats (Forsberg 2013). Starka sociala relationer presenteras som en viktig aspekt i hur förändringar i välfärd och servicefunktioner kan hanteras på den lokala nivån där lokala aktörer skapar lokala sociala rörelser och sociala innovationer för att möta utmaningar, vilket relaterar till andra studier av socialt kapital och tillit där den lokala nivån har varit framträdande (Putnam et al. 1992; Trägårdh et al. 2013).

På senare år har mycket uppmärksamhet ägnats förändringar i det svenska civilsamhällets organisering och dess roller och plats i det svenska samhället. Det hävdas exempelvis att civilsamhällets organisationer har blivit mer influerade av marknaden (se t.ex. Wijkström & Einarsson 2006) och att relationerna mellan stat och civilsamhälle har förändrats. I Sverige har sådana förändringar manifesterats i en ökad tendens att se civilsamhällesorganisationer som utförare av välfärdstjänster snarare än som röstbärare (Svedberg & Vamstad 2006). Tidigare forskning har lyft empiriska exempel på utsuddade gränser, anomalier och hybridorganisationer som utmanar idealtypiska och vanligt förekommande definitioner av civilsamhället. Ett exempel är den ökande mängden sociala företag i Sverige, som inte minst är vanliga i rurala områden (Gawell et al. 2009). Sociala företag är organisationer som befinner sig i gränslanden mellan stat, marknad och civilsamhälle och är genom den placeringen en utmaning för idealtypiska definitioner av civilsamhället.

Teoretiskt ramverk

I den här delen kommer vi att presentera några teoretiska utgångspunkter som leder oss i analysen av det empiriska materialet och som talar till den bredare forskningskontext i vilken denna text ingår.

Civilsamhälle och ruralitet

Det civila samhället uppfattas ofta som en samhällelig sfär och civilsamhällesorganisationer som en distinkt organisatorisk typ men trots det är det civila samhället fortsatt ett mångtydigt begrepp (se t.ex. Cohen & Arato 1992) på grund av sitt historiska arv och sin politiska bakgrund (von Essen & Sundgren 2012). Emellertid definieras ofta civilsamhället som skilt från den statliga sfären likväl som från den privata sfären och företags sfären (Kocka 2006). Civilsamhällesorganisationer definieras som icke-vinstdrivna, frivilliga associationer och stiftelser som är institutionellt separata från staten och i någon mån, för sina resurser, beroende av ideellt arbete, donationer från individer eller företag och offentliga stöd i olika omfattning (Wijkström & Lundström 2002).

För att kunna visa på relationerna mellan civilsamhällesorganisationer och lokalsamhället och hur civilsamhällets roller formeras i det lokala förstår vi civilsamhällesorganisationer som öppna system som interagerar med den lokala omgivningen. Ett sådant relationellt perspektiv för med sig att civilsamhällesorganisationer både påverkar och är beroende av sin omgivning (Ahrne et al. 2000; Emirbayer 1997). I litteraturen kommer vi här också in på begreppet ”terräng” som syftar på den konkreta kontext som är präglad av konkreta omständigheter inom vilken en organisation handlar. Terrängen utgörs av historiska traditioner, materiella villkor och sociala processer (Johansson 1997). I vår studie utgör det lokala civilsamhället och dess traditioner den relevanta terrängen men förstås också offentliga myndigheter och den lokala politiken samt det lokala näringslivet och till och med i vissa fall EU. Men, till exempel den lokala politiken blir bara en aspekt i den här studien i den mån den påverkar villkoren för lokala civilsamhällesorganisationer och studeras därför inte specifikt då vårt fokus är på det lokala civilsamhället.

Den definition av civilsamhället som presenterats ovan kommer att vara en utgångspunkt för att utforska civilsamhällets struktur och roller i rurala områden. Som nämnts ovan är det emellertid en empirisk fråga hur passande denna definition är för att omfatta variationer och mutationer i lokala civilsamhällen som kan följa av en terräng som karaktäriseras av otillräcklig infrastruktur.

Civilsamhällesorganisationer i rurala områden har inom forskningen hävdats vara mer traditionella än i urbana miljöer då städer stimulerar innovativa former av medborgerligt deltagande (se t.ex. Hooghe & Botterman 2012). Ett alternativt teoretiskt perspektiv skulle emellertid kunna vara att när sociala landskap karaktäriseras av otillräcklig infrastruktur kan det ge upphov till sociala innovationer och civilsamhällesorganisationer som samarbetar med både privata och offentliga organisationer för att skapa nya organisationsformer som kan gå stick i stäv mot ideala civilsamhällesdefinitioner. Med andra ord kan det vara så att det är just i rurala områden som vi kan finna innovationer inom civilsamhället.

Det finns exempel på hur lokala initiativ skapar nya organisationsformer och på hur nätverk påverkar roller och strukturer hos existerande civilsamhällesorganisationer på sätt som en idealtypisk definition av civilsamhället inte kan omfatta eller förutse. Men, även om en definition har sina begränsningar så är det samtidigt en logisk förutsättning för att kunna etikettera något som ”nytt”, som en ”hybrid” eller som ”grumligt” (von

Essen & Sundgren 2012; Wijkström 2012). Därför är vår ambition här inte primärt att kritisera eller förändra definitionen av civilsamhället utan att med hjälp av en idealtypisk definition av civilsamhället visa på variationer och mutationer hos rurala civilsamhällen.

Människor organiserar sig i lokalsamhällen för att lösa vardagliga uppgifter som att ordna fotbollsträning men också för att hantera akuta och mer allvarliga frågor som att ersätta en nedlagd skola eller stödja en flyktinganläggning. Teoretiskt innebär det att sociala innovationer och nya konstellationer i civilsamhället kan vara lokala effekter av statens och marknadens misslyckanden (Weisbrod 1977) och att lokala initiativ försöker möta otillfredsställda behov genom att skapa nya organisationer och ge etablerade civilsamhällesorganisationer nya roller. Ett sådant perspektiv innebär emellertid också att existerande civilsamhällesorganisationer och institutionaliserade former av medborgerligt engagemang formar hur lokala initiativ är organiserade och att de karaktäriseras av en viss rationalitet (Friedland & Alford 1991). Vi använder därför ett teoretiskt ramverk som behandlar civilsamhällesorganisationer som instrumentella reaktioner på stat- och marknadsmisslyckanden men som också tar i beaktande att historien, institutioner och förgivettagna handlingsrationaliteter påverkar hur civilsamhällesorganisationer organiseras och handlar. Det är en empirisk fråga om lokala initiativ kommer att använda sig av eller äga rum inom det existerande lokala civilsamhället eller inte. Därför är det nödvändigt att öppna upp för nya former av organisering likväl som för möjligheten att etablerade civilsamhällesorganisationer tar på sig nya uppgifter.

Eftersom vi studerar situationer där lokala civilsamhällesorganisationer handlar för att upprätthålla, återinföra eller utveckla servicefunktioner för vi in begreppet hybriditet i det teoretiska ramverket (Billis 2010). När civilsamhällesorganisationer influeras av principer som hör hemma i andra samhällsfärer eller när civilsamhällets principer tas in i organisationer från andra sfärer så förändras centrala karaktärsdrag och idealtypiska rationaliteter kommer i konflikt med varandra. Man kan här tala om hybridiseringsprocesser och om att organisationer hybridiseras (Billis 2010; Wijkström 2011, 2012; Åberg 2013).

Samtidigt kan ett vitalt lokalt civilsamhälle och en tradition av medborgerligt engagemang utgöra resurser för lokala civilsamhällesorganisationer. Nationella enkätstudier av medborgerligt engagemang i Sverige har exempelvis återkommande visat att medborgerligt engagemang ärvs från en generation till nästa, vilket pekar på traditionens betydelse för ett vitalt civilsamhälle (von Essen 2020). Denna dualitet mellan framväxande behov och en existerande tradition kräver en ansats som är öppen för lokala civilsamhällens roller och strukturer, och en medvetenhet om historiens betydelse och institutionaliserade former för kollektivt handlande.

Metod och material

För att resonera om vilka resurser som krävs för att det lokala civilsamhället skall kunna agera, men också vilka resurser som genereras när det verkar skall vi som sagt använda en utvärdering av lokala projekt på landsbygden som finansierats av Allmänna Arvsfonden.

I utvärderingen identifierades 102 projekt som drivs av civilsamhällesorganisationer och som genomförs i glesbefolkade områden på den svenska landsbygden. En enkät med frågor om interaktionen mellan projektet, organisationen och det lokalsamhälle där projektet bedrevs skickades ut till individer som var engagerade i de civilsamhällesorganisationer som drev något av projekten. Totalt inkom enkätsvar från 51 av de 102 projekt som identifierats.

Därefter genomfördes fallstudier med ett strategiskt urval av fyra projekt: 1) *Young Sápmi* som drevs av unga samer i Jokkmokk för gemenskap och lärande för samiska ungdomar; 2) *Kulturbussen* i Region Jämtland Härjedalen som syftade till att göra kultur tillgänglig för unga i glesbygd där infrastrukturen för kulturellt skapande ansågs bristfällig; 3) *Grym* – Gränslösa yngre möten – som syftade till att öka ungas delaktighet i lokalsamhället genom att skapa en tillgänglig och inkluderande mötesplats; 4) *Mekka*, ett projekt i Järpen, Åre kommun, med målet att utveckla den ungdomsdrivna mekarkulturen där och att öka inkluderingen av och tillgängligheten för unga kvinnor.

För att kategorisera ett lokalsamhälle som landsbygd användes Jordbruksverkets indelning i sex kommuntyper (Tillväxtanalys 2014:04). Kommuntyperna definieras utifrån andel av befolkningen boende i rurala områden, utifrån folkmängd där även angränsande kommuner inkluderas samt utifrån närhet till städer (von Essen & Ydreemark 2020 s. 15).

Totalt 20 intervjuer med individer som deltagit i projekten eller som varit engagerade i de civilsamhällesorganisationer som drev projekten genomfördes. Skriftligt material, såsom verksamhetsberättelser och hemsidespresentationer, har också samlats in och använts för att komplettera enkät- och intervjumaterialen. Vi vänder oss nu till analysen av dessa material i ett försök att närma oss de forskningsfrågor som ställdes inledningsvis.

Lokala civilsamhällens roll(-er): en empirisk ansats

Resultaten från utvärderingen öppnar för en diskussion om den betydelse resurser har för hur lokala civilsamhällen kan verka i glesbygd. I texten som följer kommer fokus att ligga på två empiriska teman som framträdde i materialet, dels utbytet av resurser mellan civilsamhällesorganisationerna som drev projekten och den lokala kontext där de var aktiva och dels vad som karakteriserar lokala civilsamhällen i glesbygd.

Det första temat handlar om hur en civilsamhällesorganisation kan generera resurser på landsbygden, men också hur civilsamhällesorganisationer kan bidra till lokalsamhällen på landsbygden. Det andra temat tangerar en fråga som är betydligt större och mer komplicerad än vad som är möjligt att gå till botten med i det här kapitlet, nämligen om rurala civilsamhällen skiljer sig från civilsamhällen i urbana miljöer.

Interaktion mellan civilsamhälle och lokalsamhälle

Den enkät som ställdes till de som varit involverade i något av de projekt som Arvsfonden finansierat innehöll frågor om projektets betydelse för lokalsamhället. Det förväntade resultatet var att projekten hade genererat fortsatt finansiering, anställningar eller ökat möjligheterna till politisk påverkan. Men svaren visade att projekten framförallt hade bidragit med abstrakta och ”immateriella” resurser som exempelvis medial uppmärksamhet, en känsla av samhörighet, solidaritet med platsen och kunskap. Även om det förekom svar som pekade på att projekten hade inneburit konkreta materiella resurser som anställningar eller ett ökat inflytande på lokalpolitiken var de mindre vanliga. Förutom den finansiering som organisationerna fick från Allmänna arvsfonden, och som i vissa fall var tämligen omfattande, så ledde ett av projekten till trainee-tjänster och uppstarten av ett café som till en början drevs av den civilsamhällesorganisation som genomförde projektet.

Enkäten och intervjuerna visade som sagt att projekten främst hade bidragit med immateriella resurser. Flera intervjupersoner hävdade t.ex. att projekten ökade deltagarnas kompetens och erfarenhet av att driva projekt, vilket indirekt bidrar till lokalsamhället. Ytterligare en aspekt som togs upp av ett flertal respondenter var att några projekt krävde samverkan mellan offentliga myndigheter – som kommunen, civilsamhället och det lokala näringslivet. Denna samverkan menade flera hade stärkt infrastrukturen i dessa ofta fragmenterade och avfolkade områden.

Återigen var det inte primärt konkreta materiella resurser som anställningar eller politiskt inflytande som betonades, vilket möjligen skulle kunna tolkas som en idealiserad beskrivning då de immateriella resurser som nämndes i intervjuerna skulle kunna utgöra försök att dölja att projekten inte hade bidragit med materiella resurser. Men, när de som hade arbetat med eller deltagit i projekten intervjuades resonerade de samt utvecklade ofta tankar kring abstrakta resurser som uppmärksamhet, sammanhållning och självförtroende.

Sociala innovationer är en immateriell resurs som nämndes i intervjuerna. Projekten innebar många gånger nya vägar för att lösa problem eller samlade nya constellationer av medborgare, vilket ofta ledde till insikter och lärdomar och, inte minst, stärkte de inblandades självförtroende. En ung kvinna som var involverad i Grym berättade att när de använde traditionella studiecirklar för att skapa mötesplatser så upptäckte de att folkbildningens traditionella form hade möjligheter som de inte hade förväntat sig, inte minst som en väg att skapa nya sociala mötesplatser.

Ett annat något oväntat utfall av projekten var att grupper som var perifera eller hade låg status blev erkända och respekterade i och med att de involverades i projekten. På så vis bidrog flera projekt till att stärka infrastrukturen, den sociala sammanhållningen

och solidariteten i de lokalsamhällen där de var aktiva. I flera fall lyftes också fram att projekten stärkte och synliggjorde identiteten hos de som lever i de glesbygdsområden där projekten genomfördes. Att uppleva sig vara exkluderade från urbana normer och bo i områden som uppfattas kvarglömda eller hopplösa hade lämnat inte minst många unga med en känsla av att vara underlägsna och offer för en utveckling de inte kan påverka. Projektet Young Sápmi är ett passande exempel på ett projekt som gav både deltagare och andra unga samer i området bättre självförtroende och en känsla av stolthet över att vara en samisk individ i dagens svenska samhälle.

Som redan nämnts kan dessa teman verka vaga och möjligen som försök att dölja att projekten inte genererat materiella resurser som fortsatt finansiering och anställningar, eller politiskt inflytande. Det som talar emot en sådan tolkning är att i samtliga fallstudier har intervjupersonerna talat om sociala innovationer, social sammanhållning, att vara stolt över en rural identitet, integration och liknande teman och de har uttryckt både tacksamhet och glädje över dessa oväntade utfall. Att projekten genererat sådana abstrakta eller ”immateriella” resurser verkar också ha att göra med just den rurala kontexten som påverkas av långa geografiska avstånd, traditionella sociala hierarkier och liten social rörlighet. Projekten skapade ett alternativ och en motvikt till staden och den urbana normen och har kanske framförallt erbjudit synlighet och självförtroende istället för en latent känsla av underlägsenhet och att förknippas med en alltmer föråldrad rural identitet.

Även hur lokalsamhället hade bidragit med resurser till projekten och till de civilsamhällesorganisationer som varit inblandade berördes i intervjuerna. Men även beskrivningarna av hur projekten fick resurser var ofta vaga och beskrevs med generella termer. Enligt enkätresultaten var kommunen och lokal media viktiga. Lokal media skrev eller talade om projekten och gav dem på så vis en viss status. En del kommuner bidrog med lokaler där aktiviteterna kunde äga rum, andra kommuner bidrog med administrativt stöd och även personal, exempelvis lärare, som samverkade med projekten. Dock visade enkätresultaten att specifika individer var viktigare än andra lokala civilsamhällesorganisationer eller nätverk, och det var enskilda personer som gjorde samverkan med kommunen möjlig (se även Lindberg 2005). Detta resultat är centralt för hur vi nedan diskuterar vad som karakteriserar lokala civilsamhällen i rurala områden.

Som redan nämnts var intervju svaren vaga och korta på frågor om hur lokalsamhället hade bidragit till projekten. Även om de flesta intervjupersonerna uppskattade stödet från kommunen så betonades inte dessa resurser och man utvecklade inte heller vilken roll kommunens spelade för projektet. När det i intervjuerna ställdes frågor om varifrån resurser till projekten hade kommit nämndes inte det lokala civilsamhället och det lokala näringslivet alls. Intervjupersonerna talade istället återkommande om enskilda individer och hur viktiga de hade varit som stöd för projekten genom att leda projekten rätt i lokalsamhället, ge dem trovärdighet, föreslå deltagare och agera värdar för aktiviteterna. Sammantaget kan man säga att det inte var organisationer i det lokala civilsamhället utan individer som förankrade projekten i lokalsamhället. De materiella resurserna från kommunerna var förstås viktiga men stödet från de som bodde i lokalsamhället nämndes oftare och betonades mer i intervjuerna.

Rurala civilsamhällets karaktär

I enkäten ställdes inte frågor om vad som karaktäriserade det lokala civilsamhället där projekten genomfördes. För att få syn på vad som utmärkte de lokala civilsamhällena får vi därför luta oss mot intervjumaterialet.

Vi har redan nämnt att intervjupersonerna sällan talade om de lokala civilsamhällena. De talade även sällan om andra lokala civilsamhällesorganisationer än de som drev projekten. Av intervju svaren framgår det inte varför intervjupersonerna utelämnade civilsamhället och dess organisationer och istället talade om individer och i viss mån om nätverk. En möjlig förklaring kan vara att i rurala områden förhåller man sig snarare till individer för att de är välkända eller för att man känner dem på ett personligt plan än för att de är representanter för en civilsamhällesorganisation eller offentlig organisation. Istället för att beskriva samarbeten med en viss organisation så talade intervjupersonerna om deras förhållande till en person och att de hade samarbetat med den specifika personen.

När en av de som hade arbetat i Grym-projektet tillfrågades om samarbetet med en partnerorganisation så började hon med att säga: ”Åh gud, vi samarbetade med så många personer”, och lite senare fortsatte hon med att säga att de tog kontakt med ett ungdomscenter – Uno. Uno är inte ett namn på ett ungdomscenter utan namn på den person som de kände där. Slutligen uttryckte hon att en av hennes kollegor hade bott i Sunne (den ort där projektet genomfördes) under lång tid och därför kände många personer där och att det var genom hennes nätverk som de hade etablerat de samarbeten de behövde för projektet.

Ett annat exempel på personliga, snarare än organisatoriska, relationer är när en kvinna som arbetade i en bildningsorganisation förklarade varför hennes organisation hade börjat samarbeta med en viss civilsamhällesorganisation: ”Jag och Eva hade tidigare samarbetat kring att distribuera film så hon var en naturlig partner att samarbeta med”. Samarbetet mellan dessa två organisationer i det här projektet var helt avhängigt den personliga relationen, eller åtminstone är det så intervjupersonen beskriver bakgrunden till samarbetet.

Det finns fler exempel som liknar de som givits ovan och som hänvisar till det lokala civilsamhället och andra civilsamhällesorganisationer genom att intervjupersonerna talar om de individer de känner eller har en etablerad relation till. Organisationer är inte lika viktiga som personliga relationer (se också Cras 2017). Det finns lokala civilsamhällen i dessa rurala områden och formellt är de förmodligen snarlika civilsamhällen i urbana miljöer, bland annat till följd av de formella krav som organisationer måste leva upp till och vad som krävs för att uppbära olika former av finansiering. Men, det verkar som om organisationerna fungerar på ett något annorlunda sätt än i urbana civilsamhällen. Den primära sociala aktören är inte organisationen utan istället finns det individer som har etablerat relationer med varandra eller som åtminstone är bekanta med varandra. Organisationen är måhända nödvändig för att exempelvis få offentliga stöd och för att koordinera individer men det är inte organisationerna som representerar grupper eller intressen utan individer använder organisationerna som sociala ”transportmedel”.

Några preliminära slutsatser

En skulle kunna förvänta sig att materiella resurser skulle vara viktigast i utbytet mellan civilsamhällsorganisationer och deras omgivning. Materiella resurser framstår också i viss utsträckning som viktiga, särskilt när det handlar om hur kommunen bidrar till civilsamhällsorganisationerna. Samtidigt var det inte sådana resurser som tydligast lyftes fram när intervjupersonerna talade om hur de civilsamhällsorganisationer som bedrev projekten bidrog till lokalsamhället. Istället var det immateriella resurser som självförtroende, identiteter, social sammanhållning, integration och goda exempel som betonades. En förklaring till detta något oväntade resultat kan vara att offentliga myndigheter ibland bidrar med materiella resurser såsom infrastruktur och finansiering men samtidigt upplevs den offentliga sektorn alltmer dra sig undan från landsbygden och lämna den med en otillräcklig infrastruktur samtidigt som politiska beslut stödjer en urbanisering som riskerar att göra rurala områden till bortglömda bakgårdar. I en situation där det offentliga drar sig undan från landsbygden kan civilsamhällsorganisationer framstå som alternativ som ger ”vanligt folk” möjlighet att hitta ett alternativ till den identitet som följer av den urbana normen. På så sätt kan materiella resurser i form av bidrag från t.ex. Allmänna Arvsfonden transformeras till immateriella resurser i form av socialt kapital som sammanhållning och gemensamma värderingar eller till kulturellt kapital i form av identiteter som tar spjörn mot hur landsbygden värderas av den urbana normen. Vilka resurser som krävs för att lokala civilsamhällen skall kunna verka och vilka resurser de genererar tycks alltså vara en komplex fråga som bör fortsätta undersökas.

Det går inte att jämföra data från den utvärdering som vi diskuterar i kapitlet med data från civilsamhällsorganisationer i urbana områden. Därför vet vi inte om resultaten från intervjuerna är karaktäristiska för civilsamhällen i rurala områden, men det faktum att intervjupersonerna ofta hänvisar till personliga relationer istället för till organisationer när de talar om organisatoriska samarbeten passar väl in med en förståelse av landsbygdens lokalsamhällen som mindre anonyma än städer där organisationer representerar grupper och intressen. Om vi generaliserar intervjuvären tycks det vara så att på landsbygden representerar individer organisationer och använder dem som sociala verktyg, eller kanske ”transportmedel”, för att lösa de problem som uppstår i lokalsamhället. En slutsats kan då vara att organisationer i lokala civilsamhällen på landsbygden har flera syften och har en bredare verksamhet. Förutom att vårda en hembygdsgård kan en hembygdsförening användas för att exempelvis väcka opinion för en lokal fråga.

Referenser

- Ahrne, G., Roman, C. & Franzén, M. (2000). *Det sociala landskapet: En sociologisk beskrivning av Sverige från 50-tal till 90-tal*. 2:a uppl. Göteborg: Korpen.
- Amcoff, J., Möller, P. & Westholm, E. (2009). *När lanthandeln stänger*. Falun: Näringslivsenheten, Länsstyrelsen Dalarnas län.
- Berglund, A-K. (1998). *Lokala utvecklingsgrupper på landsbygden. Analys av några lokala utvecklingsgrupper i termer av platsrelaterad gemenskap, platsrelaterad social rörelse och systemintegrerad lokal organisation*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Billis, D. (red.) (2010). *Hybrid Organizations and the Third Sector. Challenges for Practice, Theory and Policy*. Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Cedering, M. (2016). *Konsekvenser av skolnedläggningar: En studie av barns och barnfamiljers vardagsliv i samband med skolnedläggningar i Ydre kommun*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Cohen, J. & Arato, A. (1992). *Civil Society and Political Theory*. Cambridge: MIT Press.
- Cras, P. (2017). *Landsbygdssamhällets medborgarskap: en studie av organisering av service och infrastruktur i gränslandet mellan det ideella, kommersiella och politiska*. Uppsala: Swedish University of Agricultural Sciences.
- Cras, P. (2018). Service i framtidens landsbygdssamhällen. I: J. Syssner (red.) *Nya visioner för landsbygden*. Boxholm: Linnefors förlag.
- Emirbayer, M. (1997). Manifesto for a Relational Sociology. *American Journal of Sociology*, 103, 281–317.
- von Essen, J. & Sundgren, G. (2012). Vilse i civilsamhället. I: J. von Essen & G. Sundgren (red.) *En mosaik av mening – Studieförbund och civilsamhälle*. Göteborg: Daidalos.
- von Essen, J. & Ydremark, T. (2020). *Det lokala civilsamhällets roll på landsbygden. Utvärderingsrapport*. Stockholm: Allmänna Arvsfonden.
- von Essen, J. (2020). Ideellt arbete i det svenska samhället. I: J. von Essen & Svedberg, L. (red.) *Medborgerligt engagemang i Sverige 1992–2019. Ersta Sköndal Bräcke högskolas rapportserie nr. 98*. Stockholm: Ersta Sköndal Bräcke högskola.
- Evers, A. (2020). Third sector hybrid organisations: two different approaches. I: D. Billis & Rochester, C. (red.) *Handbook on Hybrid Organisations*. Cheltenham: Edward Elgar Publ.
- Forsberg, A. (2010). *Kamp för bygden. En etnologisk studie av lokalt utvecklingsarbete*. Umeå: Umeå universitet.
- Forsberg, A. (2013). Local responses to structural changes: collective action for rural communities in Sweden. I: H. Westlund & Kobayashi, K. (red.) *Social Capital and Rural Development in the Knowledge Society*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Friedland, R. & Alford, R. R. (1991). Bringing Society Back In: Symbols, Practices, and Institutional Contradictions. I: W. W. Powell & DiMaggio, P. J. (red.) *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. Chicago: The University of Chicago Press.

- Frykman, J. & Hansen, K. (2008). Cultures Locales et l'Etat Providence. *Ethnologie Francaise* 2008/2.
- Gawell, M., Johannisson, B. & Lundqvist, M. (red.) (2009). *Samhällets entreprenörer: en forskarantologi om samhällsentreprenörskap*. Stockholm: KK-stiftelsen.
- Hooghe, M. & Botterman, S. (2012). Urbanization, Community Size and Population Density: Is there a Rural-Urban Divide in Participating in Voluntary Organizations or Social Network Formation? *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 41(1), 120–144.
- Johansson, R. (1997). *Organisationer emellan: Om förhandlingar, makt och handlingsutrymme*. Lund: Studentlitteratur.
- Kocka, J. (2006). Civil Society in Historical Perspective. I: Keane, J. (red.) *Civil Society. Berlin Perspectives*. New York: Berghahn Books.
- Lindberg, M. (kommande). Promoting and sustaining rural social innovation. *European Public & Social Innovation Review*.
- Lindberg, E. (2005). *Vad kan medborgarna göra? Fyra fallstudier av samarbetsformer för frivilliga insatser i äldreomsorg och våghållning*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- MUCF (Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor) (2017). *Civilsamhället på landsbygder och i tätort. Villkor och roller för ideella föreningar och samfälligheter 2017*. Stockholm: MUCF.
- Putnam, R., Leonardi, R. & Nanetti, R. Y. (1992). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Svedberg, L. & Vamstad, J. (2006). Swedish civil society and the provision of welfare: ideological visions and social realities. I: Matthies, A.-L. (red.) *Nordic civic society organisations and the future of welfare services: a model for Europe?* Copenhagen: Nordic Council of Ministers.
- Syssner, J. (2014). Politik för kommuner som krymper. *CKS Rapport 2014:4*. Norrköping: CKS, Linköpings universitet.
- Tillberg Mattsson, K. & Stenbacka, S. (2003). *The role of social capital in local development - the case of Leksand and Rättvik, Sweden*. Swedish National Report for the EU research project RESTRIM. Gävle: Institutet för bostads- och urbanforskning (IBF).
- Tillväxtanalys (2014). Bättre statistik för bättre regional- och landsbygds politik. *Rapport 2014:04*. Östersund: Tillväxtanalys.
- Trägårdh, L., Wallman Lundåsen, S., Wollebeck, D. & Svedberg, L. (2013). *Den svåra svenska tilliten. Förutsättningar och utmaningar*. Stockholm: SNS Förlag.
- Weisbrod, B. A. (1977). *The Voluntary Nonprofit Sector: An Economic Analysis*. Lexington: Heath.
- Wijkström, F. & Einarsson, T. (2006). *Från nationalstat till näringsliv. Det civila samhällets organisationsliv i förändring*. Stockholm: Handelshögskolan, EFI.
- Wijkström, F. & Lundström, T. (2002). *Den ideella sektorn: Organisationerna i det civila samhället*. Stockholm: Sober förlag.
- Wijkström, F. (2011). 'Charity Speak and Business Talk': The On-Going (Re) hybridization of Civil Society. I: Wijkström, F. & Zimmer, A. (red.) *Nordic Civil Society at a Cross-Roads: Transforming the Popular Movement Tradition*. Baden-Baden: Nomos.

- Wijkström, F. (2012). Hybrider i civilsamhället. I: Wijkström, F. (red.) *Civilsamhället i samhällskontraktet. En antologi om vad som står på spel*. Stockholm: European Civil Society Press.
- Åberg, P. (2013). Managing Expectations, Demands and Myths: Swedish Study Associations Caught Between Civil Society, the State and the Market. *Voluntas*, 24(3), 537–558.

6 Landsbygdens civilsamhälle som (folk)bildningsresurs – en fråga om perspektiv och tilltro

PAUL AGNIDAKIS

Inledning

Det är väl inte många i trakten som läst på högskola i stan, men det finns sånt som vi kan som inte högskolorna lär ut. Sånt lär man sig bara i Skinnskatteberg och betyder mer för en Skinnskattebergare!

Lars, pensionerad fabriksarbetare i Skinnskatteberg

På senare tid har landsbygdens samhällen kommit att ställas mot stora utmaningar. Det handlar inte minst om försämrade försörjningsmöjligheter, kopplat till avvecklingen av traditionella verksamheter såsom jordbruk och industriell verksamhet, som resulterat i socioekonomisk utsatthet i form av arbetslöshet, avfolkning och en ökad belastning för berörda kommuner på både kostnads- och intäktssidan (jfr Agnidakis 2013). Parallellt kan landsbygden sägas ha drabbats av en kulturell utsatthet som en effekt av exkludering från sentida samhällsideal, utgående ifrån ökad globalisering, centralisering och urbanisering som norm. Ett uttryck för detta är landsbygdens begränsade möjligheter i det rådande kunskapssamhället som å ena sidan jämför kunskapspotential med utvecklingspotential, å andra sidan premierar en alltmer likformad kunskapssyn som främst tillhandahålls genom formella utbildningsinstitutioner. Implementerat på landsbygden framstår kunskapsappropriering via ökad utbildning som en återkommande framhållen politisk lösning för att stävja både utsatthet och eftersatthet²².

22. Regeringskansliet, Kulturdepartementet 2018, s. 44f.

Samtidigt medför begränsade utbildningsresurser i landsbygdens mindre samhällen att enbart (delvis) grundskoleutbildning kan erbjudas lokalt, medan gymnasie- och högskoleutbildningar istället tillhandahålls på större orter och i städer. Det hela kan liknas vid ett så kallat lömskt problem, vars lösning försvåras till följd av en ofullständig och motsägelsefull problembeskrivning (Churchman 1967).

Utbildningspolitiska problemformuleringar som utgår ifrån ett urbant/centralt perspektiv på samma gång definierar och bekräftar homogeniserade stereotyper om dels landsbygdens kunskapssyn, dels landsbygden betraktad som en utbildnings- och utvecklingshämmande periferi. I processen förstärks negativt färgade föreställningar om landsbygden som ensartad och problematisk (jfr Broome 2015; Eriksson 2008, 2010; SOU 2006:101; Wollin Elhouar 2014). Samtidigt är det, som kapitlets inledande citat av Lars från Skinnskatteberg antyder, rimligt att tänka sig att det finns alternativa bildningsvägar än skola och utbildning i landsbygdens civilsamhälle, en slags folkbildning som utgår från lokal självförståelse och platsens egna premisser (Flygare & Isacson 2011; jfr. Svedberg & von Essen 2015). Den typen av bildningsvägar och deras kunskapsproduktion är viktiga att synliggöra så att bildningsresurser ”på plats” inte förbises när det gäller att lösa landsbygdens egna problem.

Landsbygdens kunskapsvillkor som analytisk utgångspunkt

Mitt bidrag på temat ”Civilsamhället på landsbygden” baseras på ett pågående VR-projekt inom Utbildningsvetenskap som behandlar landsbygdens kunskapsvillkor med fokus på Bergslagens bruksorter och jordbruksbygd, vilka rymmer flera variationer av det som brukar benämnas glesbygdspenning.²³ Jag vill argumentera för att landsbygdens kunskapssyn varken är enhetlig och regressiv utan snarare genomsyras av mångfald och progression, genom att uppmärksamma hur civilsamhället på landsbygden ger upphov till en typ av mer ”informell” folkbildning i vid bemärkelse som dels kompenserar, dels kompletterar skola och högre utbildning. Dess kunskapsproduktion beaktar i högre grad skilda förutsättningar och behov bland landsbygdens befolkning och har utformats och utvecklats processuellt, över tid och rum, likt parallella gräsrotsrörelser kopplade till

23 Agnidakis, P., Gustafsson, M. & Isacson, M. (2019) *Insatt eller utsatt i Bergslagen? Platsen som kunskapsvillkor*. VR-projekt 2020–2023. Projektets geografiska fokus, om än inte begränsning, är den del av Bergslagen som framför allt ligger i norra Västmanland, ett område som gått från att vara ett ekonomiskt och senare industriellt centrum till att betraktas som rural periferi. Bergslagen förstås i projektet som ett speglingsbart sociokulturellt landskap för att undersöka utbildningens historiska, sociala och kulturella sammanhang, där institutioner, praktiker och normer har spelat en viktig roll i kunskapsalstrande- och bedömning. I projektet studeras hur utbildning och bildning tar form, fungerar och värderas på platser i bergslagen som representerar olika typer av landsbygd: bruksorter, gruvorter, småstäder med handel, jordbruksbygd. På respektive plats ska undersökas vilka konsekvenser landsbygdens utsatthet, dess brist på resurser, kultur och försörjningsmöjligheter, har för synen på kunskap och utbildning bland dem som lever där, deras studieval, kunskapsökande, hur utbildning och kunskaper värderas.

lärande. Till viss del grundas den på nödvändighet för att stävja bildningsbegränsningar som en polariserad relation mellan centrum och periferin eller stad och land har gett upphov till. Men framför allt handlar det om att skapa kunskaps/bildningsplattformar för olika och emellanåt motstridiga intressen bland lokala invånargrupper och enskilda individer.

För att kunna identifiera och värdera betydelsen av folkbildningens kunskapsproduktion – och kommunikation i landsbygdens civilsamhälle – ska landsbygdens bildningsvillkor i projektet förstås ur ”periferins” perspektiv, där platsbundna kunskapskonceptioner får bilda utgångspunkt. Projektet hämtar inspiration av filosofen Ludvig Wittgensteins kunskapsteori (som identifierar perspektivfrågans fundamentala betydelse för kunskap) och en hermeneutisk tradition (som betonar att vår förmåga till kunskap är betingad av ”plats” som en konkret förutsättning för den förståelsehorisont med vilken vi möter vår omvärld). Då kan det som utifrån ett ”centristisk” perspektiv beskrivs i termer av misstro och ”brist”, ur ”periferins” perspektiv snarare förstås som tilltro, motståndskraft och oberoende (jfr Hansen 1998). Vad som lätt glöms bort ur centrums perspektiv är att kunskap uppstår ur vår upplevelse och erfarenhet av världen och att dessa upplevelser och erfarenheter alltid är ”lokala”. De måste ”äga rum” eller ”ta plats” någonstans. En stor del av våra kunskaper är därför knutna till de platser där vi befinner oss och lever våra liv. Även om komplexiteten i förhållande mellan plats och kunskap är svåröverskådlig vill jag med konkreta exempel visa hur platsen kan ha en fundamental betydelse för kunskapssyn och i förlängningen, hur vi väljer bildningsgångar (Wittgenstein 1992, 1981; Gadamer 2004; Malpas 2008, 2012a, 2012b, 2015, 2017, 2018).

Det ”informella” kunskapsalstrandet inom landsbygdens civilsamhälle kan beskrivas som en slags ”lokala kunskaper”. Begreppet, som myntats av antropologen Clifford Geertz, har varit ett förekommande perspektiv i bland annat etnologiska lokalsamhällsstudier och syftat till att uppmärksamma intersubjektiv förståelse kring platsbundna kunskaper (Geertz 1983; jfr Blehr 1994; Hansen 1998; Agnidakis 2013). Skildringar av ”lokalsamhället” och dess ”lokala kunskaper” riskerar emellanåt att framstå som väl homogena och särpräglade, vilket bidragit till att begreppen på senare år tappat något i betydelse. Ett samhälles kunskaper, oavsett karaktär, är inte isolerade företeelser och inte heller statiska. De påverkar och påverkas av kunskaper i andra samhällen samt formas och omformas kontinuerligt, inte minst till följd av att människor flyttar in och ut. Dessutom leder politiska, ekonomiska och kulturella processer till att samhällen får gemensamma drag, vilket i sin tur kan avspeglar sig i likartade kunskaper. Sammantaget innebär det att lokala kunskaper i strikt bemärkelse framstår som mer eller mindre meta-lokala och följaktligen som mer eller mindre unika för en plats. Det utesluter inte att de i lokalsamhället, som det inledande citatet av Lars från Skinnskatteberg illustrerar, ändå kan förstås och erfaras som ”lokala” och platsbundna, varför lokala kunskaper som vetenskaplig tankefigur bildar förutsättning för att studera meningsskapande betydelse kring kunskap i landsbygdens lokalsamhällen (jfr Agnidakis 2013, s. 12f). Med andra ord betraktar projektet landsbygdens mindre samhällen i Bergslagen som slags sociokulturella kunskapssammanhang, rymmande både lokal enhet och olikheter.

För att kunna identifiera och studera olika uttryck för platsbundna kunskaper behöver forskaren befinna sig där dessa äger rum. En värdefull metodologisk förutsättning till detta ger ett etnografiskt fältarbete. Min undersökning baseras därför i huvudsak på intervju- och observationsmaterial som är utmärkande för etnografiska fältarbeten inom etnologin. Dessa är i första hand pragmatiskt betingade, då material kring exempelvis lokal kunskapsproduktion som regel saknats för att besvara undersökningars kunskapsmål och därför behövt skapas av forskarna själva. Så kallade samtalsintervjuer framstår som värdefulla då de tillhandahåller kulturella mikroberättelser, vilka utöver att rymma föreställningar och praktiker om kunskap och bildning även ger viktiga inblickar i hur dessa relaterar till särskilda platser och sociokulturella sammanhang (jfr Arvidsson 1998, s. 7ff). Parallellt möjliggör deltagande observationer att vistas och göra mig delaktig i de lokala kunskapernas skiftande sociokulturella sammanhang och rumsligheter, för att bättre kunna greppa nyanser och variationer. Vidare erbjuder projektets återkommande platsbundna seminarier på Kulturresevatets folkhögskola i Riddarhyttan, en mindre tätort i Skinnskatteberg kommun i Bergslagen, möjligheter till kombination av intervjuer och observationer kring landsbygdsregionens skiftande lokala kunskaper. Dessa seminarier utgör en värdefull plattform för både materialinsamling- och analys av lokala kunskaper genom kommunikation. Sammantaget tar alltså projektets etnografiska forskningsansats sin utgångspunkt i en mikronivå, dvs. individuella föreställningar och praktiker. Detta innebär att på plats studera samhällen och kulturer, livsformer och beteenden vilket ger förutsättningar för att fånga det informella och oväntade kring ”lokala kunskaper”, aspekter som andra samhälls- och kulturorienterade discipliner såsom sociologer, kulturgeografer och historiker, ofta förbiser. Härigenom bidrar projektet till att fylla kunskapsluckor om samhällen, kulturer och deras kunskapsproduktion (Agnidakis 2018a, 2018b; Craith 2008, Frykman 2012, s. 574ff, Svensson 2012, s. 8ff).

Lokala kunskaper

Vad kan då ”lokala kunskaper” omfatta i landsbygdens lokalsamhällen, såsom Bergslagens bruksorter och jordbruksbygder? Min inledande kartläggning inom projektet visar på att de inbegriper olika typer av mer eller mindre återkommande kunskaper och bildningsvägar i samhällena, men även olika typer av kunskaper om samhällena; dessa relaterar dels till befolkningens intressen i lokalsamhället, dels till befolkningens omsorg om lokalsamhället som plats att leva och verka i. Med andra ord kan de sägas tangera skiftande nivåer och behov av lokal kunskap. De senare är mera svårdefinierbara och mångskiftande och kan beskrivas som ett slags kunskapsmässigt förhållningssätt som tangerar lokal mentalitet och platsens ”anda”. Kunskaperna omfattar lokalsamhällets historia, nutid och människor; vad som har ägt rum, vad som äger rum och vilka som intar rummet. Kunskapsformation och spridning sker genom vardagliga samtal, ”prat” eller skvaller på vardagliga mötesplatser i lokalsamhället, såsom i restaurangen och matbutiken eller på hockeyarenan. Dessa kunskapers lokala omsorg kan stundom övergå till lokal kontroll, vilket inte sällan framkommit i intervjuerna men framhålls trots detta som värdefulla för en sociokulturell orientering. Detta gäller

inte minst bland nyinflyttade eller som Jonas, född på 1970-talet och inflyttad med sin småbarnsfamilj under 1990-talet till en mindre ort belägen i jordbruksbygd i Fagersta kommun, beskrev det:

När vi flyttade hit visste vi inte mer om orten än det som vi läst oss till på kommunens hemsida och i mäklarannonsen. Det är ganska häftigt att tänka tillbaka på hur vi succesivt lärde oss mer och mer om samhället bara genom att handla i affären och delta i olika fritidsaktiviteter. Det blev som ett pussel, där vi fick olika pusselbitar om orten som vi sen försökte lägga samman. Vi har gått ifrån totala platsnoviser till att bli något av lokala experter, tack vare bjussande orsbor som velat inkludera oss och nu försöker vi göra samma för dom som flyttat hit nyligen.

Kunskaperna i lokalsamhället har en annan utformning, funktion – och effekt. De vidgar förståelsen och upplevelsen av ”kunskap” genom att både kompensera och komplettera en snäv central/urban/global bildningsväg och bildningssyn som begränsas till att innefatta skola och utbildning. Ett påtagligt uttryck för just utbildningskompensation utgör lokala bildningsförbund och då inte minst ABF, som sedan länge erbjudit befolkningen i Bergslagens mindre samhällen värdefulla möjligheter till vidareutbildning för att bland annat kunna avancera i yrkeslivet. Lokala bildningsförbund som ABF har därtill som ett kanske mera explicit uttryck för deras folkbildande målsättning kunnat locka till bildning för ”bildningens egen skull” (Jansson 2015, s. 6; Backius & Nordvall 2015, s. 32ff). Bengt, född och uppvuxen i Fagersta på 1940-talet och sedermera pensionerad arbetare från Fagersta Bruk, är en bland flera informanter som vittnat om hur ABF:s folkbildning särskilt kunde berika arbetarbefolkningens tillvaro i det klassamhälle som förr präglade Bergslagens bruksorter:

Jag har nog alltid varit en sökande människa som det brukar heta och kände att världen var mer än bruket, så jag lockades av att ABF kunde öppna en ny värld för mig som påverkade mig positivt [...] där fick jag bekanta mig med högklassig litteratur som knappast var skåpmat för oss arbetare. Det gav mersmak och fyllde tillvaron med mening på många sätt och så stärkte det nog också självkänslan en hel del, speciellt när jag kom i kontakt med arbetarförfattare som både delade ens bakgrund och kunskapsörst. Och på tal om arbetarförfattare, jag minns att jag nog imponerade och rent av skrämde en tjänsteman när han brukade komma förbi på matrasten och såg att jag läste politisk litteratur av Wilhelm Moberg på matrasten istället för ngn ofarlig sportblaska som dom andra gubbarna. Det ingav tydligen respekt, kanske för att han trodde att jag kunde börja ställa krav på bättre villkor för oss arbetare [skratt].

Bildning som självändamål gäller i möjligtvis ännu högre utsträckning för de mångskiftande lokala kunskaper som formas och sprids på frivillig basis inom föreningar, religiösa församlingar och i Röda korsets regi och som kommit att dominera den informella kunskapsproduktionen i Bergslagens landsbygd. Bergslagens landsbygdskommuner har en långtradition och ett rikt utbud av ideella sammanslutningar

i form av bland annat föreningar, vilket utgör en viktig förutsättning för folkbildning i landsbygdens civilsamhälle. En genomgång av kommunernas föreningsutbud visar på kunskaper som förmår beakta olika individuella och kollektiva intressen och behov samt förkroppsligas genom olika typer av aktiviteter, såsom odling, smide, idrott, kulturarv, konstnärlig utövning. Därtill speglar de såväl kontinuitet som anpassning i lokalsamhället, där exempelvis traditionellt värderade idrottskunskaper kopplade till hockey, fotboll och andra lokalt framträdande lagsporter förenas med mera nytillkomna kunskaper kring exempelvis gospelsång i Avesta eller somalisk dans i Sala. Aisha, född i Somalia på 1990-talet och inflyttad till Sala, hade slagits av att somaliska danskunskaper i processen kommit att bli en etablerad del av lokalsamhällets kunskapskultur: ”folket här verkar lite instängda och traditionella i början, men om vi själva bara är öppna för deras kultur och vad dom vill lära oss så blir dom öppna för vår kultur och vad vi kan lära dom”. Det hela indikerar att senare tids inflyttningar, i form av asylsökande men också så kallade livsstils migranter från närliggande städer, kan bidra till nya lokala kunskaper i Bergslagens landsbygd.

Slutsatser

En ideell plattform möjliggör inte enbart produktion och kommunikation av lokala kunskaper utan ger, som flera informanter vittnat om, även förutsättningar till att skapa och stärka existentiellt meningsfulla relationer i lokalsamhället; dels relationer till lokalsamhället som levandsplats, dels sociala relationer mellan lokalbefolkningen – och då inte minst mellan ”gamla” och nya invånare. Den samlade sociokulturella effekten visar sig i mer eller mindre övergripande lokala tillhörigheter och samhörigheter. Så här kom det hela till uttryck hos Lena, född i Norberg på 1970-talet:

Man funderar mycket på hur otroligt viktiga föreningarna är för livet i Norberg och för att vi som bor kvar och andra som flyttar hit ska vilja leva här. Det finns ju inte mycket annat att göra här när affärer och fabriker slagit igen [...] och det är inte längre på arbetsplatsen som man träffar gamla bekanta utan på föreningarna och det är fantastiskt att man där också kan hitta nya kompisar bland likasinnade. Själv har jag numera även en hel del stanare [inflyttade] i kompisgänget tack vara mitt föreningsengagemang.

Särskilt goda förutsättningar till en stärkt och utbredd platskänsla som sammanlänkar olika invånarkategorier ger kunskaper om orternas förflutna och arv, som tillvaratas och förmedlats av talrika lokala kulturarvsföreningar på landsbygden (Agnidakis 2018c, 2019). Dessa kunskaper kan samtidigt sägas sammanlänka båda nivåer av lokal kunskapsproduktion genom att även tangera omsorg om ”det lokala” som delad livsvärld. Ett påtagligt exempel härpå från Bergslagen (i en vidare geografisk bemärkelse än projektets huvudsakliga fokus) utgör Grängesbergs byalag, vars mångåriga ansträngningar för att tillvarata och sprida kunskaper om Källfallets gruvarbetarbostäder resulterat i

lokal uppslutning för områdets bevarande och för erkännande.²⁴

För att konkludera mina resonemang kring hur landsbygdens civilsamhälle kan ses som en resurs i kunskapssamhället genom att ge upphov till folkbildning i bredare bemärkelse kan vi först och främst konstatera att en mera rättvis värdering av landsbygdens kunskapskapital fordrar ett inifrånperspektiv som kan nyansera det normerande utifrånperspektivet. Detta öppnar för att en urbant/centralt definierad kunskapsbrist och -misstro kan balanseras mot en rural/lokal identifierad kunskapsstillgång och -tilltro. Jag har argumenterat för att folkbildning i landsbygdens civilsamhälle kan rymma olika typer och nivåer av lokala kunskaper som sammantaget blir värdefulla samhällsinslag, genom att de organiserar och stärker såväl platsrelationer som mellanmänniska relationer. Då dessa lokala kunskaper i högre utsträckning än kunskaper som förmedlas genom skola och högre utbildning förmår utgå ifrån platsers skiftande förutsättningar och behov samt berika invånarnas vardagliga liv är det även rimligt att tänka sig att de kan omgärdas av en större tilltro än en formell bildningsväg. Sammantaget kan konstateras att lokala kunskaper utgör en kraft som befinner sig i skärningspunkten mellan tilltro och misstro; som värnat om landsbygdens/periferins/lokala intressen gentemot stadens/centrum/globala; som inbjudit till enighet och samling men även öppnat för differentiering och mångfald. Effekten har visat sig i en dynamisk kunskapskultur som förtjänar synliggörande och erkännande i kunskapssamhället.

Referenser

- Agnidakis, P. (2013). *Rätten till platsen. Tillhörighet och samhörighet i två lokala industrisamhällen under omvandling*. Avh. Höör: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Agnidakis, P. (2018a). Etnologi – kontinuitet och anpassning av ett kulturvetenskapligt ämne. *Rig – kulturhistorisk tidskrift* 101 (1), 1–18.
- Agnidakis, P. (2018b). Ethnology: Theories and methods. I: Callan, H. (red.) *International Encyclopedia of Anthropology, Topic: Theory and Method in Anthropology*. Chichester, West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Agnidakis, P. (2018c). Folkfest kring lokalhistoriska betydelser – kulturarvsbetonade festivaler för främjandet av lokal identitet i postindustriella mindre orter. *Tidskrift för kulturforskning*, 2, 45–65.
- Agnidakis P. (2019). Ideologisering, manifestering och gemenskapande kulturarvsproduktion som process i lokala industrisamhällen under omvandling. *Rig – kulturhistorisk tidskrift*, 102 (1), 65–86.
- Blehr, B. (1994). *Lokala gemenskaper. En studie av en nordsvensk by på 1980-talet*. Stockholm: Stockholms universitet.

²⁴ Mer detaljerad information om byalagets kunskapsproduktion och kommunikation kring Källfallet återfinns på: <https://kallfallet.weebly.com/>

- Backius, S. & Nordvall, H. (2015). ABF och radikaliseringsens vågor. *Arbetshistoria 153–154*, 30–41.
- Broome, S. (2015). *‘Wuthering Heights’ and the othering of the rural*. Avh. University of Derby.
- Churchman, C. W. (1967). Wicked Problems. *Management Science*, 14, 141–146.
- Craith, M. N. (2008). From national to transnational. A discipline en route to Europe. I: Craith, M. N., Kockel, U. & Johler, R. (red.) *Everyday Culture in Europe. Approaches and Methodologies*. Farnham: Ashgate.
- Eriksson, M. (2008). (Re)producing a ”peripheral” region – Northern Sweden in the news. *Human Geography*, 90(4), 369–388.
- Eriksson, M. (2010). “People in Stockholm are smarter than countryside folks” – Reproducing the urban and rural imaginaries in film and life. *Journal of Rural Studies*, 26(2), 95–104.
- Flygare, I. A. & Isacson, M. (2011). The tension between modernity and reality, 1945–2010. I: Myrdal, J. & Morell, M. (red.) *The Agrarian History of Sweden. From 4000 bc to ad 2000*. Lund: Nordic Academic Press.
- Frykman, J. (2012). A Tale of Two Disciplines: European Ethnology and the Anthropology of Europe. I: Kockel, U., Craith M. N. & Frykman, J. (red.) *A Companion to the Anthropology of Europe*. Chichester: Wiley Blackwell.
- Gadamer, H. (1960). *Truth and method*. London: Continuum.
- Geertz, C. (1983). *Local Knowledge – further essays in interpretive anthropology*. New York: Basic Books, In. Publishers.
- Jansson, J. (2015). Från individ till människa – bildning och arbetarrörelsen. *Arbetshistoria 153–154*, 6–13.
- Hansen, K. (1998). *Välfärdens motsträviga utkant: lokal praktik och statlig styrning i efterkrigstidens nordsvenska inland*. Lund: Historiska media.
- Malpas, J. E. (2018). *Place and Experience: A Philosophical Topography*. London: Routledge.
- Malpas, J. E. (2017). Thinking topographically: place, space, and geography. *Il Cannocchiale: rivista di studi filosofici*, 42, 25–54.
- Malpas, J. E. (2015). *The Intelligence of Place: Topographies and Poetics*. London: Bloomsbury.
- Malpas, J. E. (2012a). *Heidegger and the thinking of place: explorations in the topology of being*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Malpas, J. E. (2012b). Putting Space in Place: Relational Geography and Philosophical Topography. *Planning and Environment D: Space and Society*, 30, 226–242.
- Malpas, J. E. (2008). New Media, Cultural Heritage, and the Sense of Place: Mapping the Conceptual Ground. *International Journal of Heritage Studies*, 15, 197–209.
- SOU 2006:101, *Se landsbygden! Myter, sanningar och framtidsstrategier*. Slutbetänkande av Landsbygdskommittén, Statens offentliga utredningar (SOU).
- Svedberg, L. & von Essen, J. (2015). *Mer engagemang? Folkbildningen i det svenska civilsamhället*. Folkbildningsrådet.

- Svensson, B. (2012). *Varför etnologi? En ämnesintroduktion för nya studenter*. Lund: Studentlitteratur.
- Wittgenstein, L. (1953/1992). *Filosofiska undersökningar*. Stockholm: Thales.
- Wittgenstein, L. (1969/1981). *Om visshet*. Lund: Doxa.
- Wollin Elhouar, E (2014). *Tillhör vi Sveriges framtid? En etnologisk studie av vardag och hållbarhet i norrländsk glesbygd*. Avh. Stockholms universitet.

7 Sociala rörelser för hållbarhet på den svensk-samiska landsbygden – om vikten av ekologiska perspektiv för koalitionsbyggande inom civilsamhället

DAVID HARNESK

Inledning

Hållbarhetsvetenskap är ett tvärvetenskapligt forskningsfält med en problemdriven och lösningsorienterad forskningsagenda. Inom fältet existerar en mångfald av olika ansatser som på olika sätt försöker hjälpa till att åtgärda konkreta miljöproblem och hållbarhetsutmaningar. Tillsammans med kollegor på Lunds universitet centrum för uthållig samhällsutveckling bedriver jag forskning som är intresserad av hur akademisk kunskap kan användas av sociala rörelser för hållbarhet. Vi menar att sociala rörelser är relevanta aktörer eftersom de representerar en annan kraft för samhällsförändring än marknaden, staten och teknologisk utveckling i en kristid när hållbarhetsutmaningar såsom klimatförändringarna och förlusten av biologisk mångfald kräver radikal förändring av status quo. Vi menar att forskare kan bidra till sociala rörelser som försöker styra om samhället i en ekologisk hållbar riktning med vår kunskap (utan att offra grundläggande vetenskapliga principer) och vi utvecklar och bedriver därmed sådan forskning på olika håll (se Isgren et al. 2019).

Här utvecklar jag ett perspektiv på sociala rörelser till forskningsfältet om landsbygdernas civilsamhällen i Sverige utifrån ovanstående hållbarhetsvetenskaplig ansats. I denna essä diskuterar jag hur erkännandet av den samiska naturbetesbaserade

renskötseln kräver förverkligandet av en alternativ skogsekologi samt ett resonemang om hur en sådan skulle kunna artikuleras genom ett mer aktivt koalitionsbyggande med avstamp i ekologiska perspektiv²⁵. Diskussionen formas av Nancy Frasers begrepp kring kulturellt erkännande och ekonomisk omfördelning samt politiska teori om hur bredare koalitioner kan formas i civilsamhället på bas av gemensamma intressen i relation till olika sociala och ekologiska kriser. Syftet med resonemanget är att öppna för samtal mellan olika aktörer i civilsamhället och utgår ifrån pågående forskning om sociala rörelser för hållbarhet på den svenska-samiska landsbygden.

Om betesproblematiken och det historiska sammanhanget

Renen har ingen mat. Det är vinter och innan julhelgen snöade det mycket. Sedan kom det stora mängder regn som tinade snön och det bildades nästan 30 centimeter tjocka istäcken ovanpå den livsviktiga marklaven. Sedan ett nytt lager snö ovanpå det och så var det ännu en vinter där basfödan är otillgänglig för renen. Om det ändå fanns matreserver i skogen – andra vinterbetesmarker dit renen kunde vandra, eller sammanhängande stråk med hänglavsskog som inte blir låsta under istäcket.

Sanningen är dock att både mark- och hänglavsbestånden har minskat drastiskt och fragmenterats i norra Sverige sedan 1950-talet i takt med trakthyggesbrukets utbredning (t.ex. Sandström 2016; Svensson et al. 2019). Det hjälper inte att klimatförändringarna verkar förvärra matsituationen genom att öka frekvensen av ovannämnda islagerbildning (t.ex. Johansson et al. 2011). För renen innebär miljö- och klimatförändringen bland annat att foder allt oftare är de enda alternativet under svåra vinterförhållanden (t.ex. Harnesk 2022). Hur hamnade vi här?

Det samiska samhället i Sverige motsvarar ett urfolk och en minoritet som främst bor på landsbygden i norra Sverige, svenska Sápmi. Den innehåller sin egen mångfald, både när det gäller materiella kulturer såsom näringsformer, slöjd och byggnadstraditioner, men även immateriella kulturer såsom språk, muntliga traditioner och världsbilder. Dessa två kulturella dimensioner hänger så klart tätt samman, precis som samhällets relation till naturen. Inom denna mångfald är renskötseln ett av många kulturella uttryck, förvisso utövad av en minoritet av samerna men ändå en viktig del av det samiska samhället i stort. Inom denna mångfald pågår det ständigt politiska samtal, till exempel om problemformuleringar, framtidsvisioner och vägar dit, varav jag fokuserar på några perspektiv från den samiska naturbetesbaserade renskötseln.

Samiska erfarenheter och upplevelser (som urfolk) är djupt formade av en kolonisationsprocess som sedan eskalerade kraftigt när kapitalismen växte fram i

25 Resonemanget bygger delvis på forskningsprojektet ”Samiska sociala rörelser – urfolksmobilisering kring renskötselns ekologiska förutsättningar under klimatnödläge” som finansieras av Vetenskapsrådet (Grant No. 2019-06354).

Norden (Lantto 2000; Sörlin 1988). Den brutala svenska samepolitiken som växte fram under 1800-talet och som rådde efter sekelskiftet 1900 innehöll två övergripande ideologiska tankegod: att renskötande samer skulle nyttja renbetesmarker som inte kunde nyttjas av andra näringar och isoleras från majoritetssamhället för att kunna bestå som etnografiskt motiv, och att resten skulle assimileras in i den överlägsna svenska kulturen och upphöra som folkgrupp, allt inom en socialdarwinistisk anda (t.ex. Lantto 2000, ss. 40–47). Dessa översattes till många olika förtryckande institutioner som splittrade folket och kraftigt minskade samernas inflytande i beslut kring mark- och resursfrågor (ibid.).

Denna process bemöttes så klart inte passivt utan med politiskt motstånd. Den samiska sociala rörelsens hade sedan dess framväxt 1900–1950 det övergripande kravet att ”samernas ställning i samhället skulle förbättras och att de skulle tillerkännas samma medborgerliga rättigheter och skyldigheter som övriga medborgare” (Lantto 2020, s. 292). Som jag ser handlar det aktionsorienterade motståndet mot exploateringar som kommer från samiskt håll om samers långa kamp för kulturellt erkännande, vilket innefattar samiska materiella och immateriella praktiker och perspektiv kopplade till naturen (se Harnesk et al. 2018).

Nationalekonomiskt motsvarande dessa två sekel flera strukturella förändringar: från jordbruksomvandling till tidig industrialisering 1790–1850, industrisamhällets genombrott och höjdpunkt 1890–1975, samt övergången till ett tjänstesamhälle och IT-revolutionen efter 1970-talet (Schön 2014). Skogsbruket och papp- och massindustrin hade industrialiserats och mekaniserats redan vid 1960-talet (Östlund 1997) och under växande efterfrågan för timmer från andra industrialiserade länder i Europa etablerades det tyska trakthyggesbruket med argumentet att det var ur produktionssynpunkt bäst lämpat för de oproduktiva miljöförhållanden som rådde i norra Sverige (Lundmark 2020). Sedan dess har råvara från skogsbruket integrerats in i energisystem: först genom expansionen av fjärrvärmeverk efter 1970-talets oljekriser (Ericsson & Werner 2016) och sedan genom EU:s biodrivmedelspolitik på 2000-talet (Harnesk 2018). Sedermera representerar det svenska skogsbrukets politiska ekonomi, med sin intensifierade bruksform och ”mer av allt”-riktning, statens försök till en ekologisk modernisering: där skogsbruket ska öka utbudet av biomassabaserade alternativ till fossila energikällor och därigenom minska nationens klimatpåverkan (Lindahl et al. 2017; se även Harnesk 2018).

De senare skeendena av ovanstående strukturförändringar har skapat utmaningar för arbetsmarknaden och befolkningen på landsbygden. Skiftet från industrisamhälle till servicesamhälle under perioden 1960–2010 är tydligt kopplat till människors flytt från land till stad (d.v.s. urbanisering), vilket på landsbygden lett till en minskande och åldrande befolkning med minskade skatteintäkter som kommunalpolitiskt utfall (Hedlund 2017). Kombinerat med ett ideologiskt skifte kring 1990-talet mot en ekonomisk politik som fokuserar på privatiseringar och marknadskrafter som effektiva fördelningspolitiska instrument har även, till exempel, vården på landsbygden påverkats negativt (Enlund 2020, ss. 233–235). Även dessa förändringar har mötts med motstånd och Enlund (2020) visar dels på hur och varför vårdinstitutioner lagts ned av maktavarna och hur och varför detta tvingade fram politiskt mobilisering bland arbetarna och lokalbefolkningen givet det kvarstående behovet av vård (genom

att analysera händelseförloppet kring när Region Västernorrland annonserade nedläggningen av akutsjukvård och BB på Sollefteå sjukhus).

Med denna väldigt kortfattade miljöhistoriska och konfliktorienterade tolkning vill jag visa på hur moderniseringens framstegsberättelser och den svenska socialdemokratiska välfärdsstaten, som förvisso skapade välfärd för många, även varit en process som krävt en storskalig miljöförändring och klimatpåverkan samt en mängd olika typer av ojämlika utfall som genererat motaktioner inom civilsamhället.

Om erkännande och omfördelning i kristider

Hur kan vi då tänka oss samarbeten mellan grupper med olika intressen inom civilsamhället? Den amerikanska filosofen och politiska teoretikern Nancy Fraser (2000) utvecklade ett sådant resonemang i artikeln *Rethinking Recognition* där hon poängterade vikten av att analytiskt separera frågor om kulturellt erkännande och ekonomisk omfördelning samtidigt som man på ett mer praktiskt plan integrerar dem. Om en grupp inte erkänns kulturell status med rätt till inflytande inom ett samhälle, hur kan den gruppen då kunna omfördelas ekonomiska resurser? Om en grupp inte har tillgång till nödvändiga ekonomiska resurser inom ett samhälle, kan dess kulturella status verkligen betraktas som erkänd i någon meningsfull betydelse? Poängen är att även om dessa frågor är tätt sammanflätade är de väldigt olika till det praktiska innehållet och kan separeras analytiskt.

Givet att samer är bara en av många grupper i samhället som dessutom innehåller sin egen mångfald är det rimligt att fråga hur man hanterar intressekonflikter inom detta resonemang. Nancy Fraser (2000) utgår ifrån att jämlikt deltagande²⁶ är ett önskvärt tillstånd och att samhällets olika institutioner kan vara instrument för att på konkreta sätt erkänna kulturella värden som lever upp till den utgångspunkten samt omfördela resurser vid behov för att möjliggöra det tillståndet. Institutioner kan så klart också reproducera värden och mönster i samhället som aktivt hindrar det tillståndet. Fraser (2000) använder sig av exemplet samkönade äktenskap i USA, där samkönade relationer är inom samhällets institutioner kulturellt värderade som perversa och illegitima och därför dessutom inte berättigade till något av de ekonomiska trygghetssystem som kommer med äktenskapet, vilket aktivt hindrar de med samkönade relationer att delta som jämlikar. Verkligt erkännande kräver således förverkligandet av gångbara alternativ i form av institutionerna som är kapabla att förändra värden och mönster i samhället.

Med tiden började Fraser engagera sig i frågor om hur ekologiska kriser förhåller sig till de samhällsproblem hon tidigare fokuserat på och menar att dessa problemkomplex är sammanlänkade. Nyligen argumenterade Fraser (2021) att ett nytt sunt förnuft måste växa fram bland en bredare allmänhet där ekologiska diagnoser kopplas samman med diagnoser av andra samhällsproblem (t.ex. historiskt förtryck av urfolk, bristfällig tillgång till vård och ekonomisk otrygghet). Fraser utgår ifrån att civilsamhället är en plats

²⁶ En normativ princip som stipulerar att sociala arrangemang ska tillåta människor att delta som jämlikar i samhället.

där ett etablerat sunt förnuft råder kring vilket det ständigt bedrivs en ideologisk kamp mellan olika aktörer och aktörskonstellationer med olika intressen. Detta perspektiv associeras främst med Antonio Gramsci vars arbete med hegemoni varit inflytelserikt inom materialistiska traditioner. Vilka idéer som dominerar civilsamhället och vilka idéer som utmanar dessa världsbilder och föreställningar beror på sammanhanget och kan så klart gå i många olika politiska riktningar – rent utav våldsamma såsom i exemplet den svenska statens historiska ideologiska perspektiv jämte samerna. Men för att reformer av samhällets institutioner och strukturer ska kunna komma på plats krävs det någon typ av aktörskonstellation som bedriver en politisk kamp i civilsamhället som arena för att etablera ett annat sunt förnuft, en mothegemoni.

En aktör som genom historien bedrivit en sådan mothegemonisk kamp och åstadkommit reformer (d.v.s. gångbara alternativ i form av institutioner) är sociala rörelser, brett definierat som: ”kollektivt utmanande, baserade på gemensamma syften och sociala solidariteter, genom ihållande interaktioner med eliter, motståndare och auktoriteter” (Tarrow 2011, s. 9; egen översättning). Sociala rörelser tillåter människor som saknar makt och tillgång till representativa institutioner och som agerar utifrån nya eller icke-accepterade krav att sätta press på makthavare för att ändra status quo, särskilt genom konfrontativ politik som uppstår när kollektiva aktörer går samman i koalitioner och konfronterar eliter, auktoriteter och motståndare med konkret ställda krav (Mayer & Minkoff 2004). Det bör nämnas att sociala rörelser kan mobilisera för samhällsförändring i annan riktning än det jämlika deltagandet Fraser förespråkar.

För att konkretisera betänk följande. Renskötande samer kan inte betraktas som erkända om den ekologiska grunden för deras kultur, en naturbetesbaserad renskötsel, undermineras av storskalig miljöförändring driven av institutioner och strukturer såsom en huvudsakligen penningstyrd produktion påhejad av globala marknadskrafter och statliga ägardirektiv med grön skrud (d.v.s. ekologisk modernisering). Så länge samer som grupp inte erkänns rätt till meningsfullt inflytande över denna miljöförändring, kan de som grupp inte betraktas som en erkänd del av samhället. Någon form av samhällsförändring krävs därmed för att erkännandet ska förverkligas. Men eftersom (de renskötande) samerna är en minoritet och marginaliserade behöver de allierade, vilket kräver att fler perspektiv inkluderas i en större politisk gemenskap. Samtidigt som det finns mycket i samers upplevelser och erfarenheter som gör samer distinkta som kollektiv existerar också en mångfald bland samer och det är dessutom inte det enda kollektivet i samhället som kämpar för ekonomisk omfördelning och kulturellt erkännande. Det är inte heller den enda gruppen som har ett intresse i att förverkliga ett samhälle inom ekologiernas gränser som kan tillgodose, såsom Fraser förespråkar, ett jämlikt deltagande. Detta är lovande från ett samiskt perspektiv givet behovet av allierade för att för kunna förverkliga ett meningsfullt erkännande. Men hur kan man konkret gå till väga för att hitta en verklig grund för en sådan koalition i civilsamhället?

Även om man kan dela Frasers normativa utgångspunkt så utgår vår hållbarhetsvetenskapliga ansats från både sociala och ekologiska perspektiv för att skapa en grund för normativa ståndpunkter (Harnesk & Isgren 2021). Vad som är ett ekologiskt hållbart

samhälle måste utgå från en djup förståelse av naturens olika biofysiska tillstånd och processer samt hur samhället påverkar och påverkas av dessa – vilket forskning kan underlätta med att konceptualisera. Dessa diagnoser måste dock integreras med samhällsproblem relevanta för människor, dels för att kunna bli problem för någon och i förlängningen även kopplas till socialt och politiskt engagemang. Även mänskliga perspektiv behövs för att engagera människor, som är de som har skapat och de som kan ändra samhällets institutioner och strukturer.

En framväxande diagnos och alternativ riktning

Den naturbetesbaserade renskötselns betesproblematik har rötter i skogarnas ekologi, som det har forskats mycket på. Viktigt att komma ihåg är dock att det inte bara finns en vetenskap, att forskning inte representerar absolut kunskap (som dessutom inte är ”värderingsfri”) och därmed alltid kan utmanas av nya analyser. Låt oss dessutom komma ihåg att beslut gällande vilka vägval som måste göras inom ett samhälle tillhör den politiska sfären och inte forskningens. Men likväl består behovet av kommunicerbar, reproducerbar och transparent kunskap (d.v.s. objektiv), som ger människor en saklig grund att stå på gällande frågor om samhället och dess relation till naturen eller de olika vägval samhället står inför gällande hållbarhetsutmaningar för resonemang om kulturellt erkännande och ekonomisk omfördelning.

Vad vet vi då om renskötselns betesproblem under vintrarna? Forskare har över åren hjälpt reda ut orsakerna bakom lavbeståndens minskande med deras forskning som utgått ifrån successionsteori (t.ex. Sandström 2016; Horstkotte & Moen 2019). Med perspektivet att naturen söker balans har man följt hur ekosystem förändras efter störningar, såsom skogsbränder eller avverkningar. Den svenska skogsbruksmodellen har sedan 1950-talet ökat timmerproduktiveten genom olika skogsbruksmetoder såsom kalhyggesavverkning, markberedning, tätare återbeskogning med monokulturer, gödsling, kortare rotationscykler och så vidare (Östlund et al. 1997; Lundmark 2020). Dessa störningar har över tid skapat ekosystem och landskap som är mindre gynnsamma för utvecklandet av starka mark- och hänglavsbestånd genom förändring av faktorer såsom ljusförhållanden, mikro-klimat och markfuktighet, samt minskat kontinuiteten och åldern av skogslandskapen (t.ex. Kivinen et al. 2010). Därtill har forskare med tydligare fokus på renen och i samarbete med renskötare följt djurets beteende i förhållande till olika miljöförändringar (t.ex. Skarin & Åhman 2014; Horstkotte et al. 2021). Här tillkommer ytterligare kunskap om hur exploatering gör marker otillgängliga och påverkar renens beteende genom att den aktivt undviker viss infrastruktur och mänsklig aktivitet (Skarin & Åhman 2014).

Därtill vet så klart rensköterna själva oerhört mycket om renen, renskötseln och de ekosystem och landskap där de rört sig över många århundraden. Denna traditionella och erfarenhetsbaserade kunskap, eller árbediehtu, kommer med centrala insikter om renskötselns konkreta utförande och förutsättningar. Snarare än att naturen är i balans är renskötselns verklighet oberäknelig och väderhändelser har stor betydelse för renens beteenden (se Harnesk 2022). Snö, blida, regn, kyla och sen snö: den serie av väderhändelser som beskrevs i början av essän är ett av många exempel på hur renen

påverkas av osäkra miljö- och klimatrelaterade faktorer och hjälper förklara varför den är beroende av multifunktionella landskap. På senare tid har allt fler renskötare tvingats stödutfodra på grund av kombinationen av dåliga vinterbetesmarker och kritiska snöförhållanden (Horstkotte et al. 2021) vilket reflekterar det icke-önskvärda tillståndet som den naturbetesbaserade renskötelsen står inför.

Vad kan då vara viktiga grundbultar i utformandet av en ny skogsekologi som erkänner den naturbetesbaserade renskötelsen? Först kan man understryka vikten av sammanhanget: att samer redan har en lång kamp för erkännande bakom sig och den samiska sociala rörelsen har själv gång på gång lyft krav om ökat inflytande och samiskt självbestämmande kring mark- och resursfrågor (Lantto 2000). Som jag varit inne på är att jämna ut inflytandet viktigt för kulturellt erkännande inom Frasers resonemang och samiska organisationer ställer redan egenformulerade krav i den riktningen på makthavare i olika rum på olika nivåer. Organisationen Svenska Samernas Riksförbund, som växte fram ur den samiska sociala rörelsen och som har en stark förankring bland samebyarna, har till exempel en skogspolicy med flera konkreta förslag på åtgärder från renskötelsens perspektiv (SSR 2019). Därtill kan vi titta på forskningsgenomgången av Kivinen et al. (2010) för att förstå oss på vilka skogsbruksmetoder som skulle gynna vinterbetesmarkerna: att bevara gamla och kontinuerliga skogslandskap, att förlänga rotationstiden på produktionsskogarna, att gallra mer intensivt för att släppa igenom mer ljus, att lämna kvar grupper av träd vid avverkning, att använda skonsam markberedning, att transplantera marklavor och så vidare – med minskat timmeruttag och förlängd rotationstid som konsekvens.

En bredare rörelse bör därmed vara medveten om hur krav för erkännande av samisk naturbetesbaserad renskötelse representerar materiella hot för skogsindustrins och statens rådande ekologiska modernisering där biomassa har en betydande roll. Det räcker med att bläddra igenom Dagens Nyheters serie *Granskning om Skogen* för att se hur politiskt laddad situationen är, både inom politiska sammanhang och vissa forskningssammanhang (DN 2021). Även om en alternativ skogsekologi måste utmana det sunda förnuft som råder (där ekologisk modernisering är tillvägagångssättet för uppnå klimatpolitiska åtaganden), är fördelen för koalitionsbyggandet att ett alternativ kan vara mothegemoniskt, kapabelt att inkludera mer värden än strikt marknadsekonomiska och timmerproduktionsmaximerande som råder. Fler aktörer på landsbygden kan gå samman för att artikulera ett konkret och gångbart alternativ till skogsekologin som dessutom inte förvärrar de samhällsproblem som redan råder där. Hur ska samhället på ett konkret sätt maximera skogslandskapens potential som kolsänka inom en koldioxidbudget informerad av internationella klimatpolitiska åtaganden? Och om man nu förespråkar minskade materialflöden, vilket är vanligt bland kritiker av ekologisk modernisering, hur ska man, till exempel, organisera transporter på ett konkret sätt som möjliggör både fungerande välfärd på landsbygdssamhällen och minskad klimatpåverkan? Svaren på dessa frågor kommer troligtvis spela stor roll för huruvida gångbara förslagen är och uppfattas av olika grupper.

Om gångbara alternativ i transformativa riktningar

Som det visar sig är kampen om skogen som utspelar sig på den svenska-samiska landsbygden direkt länkad till den svenska statens politiska ekonomi och klimat-omställningsstrategi, och som det nämndes inledningsvis representerar klimatkrisen en global hållbarhetsutmaning där radikala förändringar måste ske på en global skala inom ett kort tidsperspektiv – förvisso på olika sätt beroende på vilka historiska och geografiska avgränsningar man utgår från. Frasers (2021) till exempel tillhör de som inte är övertygade av en substitutionsorienterad ekologisk modernisering baserad på teknologiska lösningar frammanade via marknadsmekanismer för att åtgärda klimatkrisen, se t.ex. York et al. (2012) om den sakliga grunden varför, och argumenterar således för en anti-kapitalistisk riktning som inte isolerar ekologiska frågor från andra samhällsproblem kopplade till hur samhällets institutioner är organiserade. Fraser menar att denna riktning möjliggör för olika aktörer i civilsamhället att gå samman på bas av gemensamma intressen och ställa krav på reformer (d.v.s. gångbara alternativ) som går i en transformativ riktning – även om de inte kan enas om det exakta slutmålet i nuläget.

Perspektivet på sociala rörelser som jag diskuterat här har öppnat upp för en mängd olika frågeställningar gällande miljöproblem och hållbarhetsutmaningar inom landsbygdersnas civilsamhällen i Sverige. Vad är då några konkreta exempel på hur forskare kan bidra med sin akademiska kunskap till sociala rörelser för hållbarhet? Gällande koalitionsbyggande för enade rörelser kring miljön menar O’Byrne (2020) att forskning kan bidra med kunskap på olika nivåer av organiserande: kritik av makro-system såsom politisk ekonomi för att hitta gemensamma diagnoser, förståelse av kulturella dynamiker på mellannivå såsom hur olika förståelseramar inom offentligt kravsättande engagerar olika grupper, eller organisationella processer på mikro-nivå som underlättar för koalitionsbyggande. Gällande utformandet av gångbara alternativ för hållbarhet (såsom institutioner kapabla att förverkliga en alternativ skogsekologi som kan åtgärda renskötselns vinterbetesproblematik och binda stora mängder kol inom kortare tidsperspektiv, relevanta för internationella klimatpolitiska åtaganden), menar Harnesk och Isgren (2021) att forskare även kan hjälpa till att utveckla och utvärdera olika alternativs gångbarhet, samt identifiera och stötta aktörer med intressen att förverkliga sådana gångbara alternativ genom, likt O’Byrne (2020), analyser om huruvida uppnåeliga olika kollektiva strategier kan tänkas vara. Men även om forskning och akademisk kunskap kan spela en viktig roll i förändringsprocesser är den begränsad och huruvida samhällsförändring sker beror på många fler faktorer som är bortom forskarens analys.

Referenser

- Dagens Nyheter (2021). *DN granskar skogsindustrin*. www.dn.se/om/dn-granskar-skogsindustrin [2021-08-24].
- Enlund, D. (2020). *Contentious countrysides: social movements reworking and resisting public healthcare restructuring in rural Sweden*. Avh. Umeå: Umeå universitet.
- Ericsson, K. & Werner, S. (2016). The introduction and expansion of biomass use in Swedish district heating systems. *Biomass and bioenergy*, 94, 57–65.
- Fraser, N. (2000). Rethinking Recognition. *New Left Review*, 3, 107–120.
- Fraser, N. (2021). Climates of Capital. *New Left Review*, 127, 94–127.
- Harnesk, D. (2022). The decreasing availability of forage for reindeers in boreal forests during snow-cover periods – a Sámi pastoral landscape perspective in Sweden. *Ambio*, 1–16.
- Harnesk, D. & Isgren, E. (2021). Sustainability as a Real Utopia – heuristics for transformative sustainability research. *Environment and Planning E: Nature and Space*, 1–18.
- Harnesk, D., Islar, M. & Stafström, S. (2018). ”What local people?”: En analys av gruvkonflikten i Gällöck och den samiska befolkningens rättigheter ur ett rättvis- och maktperspektiv. I: Anshelm, J., Haikola, S. & Wallsten, B. (red.) *Svensk gruvpolitik i omvandling: Aktörer, kontroverser, möjliga världar – Aktörer, kontroverser, möjliga världar*. Gidlunds förlag.
- Harnesk, D. (2018). *Adding fuel to the fire: north-south dynamics in the geographies of transport energy: the case of EU biofuels*. Avh. Lund: Lunds universitet.
- Hedlund, M. (2017). *Growth and decline in rural Sweden: Geographical distribution of employment and population 1960–2010*. Avh. Umeå: Umeå universitet.
- Horstkotte, T., Lépy, È., Risvoll, C. et al. (2021). *Supplementary feeding in reindeer husbandry. Results from a workshop with reindeer herders and researchers from Norway, Sweden and Finland*. Umeå universitet.
- Horstkotte, T. & Moen, J. (2019). Successional pathways of terrestrial lichens in changing Swedish boreal forests. *Forest Ecology and Management*, 453: 117572.
- Isgren, E., Boda, C., Harnesk, D. & O’Byrne, D. (2019). Science has much to offer social movements in the face of planetary emergencies. *Nature Ecology & Evolution* 3: 1498.
- Johansson, C., Pohjola, V. A., Jonasson, C. & Callaghan, T. V. (2011). Multi-decadal changes in snow characteristics in sub-Arctic Sweden. *Ambio*, 40(6), 566–574.
- Kivinen, S., Moen, J., Berg, A. & Eriksson, Å. (2010). Effects of modern forest management on winter grazing resources for reindeer in Sweden. *Ambio*, 39 (4), 269–278.
- Lantto, P. (2000). *Tiden börjar på nytt: en analys av samernas etnopolitiska mobilisering i Sverige 1900-1950*. Avh. Umeå: Umeå universitet.
- Lindahl, K. B., Sténs, A., Sandström, C., Johansson, J., Lidskog, R., Ranius, T. & Roberge, J. M. (2017). The Swedish forestry model: More of everything? *Forest Policy and Economics*, 77, 44–55.

- Lundmark, H. (2020). *Clear-cutting – The most discussed logging method in Swedish forest history*. Avhandling, Umeå: Sveriges lantbruksuniversitet.
- Meyer, D. S. & Minkoff, D. C. (2004). Conceptualizing political opportunity. *Social Forces*, 2004, 82(4), 1457–1492.
- Schön, L. (2014). *En modern svensk ekonomisk historia: Tillväxt och omvandling under två sekel*. Studentlitteratur.
- Skarin, A. & Åhman, B. (2014). Do human activity and infrastructure disturb domesticated reindeer? The need for the reindeer's perspective. *Polar Biology*, 37(7), 1041–1054.
- Svenska Samernas Riksförbund (2019). *Skogspolicy*. www.sapmi.se/om-ssr/policydokument/skogspolicy.
- Svensson, J., Andersson, J., Sandström, P., Mikusiski, G. & Jonsson, B. G. (2019). Landscape trajectory of natural boreal forest loss as an impediment to green infrastructure. *Conservation Biology*, 33(1), 152–163.
- Sörlin, S. (1988). *Framtidslandet: debatten om Norrland och naturresurserna under det industriella genombrottet*. Stockholm: Carlsson.
- Tarrow, S. (2011) *Power in movement: Social movements and contentious politics*. Cambridge University Press.
- York, R. (2012). Do alternative energy sources displace fossil fuels?. *Nature Climate Change*, 2(6), 441–443.
- Östlund, L., Zackrisson, O. & Axelsson, A. L. (1997). The history and transformation of a Scandinavian boreal forest landscape since the 19th century. *Canadian Journal of Forest Research*, 27(8), 1198–1206.

8 Civilsamhället och landsbygdens medborgarskap

PATRIK CRAS

Inledning

Jag inleder avhandlingen *Landsbygdssamhällets medborgarskap* (se Cras 2017) med att citera en av dem som ideellt sköter tillsynen av drivmedelspumparna för Svenska kyrkans mack i Tärnsjö i nordvästra Uppland. För en extern observatör kan det framstå som något underligt att Svenska kyrkan startar bensinmackar och jag frågar mannen varför församlingen driver macken. När jag ställde frågan blev mannen tyst en liten stund och tittade sedan distinkt på mig och säger med viss förebrående röst, ”skulle du vilja bo någonstans där det inte finns en bensinmack”? Vissa grundläggande servicefunktioner ses av många uppfylla så grundläggande behov att det blir konstigt att fråga om varför man tycker de är viktiga. Liknande idéburna initiativ där civilsamhällets organisationer tar ansvar inom nya verksamhetsområden uppstår när kommersiella aktörer lägger ner landsbygdssamhällernas dagligvarubutiker eller kommunerna lägger ner skolor (för en djupare beskrivning av bakgrunden till denna utveckling se Cras 2017 och Cras 2018). I detta rapportkapitel presenteras en begreppsapparat som kan ligga till grund för att på ett mer översiktligt plan beskriva, analysera och diskutera hur samhället påverkas när grundläggande service och infrastruktur tas över av det lokala civilsamhället. Samma fenomen berörs på olika sätt även i några av rapportens föregående kapitel och avsikten med detta kapitel är att presentera ett analytiskt grepp där dessa företeelser diskuteras som en fråga om en pågående omförhandling av det faktiska medborgarskapet. Rapportkapitlet utgörs av utdrag ur doktorsavhandlingen *Landsbygdssamhällets medborgarskap* (Cras 2017) som presenterades på konferensen som föregick denna rapport. Utvalda textavsnitt är lätt bearbetade för att bli sammanhängande och passa in i sammanhanget för denna rapport. Den som vill få en fördjupning kan alltså ladda ner avhandlingen och läsa mer där.

Det faktiska medborgarskapet

Vad menar jag då med faktiskt medborgarskap? Det samhällsvetenskapliga medborgarskapsbegreppet som tillämpas här är bredare än den juridiska kategorin. Medborgarskapet definieras som den strukturerande logik som finns (eller anses borde finnas) kring individens relation till kollektivet (staten, regionen, kommunen eller andra sammanslutningar i civilsamhället) och de uppsättningar rättigheter och skyldigheter dessa relationer innebär (Sassen 2007).

Medborgarskapsstudier utgör ett forskningsfält (Shafir 1998; Somers 2008) som delvis har sitt ursprung i en ofta citerad artikel av sociologen Marshall (1998 [1950]). Marshall argumenterar i artikeln för att individens relation till staten utvecklats från civila rättigheter (rättsstaten) till politiska rättigheter (rösträtt med mera) och vidare till att inkludera en uppsättning rättigheter som Marshall benämnde som sociala. Marshall definierade de sociala rättigheterna som rätten ”att leva livet som en civiliserad varelse enligt de standarder som råder i samhället” (Marshall, 1998 [1950], s. 94, min översättning). Artikeln har gett inspiration till många forskare som intresserat sig för sociala rättigheter och hur de uppstår, vilka som har tillgång till dem och vem som tillhandahåller eller bör tillhandahålla dem. Det pågår en parallell akademisk diskussion om vilka sociala skyldigheter den enskilde har eller bör ha gentemot kollektivet och genom vilka mekanismer skyldigheter uppstår och upprätthålls. Medborgarskap är alltså sammansättningen av rättigheter och skyldigheter individen lever med i relation till ett större kollektiv. Denna sammansättning är dels juridiskt definierad, men också socialt och kulturellt definierad. De rättigheter och skyldigheter som människor uppfattar och utövar i praktiken kan benämnas som det faktiska medborgarskapet (Nash 2009).

Det svenska medborgarskapet har i en jämförelse mellan olika länder, likt övriga nordiska länder, beskrivits som en välfärdsregim där staten givits stor tilltro som garant för sociala rättigheter (Esping-Andersen 1990). Det svenska medborgarskapet har också beskrivits som statsindividualistiskt (Berggren & Trägårdh 2006). Med det avses att den svenska modellen syftar till att frigöra individen från beroende av familjen och andra typer av sammanslutningar. Både den traditionella kategoriseringen och Berggren och Trägårdhs alternativ är ense om att den svenska samhällsbildningen är starkt organiserad runt staten, men gör olika tolkningar om detta primärt är uttryck för kollektivism eller individualism. Exempelen på hur politiken bemöter de särskilda problem som uppstår kring organisering av service och infrastruktur i de glesare befolkade delarna av landet stämmer inte riktigt in på dessa beskrivningar. Politiken kring många av landsbygdernas utmaningar är inte universell och det är inte en statlig eller kommunal organisation som tar huvudansvaret att organisera lösningar på de problem som identifieras, istället är det framförallt det lokala civilsamhället som organiserar lösningarna.

Det faktiska medborgarskapet kan alltså skilja sig åt mellan olika grupper i samhället och mellan olika delar av landet (Desforges et al. 2005; Woods 2006). Det är detta analytiska perspektiv som tillämpas här.

En etnografisk studie

I forskningsprojektet landsbygds politikens lokala praktik som låg till grund för avhandlingen undersöktes landsbygdens medborgarskap etnografiskt i två överlappande empiriska fält. Det ena fältet utgjordes av ett antal uppländska landsbygdssamhällen, det andra av den nationella landsbygdsutvecklingspolitiken.

Jag sökte mig till olika typer av sammankomster såsom föreningsmöten, nätverksmöten för företagare, samrådsmöten i kommunens plan- och utvecklingsarbete, samt möten inom pågående landsbygdsutvecklingsprojekt. Syftet var att ta del av pågående samtal om olika typer av utvecklingsfrågor aktuella i området. Oftast deltog jag som passiv åhörare men i vissa sammanhang som mer aktiv deltagare, exempelvis genom att hjälpa till under en städdag i bystugan i Hårsbäck och rensa sly längs en cykelväg med utvecklingsgruppen i Tärnsjö. I tillägg till deltagandet i föreningslivets aktiviteter intervjuades totalt 50 personer.

På motsvarande sätt som på plats i Uppland har jag deltagit i olika konferenser och möten kring landsbygds politikens nationellt och intervjuade 37 företrädare för landsbygdsrelaterade civilsamhällesorganisationer och myndigheter.

Landsbygdsproblematik, även utan befolkningsminskning

Civilsamhällets betydande roll på landsbygden är inget nytt fenomen. Forskningen de senaste decennierna har dock ofta kopplat behovet av omfattande lokal organisering till en befolkningsutveckling med ständigt minskande landsbygdsbefolkning (se forskningsöversikten i kapitel 1). De studerade samhällena i Uppland hade vid studiens genomförande haft en befolkningsutveckling som legat närmast konstant under de senaste 40 åren. Flera av dessa landsbygdsområden har nu börjat växa och nybyggnation av både villor och flerfamiljshus sker nu på flertalet av de studerade orterna. Denna landsbygd består dels av ett antal mindre tätorter med mellan 500–3 000 invånare, dels mer glesbefolkad landsbygd med enskilda fastigheter utspridda i landskapet. Det finns även lite större byar såsom Huddunge by, som utgör en av de studerade serviceorterna, som skiljer sig från de övriga på så sätt att byn endast har cirka 100 invånare, men fungerar trots det som servicecentrum då byn utgör centralort i en bygd med cirka 500 invånare. Detta är landsbygd som ligger tre till sex mil från Uppsala och upplands landsbygdsområden är idag integrerade delar av Mälardalen som arbetsmarknadsregion och många invånare på Upplands landsbygd dagpendlar till sina arbeten. Det finns lokala arbetstillfällen inom framför allt kommunal verksamhet, några lite större industrier och logistikföretag men också många småföretagare.

De små tätorterna har lokal service i olika omfattning. De mindre av dessa orter såsom Huddunge, Vittinge och Harbo har ett väldigt begränsat lokalt serviceutbud. Exempelvis Vittinge har skola och pizzeria men saknar matbutik. Huddunge saknar pizzeria men har en skola och en liten ICA-butik. De lite större orterna har förutom grundläggande service såsom skola, mataffär och bensinmack också ytterligare service i varierande omfattning. I Tärnsjö och Östervåla finns både caféer och lokala

bankkontor. De lite större orterna har också sådant som däckfirma, färghandel och vårdcentral eller distriktssjuksköterska.

Det är inte fråga om avfolkningsbygder men den relativt glesa befolkningsstrukturen ger ändå konsekvenser för hur lokalsamhället är organiserat när enskilda branscher såsom drivmedelsbranschen eller telekombranschen omstruktureras och kräver nyinvesteringar. En av informanterna beskriver de kommersiella företagens ointresse för de mindre orterna på följande sätt:

Dom har fullt upp i städerna. Det är så. Vi, de här 500 bostäderna, är inte intressanta. [...] Öppna gärna nya mackar i Uppsala där det finns flera men landsbygden nej. Så har det varit hela tiden. Vi är 3,5 mil från Uppsala men vi är ändå landsbygd [...] Folk måste liksom vara med, annars händer det ingenting. [...] Man måste ta tag i saker själva.

Mindre orter och landsbygdsområden där befolkningsutvecklingen ligger konstant eller invånarantalet sakta växer är ”ändå landsbygd” som mannen uttrycker det i citatet ovan. Det är områden där invånarna kan uppleva att det lokala civilsamhället behöver ta ett allt större ansvar om det ska finnas all efterfrågad grundläggande service lokalt i bygden. Från denna uppländska landsbygd kan vi hämta flertalet exempel på att det lokala civilsamhället funnit sig nödgat att driva exempelvis matbutik, drivmedestation, skola, förskola, bredbandsutbyggnad med mera i föreningsregi.

Byfrågor, politisering och förhandling

På en gård i Huddunge socken i Heby kommun mötte jag Ingrid och hennes man Anders. Huddunge socken har cirka 700 invånare och en kyrkby med skola, förskola och mataffär som centrum. Området ligger geografiskt i kommunens mitt och bland annat en ambulansstation finns därför strategiskt placerad där. Samtidigt går området också att betrakta som kommunens periferi då kommunens större orter finns i ett stråk i norra kommundelen och ett stråk i södra kommundelen medan de två socknarna i kommunens mitt är mer glest befolkade. Vi slår oss ner vid köksbordet och inleder ett samtal om parets liv på orten.

Vi pratar om hur fint det är i omgivningarna, vi pratar om skolan och hur det kommer sig att Ingrid också kör skolbuss i skolföreningens regi, vi pratar om kommundienstpersoner, vi pratar om bostadsmarknaden och äldreomsorgen, och hur de två områdena hänger nära samman, vi pratar om hur det är att vara turistföretagare, vi pratar om barn som växer upp och flyttar från byn. Mycket av Anders och Ingrids egna associationer leder samtalet vidare och då och då ställer jag små följdfrågor för att förstå. För Ingrid och Anders hänger det mesta ihop, problemen eller möjligheterna med livet i Huddunge länkar liksom samman. Men med hjälp av Anders eget ordval kan vi börja definiera länkarna. Han förklarar att ”man är intresserad av byfrågorna liksom, man vill behålla byn”.

En stor del av deras engagemang gick vid tiden för intervjun in i skolföreningen på orten. Skolan är för Anders och Ingrid, vars egna barn hunnit bli vuxna, i första hand inte en utbildningsfråga utan en ”byfråga”. Det är skolans roll för bygden som är utgångspunkten för engagemanget. Anders är inte ensam om att benämna vissa saker som byfrågor. Att definiera byfrågor kan ses handla om att definiera en väldigt lokal lokalpolitik. Invånarna på en ort tar sällan samhällsutveckling för naturligt given och opåverkbar. När marknaden eller det offentliga inte levererar det som uppfattas som nödvändigt på orten uttalas krav på ingripanden. Vi kan säga att allt potentiellt kan politiseras (Mouffe 2008). I det lokalpolitiska samtal som uppstår finns inga strikta givna avgränsningar för vilka frågor som kan landa att i att hanteras av det lokala civilsamhället. Skeenden i lokalsamhället som invånarna möter pockar på uppmärksamhet och ibland genererar det kollektiv mobilisering. Det lokala civilsamhällets roll i de situationer som uppstår förhandlas fram succesivt.

Ett exempel i Tärnsjö är hur medlemmar i den lokala utvecklingsgruppen stört sig på hur nedgången och skräpig återvinningsstationen såg ut. Utifrån reflektion kring sådana vardagsintryck är det en fråga om förhandling internt bland medborgarna (är det något vi ska lägga kraft på att engagera oss i gemensamt?) men också mycket i förhandling med kommun, övriga myndigheter och företag. Många gånger kan förhandlingen vara konkret. I Tärnsjöexemplet uppstår en dialog med kommunen om de har resurser att fixa till återvinningsstationen enligt önskemålen eller om invånarna behöver organisera det själva. Kommunen säger först nej till att göra arbetet men när utvecklingsgruppen erbjuder sig att göra jobbet om kommunen ställer upp med material slutar det ändå med att den kommunala förvaltningen också gör jobbet. Dessa små förhandlingar får sammantaget avtryck i det som vi kan tolka diskursivt som en omförhandling av medborgarskapet i stort. Hur dessa ideella arbetsgrupper agerar formas i interaktionen med det politiska system och den marknad de möter. I Huddunge där Ingrid och Anders bor är det lokala civilsamhällesorganisationer idag som hanterar många av byfrågorna såsom att de driver skola och bredbandsutbyggnad i lokal föreningsregi.

Den lokala organiseringens praktik

I avhandlingen analyseras flera delar av den lokala organiseringens praktik mer i detalj. För att uppnå syftet med detta rapportkapitel nöjer jag mig med att presentera några av de övergripande slutsatserna om denna typ av organisering. Studien identifierar att det ideella engagemanget för landsbygdens servicefunktioner har två, i förhållande till varandra motsatta, kännetecken. Det ena kännetecknet är att det är fråga om en problematik som tydligt påverkar nästan alla hushåll och företag på en ort och strävan att hantera problematiken har därmed potential att delas av nästan alla hushåll på en ort. Det andra, motsatta, kännetecknet är att det praktiska engagemanget i organiseringen i praktiken är mycket mer begränsad än det traditionella föreningslivet. Det involverar betydligt färre aktiva än de funktionärer ortens idrottslag eller församlingar engagerar. De ideellt drivna service- och infrastrukturprojekten blir till genom arbetet hos en liten grupp som dock ser sig agera för hela orten eller bygdens räkning.

Dessa typer av verksamhet skapas ofta som en andelsförening där bygdens invånare och företagare kan bidra ekonomiskt genom att köpa andelar i föreningen. Denna konstruktion utgör ett verktyg för att befästa kopplingen mellan den lilla arbetsgruppen och det breda engagemanget i frågan. Det bredare engagemanget får ofta ett symboliskt uttryck i att man sätter upp informationstavlor som listar namnen på alla andelsägare som stöttat projektet ekonomiskt.

En annan intressant aspekt är att verksamhetens ideella bas framstår som kontinuerligt öppen för omförhandling. Liksom i Tärnsjö, som nämndes inledningsvis, drivs drivmedelsstationen i Morgongåva numera i civilsamhällets regi. Invånarna gick ihop och startade en gemensam mackförening när OKQ8 beslutade att lägga ner sin drivmedelsförsäljning på orten. När mackföreningen efter några år fått bättre marginaler på sin försäljning börjar de arvoda några av dem som gör insatser i macken. Initiativtagarna var från början rädda att de skulle förlora engagemanget för macken om det kom in betalning i bilden, men beskriver hur de ändrat sig. Som arvoderade uppdrag tror de nu att det en dag kommer någon som vill ta över. I mackföreningen i Örbyhus håller man däremot kvar vid det strikt ideella i nuläget. Men föreningens företrädare är samtidigt öppna med att de har förhoppning om att de i framtiden ska kunna sälja macken till någon som vill driva den vidare kommersiellt.

I de flesta studerade fall återkommer en slags dubbelhet i uppfattningen av de ideella insatserna. Flera som intervjuats berättar glatt att det varit så roligt att jobba för orten samtidigt som de i nästa stund med upprörd stämning kan uttrycka bitterhet över samhällsutvecklingen. Många av de jag samtalat med som engagerat sig länge för bygden verkar dela denna dubbelhet av närhet till både å ena sidan skratt och stolthetskänsla och å andra sidan ilska eller sorg och besvikelse som grund för sitt engagemang, sin passion för hemorten.

Politik för ett aktivt medborgarskap

Det finns flera olika landsbygdsinriktade ekonomiska stöd att söka som delfinansiering av projekt, med finansiering från kommunerna, regionerna, staten och EU. Det finns även en starkt etablerad diskurs inom offentlig sektor att de som valt att bo i landsbygdsområden har ett eget ansvar för sin närmiljö. Kommunens reaktion gentemot medborgare som identifierar och påtalar lokala samhällsutmaningar på de mindre orterna är många gånger att uppmuntra medborgarna att själva organisera lösningen på problemen. En tjänsteperson i Heby kommun beskriver situationen som:

Jag eller kommunen [...] tar inte bollen. Det handlar inte bara om att vi inte har tid eller råd, det handlar om att när vi gör det gör vi dom en björntjänst. Vi dödar ju den lokala processen. [...]

En tankefigur som återkommer i tjänstemanna-diskursen om de lokala initiativen är en kulturell skillnad mellan olika bygder. Om man tar eget ansvar eller förlitar sig på det offentliga.

Det som skiljer i struktur är att i XX är man beredd. Där finns mera entreprenörsanda, där skapar man saker och ting utan att behöva ha hjälp av kommunen. I YY är det mer att man ska förlita sig på att kommunen ska göra saker och ting. Det är en liten annan mentalitet.

Platsbaserade initiativ att politisera den lokala samhällsutveckling ses som legitima så länge de medborgare som har vissa anspråk också tar saken i huvudsak i egna händer och inte har så stora förväntningar på kommunen. Tillväxtverkets representants beskrivning, med utgångspunkt i den nationella politiken, är likartad:

Dagens situation kräver andra lösningar. Byaföreningen tar över, på flera håll är det föreningslivet som tagit över ansvaret. Näringslivet i gles- och landsbygd står på andra fundament. Det kräver andra strukturer. De som är bestämda med att de ska bo kvar tar större ansvar. Det kräver att man organiserar sig.

Under en lunch på ett landsbygdsinriktat arrangemang som samlar kommunala tjänstemän samtalar jag med en grupp kommuntjänstepersoner. En av dem tar upp ett ämne som legat under ytan under förmiddagens presentationer. Vad gör man med de platser där det inte finns några invånare som engagerar sig? De konstaterar att inom allt fler verksamhetsområden behöver kommunen en aktiv lokal samarbetspart för att kunna göra något. Vad ska man då göra i de områden där kommuninvånarna klagat över att kommunen inte gör insatser. Kommuntjänstepersonerna menar att det beror på att invånarna inte tar egna initiativ. Någon lyfter frågan om man kanske behöver börja säga det rakt ut till de missnöjda medborgarna. Att kommunen prioriterar insatser i områden där det finns medborgargrupper som tar initiativ. Konsensus runt bordet blir att det nog är så. De områden där ingen engagerar sig lokalt i samhällsutvecklingen kommer inte heller få ta del av offentliga insatser i samma utsträckning och människorna kommer troligtvis i allt högre grad lämna dessa platser. Det schyssta är att tala om för medborgarna att det är så verkligheten ser ut numera. Alla behöver inse att några på varje ort behöver engagera sig för orten blir slutsatsen i gruppens samtal. Tjänstepersonernas beskrivningar på kommunal och nationell nivå utgår på likartade sätt från idén om att det offentligas roll framförallt är att stötta och uppmuntra civilsamhället agera.

Pågående (åter-)kommunitarisering?

Vad kan vi då se om vi lyfter blicken med hjälp av det samhällsvetenskapliga medborgarskapsbegreppet?

I den akademiska medborgarskapsdiskussionen skiljs ofta på, å ena sidan, system som ger ett medborgarskap med fokus på staten som garant för rättigheter och, å andra sidan, system som ger ett medborgarskap där andra icke-statliga institutioner såsom

familj, släkt och civilsamhällesorganisationer spelar en mer avgörande roll. Denna diskussion har tagit sin start i USA och då med begreppsparet liberalt medborgarskap som sätts i motsats till ett komunitärt medborgarskap (Avineri & De-Shalit 1992; Larsson 2011; Shafir 1998; Trägårdh 2007a). Begreppsparet kan från en europeisk horisont framstå som något förvirrande. Det liberala är benämningen på system där stort ansvar givits åt den offentliga sektorn medan det komunitära är benämningen på system som förlitar sig på ansvarstagande lokala gemenskaper i civilsamhället.

Ett sätt att se logiken i begreppsparets betydelse är att tänka att med det liberala medborgarskapet åsyftas att frigöra individen med hjälp av staten. Staten formas som en garant för medborgarens rättigheter och med den starka staten minskar beroendet av familjen, släkten, religiösa samfund, välgörenhetsorganisationer och andra civilsamhällesaktörer.

Det komunitära perspektivet tar fasta på att människor ingår i flera typer av mer lokala gemenskaper och uppfattar skyldigheter gentemot andra i dessa gemenskaper (Oldfield 1998). Kommunitära förespråkare ser potential för att i mer lokala gemenskaper än nationalstaten eller kommunen skapa utrymme för relationer präglade av skyldigheter och ansvarstagande gentemot det omgivande samhället (Avineri & De-Shalit 1992; Oldfield 1998;). Ordet komunitet används exempelvis för att beteckna religiösa klosterliknande gemenskaper där man på olika sätt i större utsträckning lever tillsammans och delar på sysslor som är tillgodo för gemenskapen.

Det fanns en tid innan välfärdsstatens stora utbyggnad när de komunitära lösningarna på allehanda lokala samhällsutmaningar dominerade. De starka önskemålen om att service och infrastruktur också ska tillhandahållas i landsbygdssamhället idag, och den formella politik som i begränsad utsträckning möter upp denna efterfrågan, driver på en glidning i ansvarsfördelning mellan samhällsfärerna och kan ses forma en särskild typ av medborgarskap i mindre samhällen. Jämför vi organisering av service och infrastruktur (såsom drivmedel, skolor, biograf, vägar, bredband, vattendistribution m.m.) i områden med mer urban karaktär med områden med mer rural karaktär går det att konstatera att det faktiska medborgarskapet på landsbygden idag fortsätter att utvecklas i en riktning där civilsamhället ges och tar ett allt större ansvar. Utformningen av landsbygdspolitik kan, som jag gett exempel på i kapitlet, också ses vara en form av politik som styr mot ett mer aktivt medborgarskap. Studien pekar mot att det pågår en komunitärisering av landsbygdernas medborgarskap, eller sett ur ett längre historiskt perspektiv, en åter-komunitärisering.

Det är en de facto komunitär rörelse snarare än ideologiskt driven. Det kan beskrivas som pragmatisk komunitarism. Människor ser sig nödgade att agera tillsammans i lokalsamhället genom byalag, sockenföreningar och utvecklingsgrupper för att säkra tillgången till service och infrastruktur. Det är i en mån frivilligt att agera tillsammans med andra i civilsamhället, men samtidigt kan människor uppleva att de är nödgade att ta ansvar för kollektivt handlande för att få möjlighet att realisera sina egna intressen. Landsbygdspolitik är också komunitär till sin utformning. Det komunitära har också blivit en politisk norm där politikens insatser förutsätter att det finns byalag och liknande institutioner som kan agera lokalt. För de flesta boende på landsbygden ”räcker” det dock med att några få av grannarna i byden

gör betydande ideella insatser för kollektivet för att man fortsatt lokalt ska få ta del av all den grundläggande service och infrastruktur som efterfrågas lokalt. Ens grannars inställning till ideellt arbete är alltså avgörande för den lokala livsmiljön och det lokala civilsamhället, oavsett om organiseringen sker i regi av byalaget, utvecklingsgruppen, kyrkan eller fotbollsföreningen, blir en samhällsnivå som i allt större grad blir relevant att förhålla sig till i det dagliga livet. Landsbygdens medborgarskap är helt enkelt mer komunitärt än vad den generella medborgarskapslitteraturen tillskriver den svenska välfärdsregimen.

Referenser

- Avineri, S. & De-Shalit, A. (1992). Introduction. I: Avineri, S. & De-Shalit, A. (red.) *Communitarianism and individualism*. Oxford: Oxford University Press.
- Berggren, H. & Trägårdh, L. (2006). *Är svensken människa?: gemenskap och oberoende i det moderna Sverige*. Stockholm: Norstedt.
- Cras, P. (2017). *Landsbygdssamhällets medborgarskap: en studie av organisering av service och infrastruktur i gränlandet mellan det ideella, kommersiella och politiska*. Avh. Uppsala: Sveriges lantbruksuniversitet.
- Cras, P. (2018). Service i framtidens landsbygdssamhällen. I: Syssner, J. (red.) *Nya visioner för landsbygden*. Boxholm: Linnefors förlag.
- Desforges, L., Jones, R. & Woods, M. (2005). New Geographies of Citizenship. *Citizenship Studies*, 9(5), 439–451.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Cambridge: Polity press.
- Gynnerstedt, K. (2001). Medborgarskapsteorier i välfärdsfrågor: dimensioner och begrepp. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 8(4), 338–350.
- Larsson, A. (2011). *Att vara – tillsammans: Människosyn och medborgarskapsideal i den politiska idéhistorien*. Avh. Sundsvall: Mittuniversitetet.
- Marshall, T. H. (1998 [1950]). Citizenship and Social Class. I: Shafir, G. (red.) *The citizenship debates: a reader*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Mouffe, C. (2008). *Om det politiska*. Hägersten: Tankekraft
- Nash, K. (2009). Between Citizenship and Human Rights. *Sociology*, 43(6), 1067–1083.
- Oldfield, A. (1998). Citizenship and Community: Civic Republicanism and the Modern World. I: Shafir, G. (red.) *The citizenship debates: a reader*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Sassen, S. (2007). *Territorium, makt, rättigheter: sammansättningar från medeltiden till den globala tidsåldern*. Stockholm: Atlas.
- Shafir, G. (1998). *The citizenship debates: a reader*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Somers, M. R. (2008). *Genealogies of citizenship: markets, statelessness, and the right to have rights*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Trägårdh, L. (2007a). The “civil society” debate in Sweden: The welfare state challenged. I: Trägårdh, L. (red.) *State and civil society in northern Europe: The Swedish model reconsidered*. New York: Berham books.
- Woods, M. (2006). Political articulation: The modalities of new critical politics of rural citizenship. I: Cloke, P., Marsden, T. & Mooney, P. (red.) *Handbook of rural studies*. London: SAGE Publications.

PREVIOUSLY PUBLISHED AT THE DEPARTMENT

Urban and Rural reports (2015-)

- 2022:2 Social innovation och samhällsentreprenörskap – verktyg för omställning?
En studie av fem projekt inom Leader Höga Kusten
Norrby, T. & Sahlström, E.
eISBN: 978-91-85735-61-7
- 2022:1 Perspektiv på klimatanpassning – Vad görs, vad görs inte och varför?
Insikter från en workshop med myndighetsnätverket för klimatanpassning
Löf, A., Söderlund Kanarp, C. & Westberg, L.
eISBN: 978-91-85735-60-0
- 2021:1 A review of recent social science literature on Swedish farming. A research agenda for
understanding current and future challenges
Kuns, B.
eISBN: 978-91-85735-59-4
- 2019:4 Landscape and Wind Energy. A literature study
Butler, A. & Wärnbäck, A.
eISBN: 978-91-85735-58-7
- 2019:3 Turbulens i välfärden? Om flyktmottagandet i Dalarna 2016. Arbetsrapport från ett
forskningsprojekt
Stiernström, A., Hansen, K., Waldenström, C. & Westholm, E.
eISBN: 978-91-85735-57-0
- 2019:2 Mjolkproducenters uppfattning om nya avelsverktyg – En del av projektet Ökad
lönsamhet med nya avelsverktyg i mjölkbesättningarna
Wallin, E. & Nordström Källström, H.
eISBN: 978-91-85735-56-3
- 2019:1 Indikatorer för socialt hållbar utveckling på landsbygden
Caselunghe, E., Nordström Källström, H. & Gunnarsdotter, Y.
eISBN: 978-91-85735-55-6
- 2018:1 Det småskaliga kustfiskets förändrade förutsättningar och mervärden
Sandström, E. (red.)
ISBN: 978-91-85735-54-9, eISBN: 978-91-85735-53-2
- 2017:2 Om illegal jakt i Fennoscandia – Rapport från ett symposium
Nordström Källström, H., von Essen, E., Hansen, H.P., Peterson, M N. & Peterson, R. T.
eISBN: 978-91-85735-44-0
- 2017:1 On Illegal Killings of Wildlife in Fennoscandia—Symposium Report
von Essen, E., Nordström Källström, H., Hansen, H.P., Peterson, M N. & Peterson, R. T.
eISBN: 978-91-85735-43-3
- 2016:1 Att lära ut akademiskt skrivande – en handledning med exempel på övningar
Eriksson, C.
eISBN: 978-91-85735-38-9

- 2015:1 Toward a critical and interdisciplinary understanding of illegal hunting—a synthesis of research workshop findings
von Essen, E., Hansen, H. P., Nordström Källström, H., Peterson, N. & Peterson, T. R.
ISBN: 978-91-85735-36-5, eISBN: 978-91-85735-37-2

Reports - Department of Urban and Rural Development (2007-2014) ISSN: 1654-0565

- 3/2014 Nature interpretation. Sandberg, E.
Besökarnas tankar. Meningsskapande i naturum förstått genom listning av besökarnas tankar. En metodstudie
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-34-1, eISBN: 978-91-85735-35-8
- 2/2014 Landscape architecture. Dövlén, S. & Olsson, E.
Nationella, regionala och kommunala aktörer om implementering av den europeiska landskapskonventionen i Sverige. Planering och förvaltning av landskap
ISSN: 1654-0565, eISBN: 978-91-85735-33-4
- 1/2014 Rural development. Eksvärd, K., Lönngrén, G., Cuadra, M., Francis, C., Johansson, B., Namanji, S., Rydberg, T., Ssekyewa, C., Gissén, C. & Salomonsson, L.
Agroecology in practice. Walking the talk
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-31-0, eISBN: 978-91-85735-32-7
- 2/2013 Environmental communication. Bergeå, H., Hallgren, L., Westberg, L. & Ångman, E.
Dialogprocessen om allemansrätten Underlag för utveckling av dialogmetodik och dialogkompetens
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-30-3
- 1/2013 Landscape architecture. Berglund, U., Nord, J., Eriksson, M., Antonson, H., Butler, A., Haaland, C., Hammarlund, K., Hedfors, P., Thiirmann Thomsen, R. & Åkerskog, A.
Landskapsanalys för transportinfrastruktur - en kunskaps- och metodredovisning för utveckling av väg- och järnvägsprojekt i enlighet med den europeiska landskapskonventionen
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-29-7
- 5/2012 Nature interpretation. Arnell, A. (red.)
Besökarnas röster. Utvärdering av naturvägledning, Besökarstudier, Reviewing
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-28-0
- 4/2012 Rural development. Eriksson, C. & Wangenfors, T.
Fäbodbrukare om fäbodbrukets framtid. Beskrivningar av driftens villkor och synpunkter på landsbygdsprogrammet från Sveriges fäbodbrukare
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-27-3
- 3/2012 Nature interpretation. Caselunghe, E.
Forskningsperspektiv på naturvägledning
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-26-6
- 2/2012 Landscape architecture. Eklund, K. J. (red.)
Parken på Grönsö. Om bevarande och utveckling av en historisk park
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-25-9

- 1/2012 Rural development. Bartholdson, Ö., Beckman, M., Engström, L., Jacobson, K., Marquardt, K. & Salomonsson, L.
Does paying pay off? Paying for ecosystem services and exploring alternative possibilities
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-24-2
- 3/2011 Landscape architecture. Berglund, U., Eriksson, M. & Ullberg, M.
Här går man. Gångtrafikanterers erfarenheter av gåendemiljön i tre städer
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-23-5
- 2/2011 Landscape architecture. Msangi, D.
Land Acquisition for Urban Expansion: Process and Impacts on Livelihoods of Peri Urban Households, Dar es Salaam, Tanzania
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-22-8
- 1/2011 Landscape architecture. Berglund, U., Eriksson, M., Nord, J., Butler, A., Antonson, H., Hammarlund, K., Hedfors, P. & Åkerskog, A.
Om landskap och landskapsanalys för väg och järnväg - ett kunskapsunderlag med fokus på begrepp och exempel
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-21-1
- 2/2010 Swedish EIA Centre. Asplund, E., Hilding-Rydevik, T., Håkansson, M. & Skantze, A.
Vårt uppdrag är utveckling - hållbar utveckling och regional tillväxt
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-20-4
- 1/2010 Landscape architecture. Berglund, U. & Nordin, K.
Barnkartor i GIS- ett verktyg för barns inflytande
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-19-8
- 7/2009 Swedish EIA Centre. Kågström, M.
Hur ska man hantera det här med hälsa? En kunskapsöversikt om hälsans roll i konsekvensbeskrivning och transportplanering
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-04-4
- 6/2009 Swedish EIA Centre. Åkesson, G., Calengo, A. & Tanner, C.
It's not a question of doing or not doing it - it's a question of how to do it. Study on Community Land Rights in Niassa Province, Mozambique (English version)
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-04-4
- 5/2009 Nature interpretation. Arnell, A., Jansson, S., Sandberg, E. & Sonnvik, P.
Naturvägledning i Sverige - en översikt
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-16-7
- 4/2009 Sida's Helpdesk for Environmental Assessment, Swedish EIA Centre. Engström, L.
Liquid Biofuels - Opportunities and Challenges in Developing Countries
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-15-0
- 3/2009 Landscape architecture. Hedfors, P. (ed.)
Urban naturmark i landskapet en syntes genom landskapsarkitektur.
Festskrift till Clas Florgård
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-14-3
- 2/2009 Environmental communication. Andersson, Y., Setterwall A. & Westberg, L.
Miljökommunikation för miljöinspektörer
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-13-6
- 1/2009 Landscape architecture. Berglund, U., Nordin, K. & Eriksson, M.
Barnkartor i GIS och trafiksäkerhet. Ett forskningsprojekt i samarbete med Örbyhus skola
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-12-9

- 7/2008 Swedish EIA Centre. Sandström, U. G. & Hedlund, A.
Behovsbedömning av detaljplaner
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-11-2
- 6/2008 Rural development. Emanuelsson, M., Johansson, E. & Ekman, A-K.
Peripheral Communities, Crisis, Continuity and Long-term Survival
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-04-4
- 5/2008 Landscape architecture. Norrman, S. & Lagerström, T.
Grönsö park och trädgårdar
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-06-8
- 4/2008 Swedish EIA Centre. Hedlund, A. & Johansson, V.
Miljökonsekvensbeskrivning. Aktörernas roller och betydelse
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-10-5
- 3/2008 Rural development. Palmer, S., Nilsson, A. & Roigart, A.
Dynamic Change in Rice Production Systems in the Mekong Delta. A students field report from An Gian
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-09-9
- 2/2008 Landscape architecture. Florgård, C.
Översyn av landskapsarkitektprogrammet SLU, Uppsala
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-08-2
- 1/2008 Swedish EIA Centre. Lindblom, U. & Rodéhn, J.
MKB-tillämpningen i Sverige. Antalet MKB för verksamheter och åtgärder 2005 och 2006
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-07-5
- 5/2007 Swedish EIA Centre. Lerman, P. & Hedlund, A.
Miljöbedömning och andra konsekvensanalyser i vattenplanering
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-04-4
- 4/2007 Swedish EIA Centre. Sandström, U. G. Svensk översättning.
Biologisk mångfald i miljökonsekvensbeskrivningar och strategiska miljöbedömningar. Bakgrundsdokument till konventionen om biologisk mångfald, beslut VIII/28: Frivilliga riktlinjer om konsekvensbedömning innefattande biologisk mångfald
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-03-7
- 3/2007 Swedish EIA Centre. Wärnbäck, A.
Cumulative Effects in Swedish Impact Assessment Practice
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-02-0
- 2/2007 Landscape architecture. Myhr, U.
Miljövärdering av utemiljöer. Metodbeskrivning för EcoEffect Ute
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-01-3
- 1/2007 Rural development. Helmfrid, H.
Natursyn. Tre svar på vad natur är
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-00-6

